
ЮРИДИЧНА НАУКА
JURIDICAL SCIENCE

НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ
№ 9(75)/2017

ЗМІСТ

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО

Астахова О.О. Кримінально-правові форми вираження обстановки та види обстановки вчинення злочину в сучасному кримінальному праві України 4

Волкова Т.І. Суб'єкт злочину незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, передбаченого частиною 1 статті 249 Кримінального кодексу України. 23

Гмирін А.А. Суб'єктивна сторона злочину незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів. 44

Зубець Ю.Г. Суб'єктивна сторона злочину ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані 59

Олейнік В.П. Суб'єктивна сторона злочину забруднення моря. 73

Попченкова І.М. Історико-правовий аспект становлення кримінально-правової відповідальності за ухилення від обов'язків по догляду за дитиною 86

Рощина І.О. Порівняльно-правове дослідження ст. 4 (Заборона рабства і примусової праці) Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та норм кримінального законодавства України 96

Савенкова Т.Г. Відмежування злочину приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення від суміжних злочинів та аналогічного адміністративного делікту 103

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

Аракелян Р.Ф. Правова парадигма розбудови інституту медіації в кримінальному провадженні України 118

ПЕРСОНАЛІЇ 126

ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА

JURIDICAL SCIENCE

НАУЧНЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

№ 9(75)/2017

СОДЕРЖАНИЕ

УГОЛОВНОЕ ПРАВО

Астахова А.А. Уголовно-правовые формы выражения обстановки и виды обстановки совершения преступления в современном уголовном праве Украины 4

Волкова Т.И. Субъект преступления незаконное занятие рыбным, звериным или другим водным добывающим промыслом, предусмотренного частью 1 статьи 249 Уголовного кодекса Украины..... 23

Гмырин А.А. Субъективная сторона преступления незаконное изготовление, хранение, сбыт или транспортировка с целью сбыта подакцизных товаров 44

Зубец Ю.Г. Субъективная сторона преступления неоказание помощи лицу, находящемуся в опасном для жизни состоянии 59

Олейник В.П. Субъективная сторона преступления загрязнения моря 73

Попченкова И.Н. Историко-правовой аспект становления уголовно-правовой ответственности за уклонение от обязательств по уходу за ребенком 86

Рощина И.А. Сравнительно-правовое исследование ст. 4 (Запрещение рабства и принудительного труда) Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод и норм уголовного законодательства Украины 96

Савенкова Т.Г. Отграничение преступления сокрытие или искажение сведений об экологическом состоянии или заболеваемости населения от смежных преступлений и аналогичного административного деликта..... 103

УГОЛОВНОЕ ПРОЦЕССУАЛЬНОЕ ПРАВО

Аракелян Р.Ф. Правовая парадигма развития института медиации в уголовном производстве Украины 118

ПЕРСОНАЛИИ 126

JURIDICAL SCIENCE

SCIENTIFIC JURIDICAL JOURNAL

№ 9(75)/2017

CONTENTS

CRIMINAL LAW

Astahova O. Criminal Forms of Expression of the Situation and the Types of the Crime Situation in the Modern Criminal Law of Ukraine. 4

Volkova T. The Subject of a Crime of Illegal fishing or hunting or Any Other Sea Hunting Industry Provided for in Part 1 of Article 249 of the Criminal Code of Ukraine. 23

Gmyrin A. Mental Element of a Crime of Unlawful Manufacturing, Storage, Sale or Transportation for Selling Purposes of Excisable Goods. 44

Zubets Y. Mental Element of a Crime of Failure to Provide Help to a Person Who Is in a Condition Dangerous to Life 59

Oleïinik V. Mental Element of a Crime of Marine Pollution 73

Popchekova I. The Historical and Legal Aspects of the Formation of the Criminal Responsibility for Evasion of Duties Related to the Care of a Child. 86

Roshchina I. Comparative-legal Study of Article 4 (Prohibition of Slavery and Forced Labor) of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and Provisions of the Criminal Legislation of Ukraine 96

Savenkova T. Separation of a Crime of Concealing or Distorting Information about the Ecological State or Morbidity of the Population from Related Offenses and Similar Administrative Delinquency 103

CRIMINAL PROCESSAL LAW

Arakelyn R. Legal Paradigm of the Institution of Mediation in the Criminal Proceedings of Ukraine. 118

PERSONALITIES. 126

УДК 343

О. Астахова

**CRIMINAL FORMS OF EXPRESSION OF THE
SITUATION AND THE TYPES OF THE CRIME
SITUATION IN THE MODERN CRIMINAL LAW OF
UKRAINE**

О.О. Астахова

*аспірант кафедри
кримінального права,
кримінології, цивільного та господарського права
ВНЗ «Національна академія управління»
м. Київ.*

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ФОРМИ ВИРАЖЕННЯ
ОБСТАНОВКИ ТА ВИДИ ОБСТАНОВКИ ВЧИНЕННЯ
ЗЛОЧИНУ В СУЧАСНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ
ПРАВІ УКРАЇНИ**

Постановка проблеми. Питання, що стосуються кримінально-правових форм вираження обстановки та видів обстановки вчинення злочину в сучасному кримінальному праві України мають важливе значення для теорії кримінального права та правозастосовної практики, а отже потребують подальшого дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемі дослідження форм вираження обстановки та видам обстановки вчинення злочину в сучасному кримінальному праві України майже уваги не приділялось. На фрагментарному рівні деякі положення цих проблем вивчалися М.І. Пановим, Є.В. Фесенком, П.С. Матишевським, В.К. Матвійчуком, О.М. Костенком, П.П. Андрушком, О.О. Дудоровим та ін. Проте до цього часу у вітчизняному кримінальному праві ця важлива й актуальна проблема не знайшла свого належного вирішення.

Мета статті полягає у з'ясуванні кримінально правових форм вираження обстановки та видів обстановки вчинення злочину в сучасному кримінальному праві України.

Основні результати дослідження. Теорія кримінального права до цього часу не вирішила належним чином проблеми кримінально-правових форм

вираження обстановки та видів обстановки вчинення злочину в сучасному кримінальному праві України. Ця обставина, на наш погляд, перешкоджає розумінню обстановки вчинення злочину та належній правозастосовній практиці за цією ознакою об'єктивної сторони злочину.

Слід погодитися з думкою Д.Г. Заряна, що «обстановка вчинення злочину може безпосередньо впливати на наявність суспільної небезпечності діяння, її характер і ступінь. Суть у тому, що здатність суспільно небезпечного діяння завдавати шкоду залежить не тільки від самого діяння, але й від оточуючої обстановки, в якій воно відбувається» [1, с. 114].

Проте, перед тим, як почати аналіз підходів до вирішення проблеми визначення форм обстановки вчинення злочину в кримінальному праві, сформулювавши загальну гіпотезу, підтримаємо попередній висновок у тому, що обстановка вчинення злочину є загальною умовою, в якій вчиняється будь-який злочин [2, с. 120]. У цьому сенсі, насамперед, звернемося до термінології, яка використана в предметі дослідження, а саме: «форма», «вид». Так, термін «форма» означає — и, ис. 1. Обриси, контури, зовнішні межі предмета, що визначають його зовнішній вигляд... Тип, будова, спосіб організації чого-небудь; зовнішній вияв якого-небудь явища, пов'язаний з його сутністю, змістом... Логічна структура спосіб побудови думки... Спосіб існування, змісту його внутрішня структура, організація і зовнішній вираз. Єдність форми і змісту...» [3, с. 1543]. У той же час термін «вид», означає «... різновид у ряді предметів, явищ і т. ін...» [3, с. 132]. Крім того, акцентуємо увагу на тому, що поняття «обстановка» в кримінально-правовій доктрині використовується у наступних значеннях: 1) обстановка, що існувала на момент учинення злочину; 2) обстановка, що сталася після його вчинення, а саме утворилася під час кримінального провадження (наприклад, ст. 48 КК України) [4]. Крім того, як це слідує з чинного КК України, обстановка вчинення злочину може вказуватися як в нормах Загальної, так і Особливої частини КК України.

У чинному КК України обстановка вчинення злочину в одних випадках указується безпосередньо, наприклад: умови воєнного стану, бойова обстановка «у злочинах проти встановленого порядку несення військової служби, в інших випадках не указується, хоча і розуміється» [4; 5, с. 184].

Слід акцентувати увагу на тому, що в тому випадку, коли в диспозиції статті Особливої частини КК ознаки об'єктивної сторони злочину, у тому числі і обстановка вчинення злочину, не вказуються, то В. М. Кудрявцевим вони називаються: «такі, що є зрозумілими» або «латентними» [6, с. 7–8].

Маючи певні підходи до дослідження предмета задекларованого у назві статті, перш за все, звернемося до термінології, з якою нам потрібно розібратися, а саме: «обстановка», «ситуація», «обставини». Так, Великий тлумачний словник сучасної української мови термін «обстановка» трактує як «... сукупність умов, за яких що-небудь відбувається... Становище на місці воєнних дій, зумовлене їх перебігом, співвідношенням бойових сил, їх розташуванням, характером місцевості і т. ін.» [3, с. 820]. У словнику С.І. Ожегова пропонується її наступне визначення: «Обстановка — положення, обставини, умова існування кого-небудь або чого-небудь» [7, с. 278]. Також просто визначає обста-

новку «Словарь по уголовному праву». Обстановка вчинення злочину — це об'єктивні умови, при яких відбувається злочин» [8, с. 292]. У той же час Великий тлумачний словник термін «обстановка» пояснює наступним чином: «... 1-и, ис. 1. Явище, подія, факт і т. ін., що пов'язані з чим-небудь, супроводять або викликають що-небудь, впливають на щось. 2. Тільки мн. Сукупність умов, за яких що-небудь відбувається... Збіг обставин. Обтяжливі обставини. Пом'якшувальні обставини. 3. рідко. Те саме, що обстановка. 4. лінг. Другорядний член речення, який вказує час, місце, причину, мету і спосіб дії або характеризує якість, міру чи спосіб вияву ознаки. Обставина способу дії [3, с. 820]. «Толковый словарь русского языка Д. Н. Ушакова» трактує термін «обставина» наступним чином: «... тяжелые, затруднительные, домашние, независящие от меня, связанные с условиями сложившимся к какому-либо определенному моменту для конкретного человека» [9, с. 12]. Натомість термін «ситуація» означає «Сукупність умов та обставин, що створюють певне становище, викликають ті чи інші взаємини людей...» [3, с. 1321].

Перейдемо до існуючих поглядів предмета нашого дослідження: 1) А.Ш. Курбанов заявляє, що термін «обстановка» згадується тільки в одній статті Особливої частини КК РФ ст. 331 «Поняття злочинів проти військової служби», де в ч. 3 цієї статті говориться, що відповідальність за вказані злочини в бойовій обстановці визначається законодавством РФ воєнного часу [10, с. 27]. В цей же час автор під обстановкою вчинення злочину розуміє оточення злочинця, об'єктивно існуючі умови, не зв'язані з його вольовою поведінкою, і передуючі вчиненню ним злочину [10, с. 49]; 2) А.Г. Василяді — переконує, що у випадках позбавлення життя, спричинення шкоди здоров'ю або знищення майна ці дії не тягнуть кримінальної відповідальності, якщо вони вчинені в обстановці необхідної оборони, крайньої необхідності чи при затриманні злочинця (стан необхідної оборони, затримання злочинця, визначаються обстановкою, яка створюється небезпечними видами людської поведінки) [11, с. 24]; 3) більш складне визначення обстановки дають Ф. Сюдюков і А. Василяді: «Обстановка представляє собою сукупність взаємодіючих об'єктів (людей, матеріальних предметів, природних і соціальних процесів, відносин), які проявляють себе там і тоді, де і коли вчиняється суспільно небезпечна дія або бездіяльність. Кількісний стан обстановки, а також якісний стан утворюючих її об'єктів у конкретних випадках можуть бути самими різними, тому зовнішня форма і характер обстановки також можуть бути самими різними. Разом з тим в теорії і практиці кримінального права відомо декілька типів обстановки, наприклад: матеріальна і духовна обстановка, сприяюча чи протидіюча вчиненню злочину, викликаюча (криміногенна) або невикликаюча (антикриміногенна) рішучість вчинити злочин» [12, с. 26]; 4) А.Ф. Істомін визначає обстановку як «сукупність умов, у яких протікає злочинне діяння, розвивається його об'єктивна сторона» [13, с. 70]; 5) І.М. Тяжкова — запевняє, що обстановкою є сукупність взаємодіючих обставин, при наявності яких вчиняється злочин [14, с. 262]; 6) М.І. Ковалев та Н.А. Ниркова під обстановкою розуміють фізичне середовище, де розвивається злочинна діяльність [15, с. 179]; 7) В.Б. Малінін — наполягає на тому, що обстановка — це сукупність позначених в зако-

ні або витікаючих з нього факторів, що складають середовище, зовнішнє оточення, ситуацію, в умовах якої вчиняється злочин і такі, що набувають у цих умовах кримінально-правового значення [16, с. 478]. 8) М.С. Анненкова — вважає, що «обстановка проявляється в інституті обставин, що виключають злочинність діяння (ст. 37—41 КК РФ), і витікає із того, що саме виникнення цих обставин визначається зовнішніми явищами по відношенню до особи, яка обороняється, особи, що затримує злочинця або яка діє в стані крайньої необхідності, які в сукупності утворюють середовище, що детермінує (викликає) діяння. В основі цих зовнішніх явищ — елементи, типові для обстановки: суспільно небезпечна поведінка людини, яка при необхідній обороні і затримання злочинця — обов'язковий елемент обстановки, при крайній необхідності — можливий сегмент, природно-кліматичні фактори, в найбільшій мірі характерні для стану крайньої необхідності» [17, с. 28]; 9) Є.Б. Казакова, С.В. Медведева — запевняють, що сама обстановка, в якій вчиняється діяння, може підкреслювати і відсутність складу правопорушення, перш за все, при необхідній обороні, крайній необхідності і самозахисту цивільних прав [18, с. 10; 19, с. 9]; 10) в кримінальному праві існує думка про те, що обстановка у певній мірі включає в себе взаємовідносини між винуватим і потерпілим [20, с. 107]; 11) М.М. Шайдаєв — переконує, що обстановка в нормах про стан необхідної оборони (ст. 37 КК РФ), крайньої необхідності (ст. 39 КК РФ) і обґрунтованого ризику (ст. 41 КК РФ) у першому випадку, характеризується діями протиправного характеру посягаючого, а в другому — властивостями зовнішніх умов вчинюваного діяння (небезпечністю) [21, с. 53]; 12) Р. Г. Камнев закликає розмежовувати поняття «обстановка вчинення злочину» і «ситуація вчинення злочину», де останнє — «обстановка, яка, отримавши певну оцінку, певним чином сприйнята суб'єктом», і робить висновок про те, що елементами обстановки вчинення злочину, спричиняючими вплив на злочинне посягання оточуючого середовища, є основні форми існування матерії, що відносяться до: а) неживої природи; б) біологічних систем; в) соціально організованих систем [22, с. 6—7]; 13) І.Н. Букаєва відзначає, що психотравмуюча ситуація або стан психічного розладу свідчить, що такі стани мають об'єктивну природу, виступають елементом зовнішнього оточуючого середовища, і умовою, що обумовлює злочинну поведінку [23, с. 60]; 14) А.Ф. Парфенов — зазначає, що випадки, коли обстановка, що склалася, викривляє уявлення суб'єкта про те, що відбувається, не дає можливості правильно контролювати свої поступки і тим самим сприяє настанню злочинного результату. Слід звернути увагу, що при індивідуалізації відповідальності (зокрема, при вчиненні злочинів з необережності) потрібно встановлювати, чи мала особа в даній обстановці, що склалася, можливість передбачити настання шкідливих наслідків своєї поведінки [24, с. 180]; 15) В.М. Кудрявцев — наполягав на тому, що обстановка вчинення злочину встановлюється через тлумачення закону або внаслідок наукових досліджень, і наводить приклад, коли обстановка вчинення злочину є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 263 КК РФ (Порушення правил безпеки руху і експлуатації залізничного, повітряного або водного транспорту), хоча в ній не міститься навіть яких-небудь побічних вказівок на цю ознаку [6, с. 7—8];

16) А.І. Чучаєв — наполягає, що порушення правил безпеки руху і експлуатації залізничного, повітряного, морського або річкового транспорту, передбаченого ст. 263 КК РФ, завдає шкоду відповідним відносинам [25, с. 75]; 17) Н.Ф. Кузнецова — заявляє, що слід говорити про сукупність обстановки і часу вчинення злочину за ст. 356 КК РФ (застосування заборонених засобів і методів ведення війни) і ст. 359 КК РФ (найманство), а у випадках ст. 254 КК РФ (порча землі) і ст. 256 КК РФ (незаконне добування водних тварин і рослин) законодавець називає заповідники, заказники, зони екологічного лиха і зони надзвичайної екологічної ситуації, тобто ознаки, що характеризують місце вчинення злочину (хоча при характеристиці обстановки, тобто характеристиці факультативної сторони злочину, в підручниках з кримінального права приводить приклади названих статей) [26, с. 242]; 18) в інших випадках при характеристиці обстановки називають злочини проти особи, вчинені в стані афекту (статті 107 і 113 КК РФ) [27, с. 135]; 19) М. Ш. Шайдаєв відзначає, що головним фактором, який визначає обстановку вчинення злочинів, передбачених ст. 125 КК РФ, є «небезпечність» — «залишення в небезпеці» [21, с. 52]; 20) Т.С. Анненкова вбачає обтяжуючу відповідальність якості обстановки в статтях КК РФ, якими встановлена кримінальна відповідальність за вбивство, вчинене з особливою жорстокістю (п. «д» ч.1 ст. 105 КК), а також за умисне завдання тяжкої шкоди здоров'ю, вчинене з особливою жорстокістю, глумлінням або мученнями для потерпілого (п. «б» ч. 2 ст. 111 КК) [17, с. 29]; 21) С.І. Нікулін — заявляє, що «Обстановка вчинення злочину — це ті об'єктивні умови, в яких відбувається подія злочину. Як ознака об'єктивної сторони злочину, обстановка надто рідко відображається в диспозиції статей особливої частини КК. Проте із змісту закону часто витікає, що протиправне посягання повинно протікати в специфічних умовах місця і часу, щоб визнаватися злочином» [28, с. 99]. На переконання цього автора неправомірні дії при банкрутстві ст. 195 КК РФ тягнуть кримінальну відповідальність тільки, якщо вони вчинені при банкрутстві або в передбаченні банкрутства; дії, спрямовані на розпалювання національної, расової або релігійної ворожнечі (ст. 282 КК РФ), — якщо вони вчинені публічно [28, с. 99]; 21) М.І. Панов під обстановкою вчинення злочину розуміє сукупність конкретних умов, в яких вчиняється злочинне діяння, розвивається об'єктивна сторона і настає злочинний результат [29, с. 93].

Аналіз існуючих точок зору на кримінально-правові форми вираження обстановки вчинення злочину допоможе нам з'ясувати предмет дослідження. З цією метою виділимо позитивні і негативні положення цього предмета дослідження: 1) здатність суспільно небезпечного діяння завдавати шкоду залежить не тільки від самих дій або бездіяльності, але й від оточуючої обстановки, в якій воно відбувається; 2) що обстановка вчинення злочину є загальною умовою, в якій вчиняється будь-який злочин; 3) що поняття «обстановки» в теорії кримінального права використовується в двох значеннях: а) обстановка, що існує на момент вчинення злочину; б) обстановка, яка утворилася після вчинення злочину; 3) що обстановка вчинення злочину може вказуватися як в нормах Загальної, так і Особливої частини; 4) що умови необхідної оборони — це не об'єктивна обстановка вчинення злочину, а сукупність об'єктивно-суб'єк-

тивних обставин, які свідчать про правомірність завдання шкоди посягаючій особі в стані необхідної оборони, і тому законодавець назвав це не обстановкою, а обставинами; 5) що обставини: тяжкі інші, зв'язані з умовами, які склалися до певного моменту для людини є суб'єктивними, навіть коли викликані об'єктивними причинами; 6) що неможна під створенням умов для вчинення злочину (готування до злочину — створене самим злочинцем) вважати обстановкою полегшення вчинення злочину; 7) що не можна вважати обстановкою вчинення злочину — створення сприятливої обстановки для вчинення розвідувальної діяльності; 8) неможна обстановку ототожнювати з поняттям «умови» при вбивстві матір'ю новонародженої дитини в умовах психотравмуючої ситуації, оскільки в цьому випадку ситуація не носить всезагальний (об'єктивний) характер, а є психотравмуючим виключенням для однієї людини-суб'єкта — матері новонародженого (суб'єктивний характер); 9) що потрібно розмежовувати поняття «обстановка вчинення злочину» і «ситуація вчинення злочину», де остання — обстановка, отримавши певну оцінку певним чином, сприйнята суб'єктом; 10) що неможна погодитися з висновком про те, що елементами обстановки вчинення злочину є ті, що мають вплив на злочинне діяння оточуючого середовища: по-перше, діалектика свідчить про властивості матерії — це рух, простір і час; по-друге, що розуміння обстановки в криміналістиці і в кримінальному праві відрізняється предметом вивчення; 11) що погляд М.Ш. Шайдаєва на обстановку має другим своїм етимологічним вираженням — «обставини», а тому дані пом'якшуючі покарання обставини, як при вбивстві матір'ю новонародженої дитини, носять не об'єктивний характер, а відображають властивості конкретної особи злочинця, розглядати які слід в рамках суб'єктивної сторони як психічне відношення до вчинення злочину; 12) що таким же чином слід вирішувати питання і про вчинення злочину проти представника влади або представника громадськості, що знаходяться при виконанні покладених на них обов'язків, чи які безпосередньо виконували свій громадський обов'язок (ці ознаки свідчать не про об'єктивну обстановку, а про ознаки потерпілого, його статус); 13) що не можна, безпомічний стан особи вважати як «обстановку», оскільки це зовнішні фактори, які викликають цей стан потерпілого, тобто тут відбувається неприпустиме змішування кримінально-правових і кримінологічних понять — обставини (умови) в кримінальному праві і причини і умови (детермінантні фактори) в кримінології; 14) що психотравмуюча ситуація або стан психічного розладу не можуть бути обстановкою, а є причинами і умовами в кримінальному провадженні, які можуть мати постпрофілактичне значення; 14) що обстановка, яка склалася та спотворює уявлення суб'єкта про те що сталося, не дає можливості правильно контролювати свої поступки і тим самим сприяє настанню злочинного результату, має впливати на індивідуалізацію покарання та не може бути ознакою об'єктивної сторони злочину, а тому в необережних злочинах обстановка не може мати кримінально-правового значення, оскільки такі умови злочинець повинен використовувати усвідомлено, тобто в результаті вчинення умисного злочину; 15) що порушення будь-яких правил, в тому числі і тих, які регламентують безпеку руху і експлуатацію залізничного, повітряного, морського або

річного транспорту є посяганням на об'єкт кримінально-правової охорони, який існує між державою в особі законодавця та особою, в силу роботи, яку він виконує або посади, що він займає, і зобов'язаний дотримуватися цих правил, та не стосується обстановки, як ознаки об'єктивної сторони; 16) що при вчиненні злочинів проти особи в стані сильного душевного хвилювання, законодавець має на увазі не стільки обстановку, скільки умови, зв'язані з кримінальною відповідальністю, вказівка на які міститься в загальних умовах відповідальності; 17) що стан небезпеки, згідно ст. 135 КК України, це така ситуація, учасником якої завжди є сам потерпілий, і ступінь такої небезпеки залежить саме від його фізичного або психічного стану. Тому ці умови носять суб'єктивний характер; 18) що не може вважатися обстановкою вчинення злочину убивство вчинене з особливою жорстокістю, завдання такої шкоди здоров'ю, проникнення в житло, оскільки ці обставини свідчать про підвищену суспільну небезпеку основного діяння, виражених у способі, обумовленою відповідною мотивацією; 19) що до обстановки вчинення злочину слід відносити лише такі складові, які мають вплив на злочинне посягання оточуючого середовища, тобто на властивості особи потерпілого, ні властивості предмета злочину, ні спосіб вчинення злочину, ні використувані винним знаряддя і засоби вчинення злочину такою ознакою не володіють; 20) публічний характер злочинних дій являє собою обстановку, тобто присутність при вчиненні злочину інших осіб, які не є співучасниками злочину; 21) що факультативні ознаки об'єктивної сторони грають роль як обов'язкових, кваліфікуючих ознак, так вони можуть враховуватися при призначенні покарання в якості пом'якшуючих або обтяжуючих, коли вони не характеризуються в нормі Особливої частини КК; 22) що до обставин, які характеризують обстановку конкретного злочину, відносять надзвичайний стан, стихійне або інше суспільне лихо, тобто такі обставини указують на обстановку вчинення злочину, характеризують ступінь суспільної небезпеки; 23) що в чинному КК використовується перше етимологічне вираження обстановки — умова; 24) що обстановка — це частина, елемент зовні вираженого процесу злочинного посягання; 25) що ці умови існують об'єктивно, незалежно від волі злочинця та можуть свідомо ними використовуватися, тобто обстановка використовується винним для досягнення своїх цілей; 26) обстановку як ознаку, вчиненого діяння, слід відносити до зовнішньої сторони злочину, а усвідомлення факту вчинення, злочину в особливій обстановці — до внутрішньої.

На підставі проведеного аналізу існуючих поглядів та позитивних положень, що виявлені в них, можна констатувати, що наука кримінального права і чинний КК України оперує такими формами обстановки:

1. Обстановка вчинення злочину характеризується як ознаками внутрішніх, так і зовнішніх властивостей. У статтях Загальної та Особливої частин чинного КК України містяться правові положення, що характеризують особисті властивості (характеристики), психологічну обстановку, в якій знаходиться злочинець і зовнішні умови вчинення того чи іншого злочину, які використовує злочинець при формуванні умислу при вчиненні злочинного діяння.

2. Умови, що викликані необхідною обороною, є збігом тяжких особистих, сімейних чи інших обставин, які виникли при участі, створенні і їх зміні потерпілим або винуватою особою.

3. Обстановка вчинення злочину — це оточуюча злочинця сукупність об'єктивних умов (обставин), не зв'язаних з його вольовою поведінкою, визначених у законі про кримінальну відповідальність або таких, що впливають з його змісту, в яких вчиняється злочин, або є збігом подій і обставин, в яких протікає зовнішній факт злочинної поведінки, що створюють вплив на ступінь суспільної небезпеки вчиненого та які набувають у цьому зв'язку кримінально правового значення.

Види обстановки вчинення злочину. Слід погодитися з твердженням, яке є в юридичній літературі, що «характеризуючи обстановку вчинення злочину як єдине поняття, ми разом з тим не повинні упускати з виду багатогранність проявів однієї і тієї ж сутності» [30, с. 30]. У цьому контексті Ф. Сюньдюков і А. Василяди вірно відмічають з цього приводу: «Кількісний склад обстановки, а також якісний стан утворюючих її об'єктів у конкретному випадку можуть бути самими різними» [12, с. 26]. Ця різнобічність зумовлює до пошуку найбільш істотних рис подібності і різниці, а зазначене обумовлює необхідність здійснити класифікацію видів обстановки вчинення злочину. Обстановку вчинення злочину як кримінально-правову умову, що міститься в нормах загальної частини КК, або ще як ознаку злочинів в Особливій частині КК, можна значно краще встановити при більш поглибленому аналізі положень чинного КК України, якщо презумувати, що способи її закріплення в ньому не обмежуються тільки прямою вказівкою законодавця на цю ознаку. Часто обстановка вчинення того або іншого злочину, передбаченого Особливою частиною КК України, може впливати виходячи зі змісту тієї або іншої статті, як необхідна ознака, що визначає в деякому сенсі зміст відповідальності винної особи.

Зазначене свідчить, що питання про види обстановки вчинення злочину у чинному кримінальному праві України глибоко і всебічно не отримали свого дослідження. Проте, певні поступи в цьому напрямку в теорії кримінального права уже мають місце. Зокрема, відомо «декілька типів обстановки, наприклад, матеріальна і духовна, обстановка, що сприяє або протидіє вчиненню злочину, та, яка викликає (криміногенна) або що не викликає (антікриміногенна) рішучість вчинити злочин» [12, с. 26]. У той же час М. Ш. Шайдаєв запропонував найбільш розгорнуту класифікацію видів обстановки вчинення злочину, побудовану за п'ятьма критеріями: 1) за способом закріплення в нормах КК; 2) за способом вираження; 3) за ступенем конкретизації обстановки вчинення злочину; 4) за властивістю обстановки змінювати суспільну небезпечність злочину; 5) за впливом на призначення покарання [21, с. 56–57]. Зокрема, за першим критерієм цей автор запропонував наступне ділення: обов'язкова ознака; факультативна ознака; ті, що можуть розумітися або латентні ознаки [21, с. 56]. За способом вираження цей фахівець виокремлює: безпосередньо саму обстановку; виражену через етимологічні складові обстановки; виражену через елементи обстановки вчинення злочину [21, с. 56]. За ступенем конкретизації автор поділяє: на конкретизовану обстановку; неконкретизовану обстановку [21, с. 57]. За властивістю обстановки змінювати суспільну небезпечність злочину М. Ш. Шайдаєв поділяє обстановку на: криміналізуючу та декриміналізуючу, а за впливом на призначення покарання цей вчений розрізняє: обстановку індивідуалізуючу покарання; таку, що звільняє від покарання [21, с. 57].

Свій підхід М. Ш. Шайдаєв пояснює тим, що обстановку вчинення злочину як кримінально-правову обставину, що міститься в нормах загальної частини КК, або ж як ознаку злочинів, передбачених в Особливій частині КК, можливо значно краще встановити при поглибленому аналізі положень КК, якщо розуміти, що способи її закріплення в ньому не обмежуються тільки прямою вказівкою законодавця на цю ознаку [21, с.50]. Так, часто обстановка вчинення конкретного злочину може бути зрозумілою зі змісту статті Особливої частини КК, як необхідний елемент, що визначає зміст відповідальності винної особи [21, с. 50]. Доказами викладеного слугують істотні підстави, зокрема, коли в нормативному положенні необхідно закріпити значну кількість конкретних видів обстановки, які мають деякі загальні для них якості і тотожне кримінально-правове значення, і щоб у цьому випадку не перевантажувати правову норму значним переліком значимих у кримінально правовому відношенні видів обстановки, законодавець використовує безпосередньо термін «обстановка» [21, с. 50].

Нам уявляється, що за цими мотивами можна пояснити використання неконкретизованого поняття «обстановка» в ст. 48 КК України. Крім того, законодавець вимушений звертатися до використання терміна «обстановка» і в тому випадку, коли неможливо, не применшуючи зміст положення, включеного в статтю Особливої частини КК України, належним чином і точно викласти його суть, наприклад, можливість підібрати більш точне поняття, чим те, яке згадується в ч. 4 ст. 402 КК України — «в бойовій обстановці». У тому ж випадку, коли кримінально-правове значення має не будь-який вид обстановки вчинення злочину, законодавець позначає її більш предметно, без використання терміна «обстановка» чи згідно етимологічного змісту її або близьких їй за значенням обставин, чи через її елементи (час, місце вчинення злочину), чи безпосередньо через які-небудь її форми або якісь її окремі властивості (при цьому обстановка виражається в Законі окремим словом чи словосполученням) [21, с. 51].

На переконання М. Ш. Шайдаєва можна вбачати обстановку у випадках, коли при конструюванні норми в КК використовують перше етимологічне вираження обстановки «умова» або «обставини» [21, с. 52]. Слід погодитися з твердженнями, що містяться в публікаціях, що в сучасному кримінальному законодавстві, обстановка вчинення злочину представлена і через інші близькі до неї за їх етимологічним змістом слова, наприклад стан, але не всі її різновиди, закріплені в сучасному законодавстві, можна віднести до обстановки (наприклад, «стан вагітності», «стан зненацька виниклого душевного хвилювання»), бо вони характеризують внутрішній стан правопорушника, а не зовнішню обстановку [21, с. 52]. Крім того, цей же автор стверджує, що в тому випадку, коли це стосується потерпілого, де «вказується на наявність відповідної обстановки вчинення злочину... наприклад, ... відповідальність за застосування насилля у відношенні представника влади. Обстановка ... в даному випадку ... в події: виконання представником влади своїх службових обов'язків. ... підстави для бачення обстановки аналогічних властивостей є в законодавстві... безпомічний стан». Обстановка тут є у відсутності самостійної можливості у потерпілого дати опір злочинному посягання. І, на кінець, одними з

найбільш поширених станів, позначених у сучасному кримінальному законодавстві, є «стан необхідної оборони» ... і «стан крайньої необхідності» ... У першому випадку обстановка характеризується, діями протиправного характеру посягаючого. У другому — властивостями зовнішніх умов вчинюваного діяння (небезпечного). Аналогічними властивостями володіє «обґрунтований ризик». Подібне можна зустріти ... «відповідальність за залишення в небезпеці» і «ненадання капітаном судна допомоги потерпаючим лихо» [21, с. 52–53]. Цей же автор до ознак, які містять вказівку на обстановку вчинення злочину відносять ті з них, які виражені словосполученням місця, часу, обстановки та інших її елементів (обстановка тут виражається через відповідні події, дії процеси або інші фактори, які мають місце в певний час або на певній території, наприклад, «заборонені зони», «зона економічного лиха або зона надзвичайної екологічної ситуації», вчинені «в суді, чи при кримінальному провадженні» [21, с. 54].

Запропоновану М.Ш. Шайдаєвим класифікацію видів обстановки піддає критиці Р. Г. Камієв, зазначаючи, що ним не в повній мірі сприйнято надбання науки логіки, відносно ділення понять взагалі, і класифікації, зокрема [30, с. 59]. Ці правила, як справедливо зазначає Ю.В. Івлев мають бути зведені до наступних вимог 1) співрозмірності ділення понять: об'єм ділимого поняття має бути рівним сумі об'ємів членів ділення; 2) ділення має проводитися тільки за однією підставою (неможна брати одночасно дві або більше кількість ознак, за якими б проводилося таке ділення); 3) члени ділення не повинні мати загальних елементів, тобто мають виключати один одного, об'єм яких не пересікається; 4) ділення має бути безперервним, тобто не можна робити «скачки» в діленнях [31, с. 180–181]. У цьому сенсі слід акцентувати увагу на тому, що недотримання першого з цих правил здатне призвести до неповноти ділення, коли перераховуються не всі види ділимого родового поняття, чи до ділення зайвими членами [32, с. 25]. Крім того, слід погодитися з тезою, що при порушенні другого правила виникає помилка, яка має назву «сбивчивое деление» [314 с. 181]. Сутність цієї помилки є в тому, що обрана на початку в якості підстави окрема ознака на одному із кроків підміняється іншою ознакою [33, с. 67]. У той же час переконливим є твердження А.Д. Гетьманова, що порушення третього правила у своїй основі є наслідком порушення другого правила, оскільки отриманні при діленні поняття мають загальні елементи, тобто і тут відбулося зміщення різних підстав ділення [32, с. 75–76]. Важливим тут є, на переконання Ю.В. Івлева, те, що найбільш типову помилку в порушенні правила про безперервність ділення зазвичай називають «скачком» в діленні, коли дослідник, здійснюючи ділення, переходить від родового поняття до видових понять різного рівня [31, с. 181].

Виходячи з вище викладеного, що не будь-яке ділення понять може вважатися класифікацією, оскільки класифікація являє собою вид послідовного ділення і утворює розгорнуту систему, в якій кожний її член «вид» поділяється на підвиди (від звичайного ділення класифікація відрізняється відносно стійким характером) [32, с. 79]. Акцентуємо увагу на тому, що стійку наукову класифікацію роблять її властивості, до яких прийнятні наступні характеристики: 1) класифікація є системою послідовних ділень, які проведені, виходячи з

ознак, істотних для вирішення теоретичної або практичної задачі; 2) при класифікації предмети поділяються по групах таким чином, що за їх місцем в ній можна судити про їх якість; 3) результати класифікації можуть бути представлені у вигляді таблиць або схем [31, с. 183–184].

Оцінюючи з означених вище позицій побудоване М.Ш. Шайдаєвим групування видів обстановки вчинення злочину, Р.Г. Камнєв прийшов до наступного: 1) що автор припустився помилки, запропонувавши наскрізну класифікацію стосовно різних об'єктів, що класифікуються, оскільки в одних випадках дійсно йдеться про окреслену в законі обстановку вчинення злочину, а в інших — про засоби кримінального закону, їх властивості, за допомогою яких ця обстановка відображена в кримінальному законі. Крім того, ці два типи класифікацій потрібно було б відділити один від одного, оскільки один тип класифікації можна іменувати групуваннями, побудованими з врахуванням самої обстановки вчинення злочину, а другий тип складатиме класифікація, підстави якої зв'язані з особливими відображеннями її в кримінальному законі; 2) що тільки поділ обстановки вчинення злочину за ступенем її конкретизації на конкретизовану і не конкретизовану не викликає сумніву відносно дотримання М.Ш. Шайдаєвим логічних правил; 3) що в інших випадках побудованої М.Ш. Шайдаєвим класифікації відслідковується відступ від логічних правил. Особливо викликає заперечення, зокрема, перше із запропонованих автором групувань, оскільки членами одного і того ж ділення за способом закріплення в нормах КК не можна вважати з однієї сторони, обов'язкові і факультативні ознаки, а з іншої, ті що можуть розумітися або латентні ознаки. Тут відбулася підміна підстав ділення, оскільки властивість латентності ознаки дійсно характеризує спосіб його в законі, то властивість обов'язковості або факультативності ознак відноситься (чи включена або не включена) як ознака обстановки вчинення злочину до числа ознак складу злочину; 4) що загальним недоліком страждає четверта і п'ята запропоновані автором класифікації, оскільки в тому й іншому випадках класифікації піддається тільки частина видів обстановки вчинення злочину. Тут відбулося порушення вимог співрозмірності ділення. Спочатку автору потрібно було б згрупувати види обстановки вчинення злочину за їх значенням для вирішення питань кримінального права, а також за характером впливу на рівень суспільної небезпечності діяння і особи, що його вчинила. За значенням обстановки для вирішення питань кримінального права, слід було виділити: а) обстановку, що впливає на вирішення питань про межі дії кримінального закону; б) здатність вплинути на вирішення питання про підстави кримінальної відповідальності; в) обстановку, здатну вплинути на обсяг такої відповідальності (другий і третій із виділених видів обстановки може піддаватися і подальшій класифікації, зокрема, друга — на криміналізуючу і декриміналізуючу); г) що виділення М.Ш. Шайдаєвим трьох видів обстановки (безпосередньо сама обстановка; виражена через етимологічні складові обстановки; виражена через елементи обстановки вчинення злочину) не можуть слугувати в якості членів одного групування (друге групування), оскільки в цій класифікації враховані зовсім різні аспекти цього способу [30, с. 60–65].

Аналіз існуючих точок зору стосовно класифікації видів обстановки вчинення злочину дозволяє сформулювати наступні положення: 1) що необ-

хідність побудови класифікації видів обстановки вчинення злочину викликана різноманітним проявом однієї і тієї ж сутності та необхідності у відшуванні найбільш істотних рис подібності й різниці у цих проявах; 2) будуючи класифікації видів обстановки вчинення злочину, потрібно відокремити одне від одного групування, що створені з врахуванням властивостей власне обстановки і класифікації, підстави яких зв'язані з особливостями відображення її в КК України; 3) перший тип класифікації передбачає ділення видів учинення злочину за їх значенням для вирішення питань кримінального права, зокрема тут необхідно виділити: а) обстановка, що впливає на вирішення питання про межі дії закону про кримінальну відповідальність; б) обстановка, здатна вплинути на вирішення питання про підстави кримінальної відповідальності; 4) обстановка, здатна вплинути на обсяг (другий і третій види можуть піддаватися подальшій класифікації); 5) юридичні властивості обстановки вчинення злочину лежать в основі класифікації її видів, побудованій з врахуванням характеру впливу на рівень суспільної небезпечності діяння й особи, що його вчинила (тут розрізняють обстановку вчинення злочину як диференціюючу відповідальність обставину і обстановку як обставину, що індивідуалізує відповідальність; 6) стосовно обстановки вчинення злочину, яка слугує диференціюючою відповідальність «обставиною», можлива побудова групування її видів з врахуванням фактичних властивостей такої обстановки, що пояснюють вплив її на обсяг кримінальної відповідальності; 7) другий тип класифікації, передбачає ділення видів обстановки за ступенем їх конкретизації в законі на конкретизовані й неконкретизовані (обстановка може бути визначена в законі шляхом прямої вказівки (текстуально) і за допомогою латентних ознак, зміст яких може бути з'ясовано шляхом тлумачення відповідних положень; 8) місце обстановки вчинення злочину, що має значення для формування спеціальних підстав звільнення від кримінальної відповідальності, в класифікації видів обстановки вчинення злочину визначається наступними характеристиками: а) вона впливає на обсяг відповідальності, обумовлює її звуження; б) є диференціюючою відповідальність обставиною в силу впливу на типову ступінь суспільної небезпечності злочину і типову ступінь суспільної небезпечності злочинця; в) її характеризують обставини, що лежать за межами складу злочину; г) ця обстановка завжди конкретизована в законі шляхом указівки в його тексті на фактичні властивості, що характеризують обстановку в цілому чи окремі її елементи [30, с. 65–67]. Крім того, необхідно зазначити, що певною мірою дана проблема вирішена на законодавчому рівні і в КК деяких зарубіжних держав [35; 36; 37; 38; 39].

Висновки. На підставі проведеного дослідження можна сформулювати наступне: 1) обстановка вчинення злочину характеризується як ознаками внутрішніх, так і зовнішніх властивостей. У статтях Загальної та Особливої частини чинного КК України містяться правові положення, що характеризують особисті властивості (характеристики), психологічну обстановку, в якій знаходиться злочинець і зовнішні умови вчинення того чи іншого злочину, які використовує злочинець при формуванні умислу при вчиненні злочинного діяння; 2) умови, що викликані необхідною обороною, є збігом тяжких особистих, сімейних чи інших обставин, які виникають при участі, створені і їх зміні

потерпілим або винуватою особою; 3) обстановка вчинення злочину — це оточуюча злочинця сукупність об'єктивних умов (обставин), не зв'язаних з його вольовою поведінкою, визначених у законі про кримінальну відповідальність або таких, що впливають з його змісту, в яких вчиняється злочин, або є збігом подій і обставин, в яких протікає зовнішній факт злочинної поведінки, що створюють вплив на ступінь суспільної небезпеки вчиненого та які набувають у цьому зв'язку кримінально-правового значення; 4) необхідність побудови класифікації видів обстановки вчинення злочину викликана різноманітним проявом однієї і тієї ж сутності та необхідності у відшуканні найбільш істотних рис подібності й різниці у цих проявах; 5) будуючи класифікації видів обстановки вчинення злочину, потрібно відокремити одне від одного групування, що створені з врахуванням властивостей власне обстановки і класифікації, підстави яких зв'язані з особливостями відображення її в КК України; 6) перший тип класифікації передбачає ділення видів учинення злочину за їх значенням для вирішення питань кримінального права, зокрема тут необхідно виділити: а) обстановка, що впливає на вирішення питання про межі дії закону про кримінальну відповідальність; б) обстановка, здатна вплинути на вирішення питання про підстави кримінальної відповідальності; 7) обстановка, здатна вплинути на обсяг (другий і третій види можуть піддаватися подальшій класифікації); 8) юридичні властивості обстановки вчинення злочину лежать в основі класифікації її видів, побудованій з врахуванням характеру впливу на рівень суспільної небезпечності діяння й особи, що його вчинила (тут розрізняють обстановку вчинення злочину як диференціюючу відповідальність обставину і обстановку як обставину, що індивідуалізує відповідальність; 9) стосовно обстановки вчинення злочину, яка слугує диференціюючою відповідальність «обставиною», можлива побудова групування її видів з врахуванням фактичних властивостей такої обстановки, що пояснюють вплив її на обсяг кримінальної відповідальності; 10) другий тип класифікації, передбачає ділення видів обстановки за ступенем їх конкретизації в законі на конкретизовані й неконкретизовані (обстановка може бути визначена в законі шляхом прямої вказівки (текстуально) і за допомогою латентних ознак, зміст яких може бути з'ясовано шляхом тлумачення відповідних положень; 11) місце обстановки вчинення злочину, що має значення для формування спеціальних підстав звільнення від кримінальної відповідальності, в класифікації видів обстановки вчинення злочину визначається наступними характеристиками: а) вона впливає на обсяг відповідальності, обумовлює її звуження; б) є диференціюючою відповідальність обставиною в силу впливу на типову ступінь суспільної небезпечності злочину і типову ступінь суспільної небезпечності злочинця; в) її характеризують обставини, що лежать за межами складу злочину; г) ця обстановка завжди конкретизована в законі шляхом вказівки в його тексті на фактичні властивості, що характеризують обстановку в цілому чи окремі її елементи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Зарян Д.Г.* Объективная сторона правонарушения : Дис... на соискания учен. Степени канд. юрид. наук / Д.Г. Зарян. — Тольятти, 2006. — 192 с.

2. Советское уголовное право. Общая часть. Под ред. Г. А. Кригера. — М. : МГУ, изд. 2-е, 1988. — 186 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Укладач і головний ред. В. Т. Бусел. — К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. — 1728 с.
4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341— III // Відомості Верховної Ради України» — 2001. — № 25—26. — ст. 131.
5. *Парфенов А.Ф.* Общее учение об объективной стороне преступления : Диссертация на соискание ученой степени кандидат юридических наук ; за специальностью 12.00.08 — уголовное право и криминология ; уголовно-исполнительное право / А.Ф. Парфенов. — СПб., 2004. — 361 с.
6. *Кудрявцев В.Н.* Общая теория квалификации преступления / В.Н. Кудрявцев. — М. : Юридическая литература 1972. — 352 с.
7. *Ожегов С.И.* Словарь русского языка : Ок. 57000 слов / Под ред. Чл-корр. АН СССР Н.Ю. Шведовой. — 19-изд, испр. — М. : Русск. яз., 1987 — 750 с.
8. *Наумов А.А.* Обстановка совершения преступления // Словарь по уголовному праву ; отв. ред. А.Н. Наумов. — М. : Изд-во БЕК, 1997 — 702 с.
9. Толковый словарь русского языка : В 4т. / Под ред. Д.Н. Ушакова. Т. 1. — М., 1935. Репринтное издание : М., 2000. — 823 с.
10. *Курбанов А.Ш.* Уголовно-правовая характеристика обстановки совершения преступления : Дис. На соискание учен. степени канд. юрид. наук; за спец. 12.00.08 — уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право / А.Ш. Курбанов. — М. : Гос. образовательное учреждение высшего профессионального образования «Московский государственный лингвистический университет», 2011. — 182 с.
11. *Василиади А.Г.* Обстановка совершения преступления и ее уголовно-правовое значение : Диссертация на соискание ученой степени канд. юрид. наук; за специальностью 12.00.08 — уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право / А.Г. Василиади., 1988. — 199 с.
12. *Сюндюков Ф., Василиади А.* Учет обстановки совершения преступления / Ф. Сюндюков, А. Василиади // Советская юстиция. — 1988. — № 22. — с. 12—29.
13. *Истомин А.Ф.* Общая часть уголовного права. Учебное пособие — М. : ИНФРА-М, 1997 — 272 с.
14. Курс уголовного Т. 1. / Под ред. Н.Ф. Кузнецовой, И.М. Тяжевой. — М. : ИКД «Зеркало — М», 2002. — 624 с.
15. Уголовное право. Общая часть : Учебник / Под ред. В.Н. Петрашова. — М. : ПРИОР, 1999. — 542 с.
16. *Малинин В.Б.* Объективная сторона преступления / В.Б. Малинин // Энциклопедия уголовного права Т. 4. Состав преступления / В.Б. Малинин. — СПб. : Издание профессора Малинина, 2005. — С. 237—502.
17. *Анненкова Т.С.* Обстановка совершения преступления и криминалистические методы ее исследования : Дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук. Т.С. Анненкова. — Саратов, 2007. — 210 с.
18. *Казакова Е.Б.* Самозащита как юридическое средство : проблема теории и практики : Автор дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук. / А.Б. Казакова. — Томбов, 2006 — 21 с.

19. *Медведева С.В.* Теоретические основания юридических фактов, исключаяющих правовую ответственность личности : Авторф. дисс.... канд. юрид. наук / С.В. Медведева. — Томбов., 2005. — 21 с.

20. Уголовное право. Общая часть / под ред. И.Я. Козаченка и З.А. Незнамовой. — М. : Издательская норма группа «ИНФРА-М», 1998 — 516 с.

21. *Шайдаев М.Ш.* Обстановка совершения преступления в зоне вооруженного конфликта и ее уголовно-правовое значение : Дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук за спец. 12.00.08. / М.Ш. Шайдаев ; — М., 2004. — 226 с.

22. *Камнев Р.Г.* Обстановка совершения преступления и специальные основания освобождения от уголовной ответственности : Дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук. — Самара, 2009. — 238 с.

23. *Букаева И.Н.* Обстановка совершения преступления, получение и использование информации о ней при расследовании уголовных дел : на соискание ученой степени канд. юрид. наук / И.Н. Букаева. — Тюмень.

24. *Парфенов А.Ф.* Общее учения об объективной стороне преступления : Дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук. — Спб, 2004. — 212 с.

25. *Чучаев А.И.* Объект преступления / А.И. Чучаев // Уголовное право. Общая часть : Учебник ; под ред. А.И. Рарога. — М. : Институт международного права и экономики. — М. : изд., «Триада», 1997. — 320 с.

26. *Кузнецова Н.Ф.* Факультативные признаки объективной стороны и их значение / Н. Ф. Кузнецова // Курс уголовного права. Общая часть. Т. 1. Учение о преступлении. Учебник ; под ред. Н. Ф. Кузнецовой и И. М. Тяжковой. — М. : Зерцало, 2002. — 624 с.

27. Уголовное право. Общая часть. — М. : МГУ, 1993. — 368 с.

28. *Никулин С.И.* Факультативные признаки объективной стороны преступления / С.И. Никулин // Уголовное право. Общая часть : Учебник ; под ред. А.И. Рарога. — М. : Институт международного права и экономики. Изд. «Триада», 1997. — 312 с.

29. *Панов Н.И.* Основные проблемы способа совершения преступления в советском уголовном праве / Н.И. Панов. — Харьков, 1987 — 161 с.

30. *Камиев Р.Г.* Обстановка совершения преступления и специальные основания освобождения от уголовной ответственности : Диссертация на соискание ученой степени канд. юрид. наук.; за спец. 12.00.08. — уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право / Руслан Геннадиевич Камиев. — Волгоград : Гос. Образовательное учреждение высшего профессионального образования «Волгоградский госуниверситет», 2009. — 238 с.

31. *Ивлев Ю.В.* Логика : Учебник. 3 —е изд., перераб. доп. / Ю.В. Ивлев. — М. : ТК Велби, изд-во Проспект, 2005. — 288 с.

32. *Гетьманова А.Д.* Логика для юристов : Учебное пособие. — 2-е изд. / А.Д. Гетьманова — М. : Омега Л, 2005. — 424 с.

33. *Ивин А.А.* Логика : Учебное пособие для вузов / А. А. Ивин. — М. : Высшая школа, 2004 / А.А. Ивин. — М. : ТК Велби, изд-во Проспект, 2005. — 288 с.

34. Из лекций по Особой части Русского уголовного права, Выпуск 1. П.П. Пусторослев, доктора уголовного права, ординарного профессора Императорского Юрьевского университета. — Юрьев, 1908. — 328 с.

35. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. — St Petersburg : «Yuridichesky Center — Press», 2002. — 226 p.

36. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova; — St Petersburg : «Yuridichesky Center — Press», 2002. — 366 p.

37. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn. V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. — St. Petersburg : «Yuridichesky Center — Press», 2002. — 366 p.

38. The Latvian Penal / edited and introduction by candidate of law A.I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Latvian by candidate of Law A.I. Lukashov. — St. Petersburg : «Yuridichesky Center — Press», 2001. — 313 p.

39. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. — St. Petersburg : «Yuridichesky Center — Press», 2001. — 298p.

REFERENCES

1. *Zarjan D.G.* Obektivnaja storona pravonarusheniya : Dis... na soiskaniya uchen. Stepeni kand. jurid. nauk / D.G. Zarjan. — Tol'jatti, 2006. — 192 s.

2. *Sovetskoe ugovolnoe pravo. Obshhaja chast'.* Pod red. G.A. Krigera. — M. : MGU, izd. 2-e, 1988. — 186 s.

3. *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (z dod. i dopov.) / Ukladach i holovnyi red. V.T. Busel.* — K. ; Irpin : VTF «Perun», 2005. — 1728 s.

4. *Kryminalnyi kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 5 kvitnia 2001 r. № 2341—III // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* — 2001. — № 25—26. — st. 131.

5. *Parfenov A.F.* Obshhee uchenie ob obektivnoj storone prestupleniya : Dissertacija na soiskanie uchenoj stepeni kandidat juridicheskikh nauk ; za special'nost'ju 12.00.08 — ugovolnoe pravo i kriminologija ; ugovolno-ispolnitel'noe pravo / A.F. Parfenov. — SPb., 2004. — 361 s.

6. *Kudrjavcev V.N.* Obshhaja teorija kvalifikacii prestupleniya / V.N. Kudrjavcev. — M. : Juridicheskaja literatura 1972. — 352 s.

7. *Ozhegov S.I.* Slovar' russkogo jazyka : Ok. 57000 slov / Pod red. Chl-korr. AN SSSR N. Ju. Shvedovoj. — 19-izd, ispr. — M. : Russ. jaz., 1987 — 750 s.

8. *Naumov A.A.* Obstanovka soversheniya prestupleniya // Slovar' po ugovolnomu pravu ; otv. red. A.N. Naumov. — M. : Izd-vo BEK, 1997 — 702 s.

9. *Tolkovij slovar' russkogo jazyka : V 4t. / Pod red. D.N. Ushakova.* T. 1. — M., 1935. Reprintnoe izdanie : M., 2000. — 823 s.

10. *Kurbanov A.Sh.* Ugolovno-pravovaja charakteristika obstanovki soversheniya prestupleniya : Dis. Na soiskanie uchen. stepeni kand. jurid. nauk; za spec. 12.00.08 — ugovolnoe pravo i kriminologija; ugovolno-ispolnitel'noe pravo / A.Sh. Kurbanov. — M. : Gos. obrazovatel'noe uchrezhdenie vysshego professional'nogo obrazovanija «Moskovskij gosudarstvennyj lingvisticheskij universitet», 2011. — 182 s.

11. *Vasiliadi A.G.* Obstanovka sovershenija prestuplenija i ee ugovolno-pravovoe znachenie : Dissertacija na soiskanie uchenoj stepeni kand. jurid. nauk; za special'nost'ju 12.00.08 — ugovolnoe pravo i kriminologija; ugovolno-ispolnitel'noe pravo / A.G. Vasiliadi., 1988. — 199 s.
12. *Sjundjukov F., Vasiliadi A.* Uchet obstanovki sovershenija prestuplenija / F. Sjundjukov, A. Vasilaidi // Sovetskaja justicija. — 1988. — № 22. — S. 12 — 29.
13. *Istomin A.F.* Obshhaja chast' ugovolnogo prava. Uchebnoe posobie — M. : INFRA-M, 1997 — 272 s.
14. Kurs ugovolnogo T. 1. / Pod red. N.F. Kuznecovoj, I.M. Tjazhevoj. — M. : IKD «Zerkalo — M», 2002. — 624 s.
15. Ugovolnoe pravo. Obshhaja chast' : Uchebnik / Pod red. V.N. Petrashova. — M. : PRIOR, 1999. — 542 s.
16. *Malinin V.B.* Obektivnaja storona prestuplenija / V.B. Malinin // Jenciklopedija ugovolnogo prava T. 4. Sostav prestuplenija / V.B. Malinin. — SPb. : Izdanie professora Malinina, 2005. — S. 237—502.
17. *Annenkova T.S.* Obstanovka sovershenija prestuplenija i kriminalisticheskie metody ee issledovanija : Dis. na soiskanie uchennoj stepeni kand. jurid. nauk. T.S. Annenkova. — Saratov, 2007. — 210 s.
18. *Kazakova E.B.* Samozashhita kak juridicheskoe sredstvo : problema teorii i praktiki : Avtor dis. na soiskanie uchenoj stepeni kand. jurid. nauk. / E.B. Kazakova. — Tombov, 2006 — 21 s.
19. *Medvedeva S.V.* Teoreticheskiye osnovaniya juridicheskikh faktov, isklyuchayushchikh pravovuyu otvetstvennost' lichnosti : Avtorf. diss.... kand. jurid. nauk / S.V. Medvedeva. — Tombov., 2005. — 21 s.
20. Ugovolnoe pravo. Obshhaja chast' / pod red. I.Ja. Kozachenka i Z.A. Neznamovoj. — M. : Izdatel'skaja norma gruppy «INFRA-M», 1998 — 516 s.
21. *Shajdaev M.Sh.* Obstanovka sovershenija prestuplenija v zone vooruzhenogo konflikta i ee ugovolno-pravovoe znachenie : Dis. na soiskanie uchenoj stepeni kand. jurid. nauk za spec. 12.00.08. / M.Sh. Shajdaev ; — M., 2004. — 226 s.
22. *Kamnev R.G.* Obstanovka sovershenija prestuplenija i special'nye osnovaniya osvobozhdenija ot ugovolnoj otvetstvennosti : Dis. na soiskanie uchenoj stepeni kand. jurid. nauk. — Samara, 2009. — 238 s.
23. *Bukaeva I.N.* Obstanovka sovershenija prestuplenija, poluchenie i ispol'zovanie informacii o nej pri rassledovanii ugovolnyh del : na soiskanie uchenoj stepeni kand. jurid. nauk / I.N. Bukaeva. — Tjumen'.
24. *Parfenov A.F.* Obshhee uchenija ob obektivnoj storone prestuplenija : Dis. na soiskanie uchenoj stepeni kand. jurid. nauk. — Spb, 2004. — 212 s.
25. *Chuchaev A.I.* Obekt prestuplenija / A.I. Chuchaev // Ugovolnoe pravo. Obshhaja chast' : Uchebnik ; pod red. A.I. Raroga. — M. : Institut mezhdunarodnogo prava i jekonomiki. — M. : izd., «Triada», 1997. — 320 s.
26. *Kuznecova N.F.* Fakul'tativnye priznaki obektivnoj storony i ih znachenie / N.F. Kuznecova // Kurs ugovolnogo prava. Obshhaja chast'. T.1. Uchenie o prestuplenii. Uchebnik ; pod red. N.F. Kuznecovoj i I.M. Tjazhkovoj. — M. : Zerkalo, 2002. — 624 s.
27. Ugovolnoe pravo. Obshhaja chast'. — M. : MGU, 1993. — 368 s.

28. *Nikulin S.I.* Fakul'tativnye priznaki obektivnoy storony prestupleniya / S.I. Nikulin // Uголовное право. Obshhaya chast' : Uchebnik ; pod red. A.I. Raroga. — M. : Institut mezhdunarodnogo prava i jekonomiki. Izd. «Triada», 1997. — 312 s.

29. *Panov N.I.* Osnovnye problemy sposoba soversheniya prestupleniya v sovetskom uголовnom prave / N.I. Panov. — Har'kov, 1987 — 161 s.

30. *Kamiev R.G.* Obstanovka soversheniya prestupleniya i special'nye osnovaniya osvobozhdeniya ot uголовnoj otvetstvennosti : Dissertacija na soiskanie uchennoj stepeni kand. jurid. nauk.; za spec. 12.00.08. — uголовное право i kriminologija; uголовно-ispolnitel'noe pravo / Ruslan Gennadievich Kamiev. — Volgograd : Gos. Obrazovatel'noe uchrezhdenie vysshego professional'nogo obrazovaniya «Volgogradskij gosuniversitet», 2009. — 238 s.

31. *Ivlev Ju.V.* Logika : Uchebnik. 3 — e izd., pererab. dop. / Ju.V. Ivlev. — M. : TK Velbi, izd-vo Prospekt, 2005. — 288 s.

32. *Get'manova A.D.* Logika dlja juristov : Uchebnoe posobie. — 2-e izd. / A.D. Get'manova — M. : Omega L, 2005. — 424 s.

33. *Ivin A.A.* Logika : Uchebnoe posobie dlja vuzov / A.A. Ivin. — M. : Vysshaja shkola, 2004 / A.A. Ivin. — M. : TK Velbi, izd-vo Prospekt, 2005. — 288 s.

34. Iz lekcij po Osoboj chasti Russkogo uголовnogo prava, Vypusk 1. P.P. Pustoroslev, doktora uголовnogo prava, ordinarnogo professora Imperatorskogo Jur'evskogo universiteta. — Jur'ev, 1908. — 328 s.

35. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. — St Petersburg : «Yuridichesky Center — Press», 2002. — 226 p.

36. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova; — St Petersburg : «Yuridichesky Center — Press», 2002. — 366 p.

37. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn.V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. — St. Petersburg : «Yuridichesky Center — Press», 2002. — 366 p.

38. The Latvian Penal / edited and introduction by candidate of law A.I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Latvian by candidate of Law A.I. Lukashov. — St. Petersburg : «Yuridichesky Center — Press», 2001. — 313 p.

39. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. — St. Petersburg : «Yuridichesky Center — Press», 2001. — 298 p.

Астахова О.О. Кримінально-правові форми вираження обставинки та види обставинки вчинення злочину в сучасному кримінальному праві України.

У статті проведено дослідження форм вираження обставинки та видів обставинки вчинення злочину в сучасному кримінальному праві України. Автором з'ясовані погляди на форми вираження обставинки та види обставинки вчинення злочину в сучасному кримінальному праві. В роботі запропоновані визначення форм вираження обставинки та видів обставинки вчинення злочину.

Ключеві слова: обстановка, вчинення злочину, форми вираження обстановки, види обстановки вчинення злочину, класифікація видів обстановки, типи обстановки, поняття обстановки вчинення злочинів.

Астахова А.А. Уголовно-правовые формы выражения обстановки и виды обстановки совершения преступления в современном уголовном праве Украины

В статье проведено исследование форм выражения обстановки и видов обстановки совершения преступления в современном уголовном праве Украины. Автором выяснены взгляды на формы выражения обстановки и виды обстановки совершения преступления в современном уголовном праве. В работе предложены определения форм выражения обстановки и видов обстановки совершения преступления.

Ключевые слова: обстановка, совершение преступления, формы выражения обстановки, виды обстановки совершения преступления, классификация видов обстановки, типа обстановки, понятие обстановки совершения преступлений.

Astahova O. Criminal Forms of Expression of the Situation and the Types of the Crime Situation in the Modern Criminal Law of Ukraine

The article examines the forms of expression of the crime situation and the types of the crime situation in the modern criminal law of Ukraine. The author clarified the views on the forms of expression of the crime situation and the types of the crime situation in modern criminal law. The work suggests definitions of the forms of expression of the crime situation and the types of the crime situation in modern criminal law.

Keywords: Situation; Commission of a Crime; Forms of Expression of the Crime Situation; Types of the Crime Situation; Classification of Types of Situation; Idea of the Crime Situation

Стаття надійшла до редакції: 8.08.2017.

УДК 343

T. Volkova

THE SUBJECT OF A CRIME OF ILLEGAL FISHING OR HUNTING OR ANY OTHER SEA HUNTING INDUSTRY PROVIDED FOR IN PART 1 OF ARTICLE 249 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE

*Т.І. Волкова**здобувач кафедри**кримінального права, кримінології,**цивільного та господарського права**ВНЗ «Національна академія управління»**м. Київ*

СУБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ – НЕЗАКОННЕ ЗАЙНЯТТЯ РИБНИМ, ЗВІРИНИМ АБО ІНШИМ ВОДНИМ ДОБУВНИМ ПРОМИСЛОМ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО ЧАСТИНОЮ 1 СТАТТІ 249 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Питання, що стосуються суб'єкта злочину, передбаченого ст. 249 Кримінального кодексу України (далі — КК України), важливі як для теорії кримінального права, так і для практики.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню проблеми суб'єкта злочину незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом присвятили свої праці такі науковці як: В.Я. Тацій, О.О. Дудоров, В.А. Клименко, З.Г. Корчева, В.О. Навроцький, С.Б. Гавриш, Т.В. Корнякова, В.К. Матвійчук, Г.С. Поліщук, І.В. Самощенко, А.М. Шульга, К.М. Оробець, І.О. Харь, та інші. Проте ця проблема до цього часу не знайшла свого належного вирішення.

Метою статті є дослідження суб'єкта злочину — незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом.

Основні результати дослідження. Проблема суб'єкта злочину загалом, а також суб'єкта діяння, передбаченого ст. 249 КК України 2001 року, має певний теоретичний і практичний багаж у науці кримінального права [1, с. 137–147; 2, с. 18–20; 3, с. 58; 4, с. 20; 5, с. 3–4; 6, с. 1–260; 7, с. 130; 8, с. 1–318; 9, с. 1–36; 10, с. 1–304; 11, с. 82–86; 12, с. 130–141; 13, с. 1–140]. Питання про суб'єкт злочину протягом багатьох років було дискусійним у теорії кримінального права. Зазначимо, що і на сьогодні в ряді моментів, які характеризують цей елемент складу злочину, немає єдності поглядів серед теоретиків. Суб'єктом злочину кримінальне право визнає фізичну осудну особу (людину), яка до моменту

вчинення суспільно небезпечного діяння, досягла віку, з якого вона здатна понести за нього кримінальну відповідальність [14, с. 348; 15, с. 74]. Існує й таке визначення суб'єкта злочину — «це фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до Кримінального кодексу може настати кримінальна відповідальність» [16, с. 86; 12, с. 130].

Нам більше імпонує визначення суб'єкта злочину, яке запропоноване В.Я. Тацієм та В.К. Матвійчуком, оскільки з нього чіткіше визначається вік кримінальної відповідальності.

Історичний аналіз законодавчого підходу до розуміння цього елемента складу злочину дає підстави стверджувати, що вітчизняний кримінальний закон завжди визнавав суб'єктом злочину виключно людину, зокрема до 1 вересня 2014 року, коли вже й юридичну особу можна буде притягнути до кримінальної відповідальності за деякі кримінальні правопорушення [17, с. 4]. Тут необхідно зазначити, що вперше в КК України 2001 році у ч. 1 ст. 18 дається законодавче визначення суб'єкта злочину: «Суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого, відповідно до цього Кодексу, може настати кримінальна відповідальність» [18], а також сформульоване визначення спеціального суб'єкта — ч. 2 ст. 18 КК України: «Спеціальним суб'єктом злочину є фізична осудна особа, що вчинила злочин у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність за злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа» [18]. Відсутність будь-яких ознак загального чи спеціального суб'єкта злочину виключає склад конкретного злочинного діяння й застосування до особи покарання. Ці вимоги стосуються і злочинів, передбачених ст. 249 КК України. Така значущість суб'єкта злочину незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом потребує значної уваги до його дослідження і, зокрема, до класифікації суб'єктів.

Аналіз юридичної, філософської, медичної і психологічної літератури окреслив основні теоретичні й методологічні проблеми вчення про суб'єкт злочину в науці кримінального права. Дослідивши цю літературу, можна зазначити, що під методологією розуміють насамперед — звернення щодо принципів побудови, форм і способів науково-пізнавальної діяльності, вчення про структуру, логічну організацію, а також методи і засоби цієї діяльності [19, с. 164].

Виходячи із зазначеного, слід погодитися з думкою В.Г. Павлова, що методологія дає змогу представити вчення про суб'єкт злочину взагалі, а на нашу думку, і про суб'єкт досліджуваного злочину, а саме: з історико-філософських, правових і теоретичних позицій, при цьому допомагає визначити найбільш перспективні напрями цього вчення, глибше пізнати логіку існуючих проблем, виявити і закріпити важливі пріоритети в їх дослідженні [8, с. 12]. Тому ми переконані, що в цій роботі потрібно окреслити деякі теоретичні і методологічні положення суб'єкта злочину, оскільки досконале вирішення проблеми неможливе без їх осмислення та без вирішення дискусійних питань щодо поняття суб'єкта злочину, передбаченого ст. 249 КК України.

Насамперед на цьому шляху дослідження зазначимо ще раз, що під методологією розуміють: вчення щодо принципів побудови, форм і способів науково-пізнавальної діяльності; вчення про структуру логічної організації, а

також щодо методів і засобів цієї діяльності [20, с. 164]. Термін «методологія» в літературі в широкому розумінні використовується як філософське вчення про методи пізнання [21, с. 365–367]. У вузькому розумінні під методологією розуміють сукупність пізнавальних засобів, розроблених на основі принципів загальної методології, що мають методологічне значення в конкретній сфері пізнання і практики [19, с. 13–14]. Крім того, під методологією розуміють систему принципів наукового дослідження, оскільки методологія визначає, якою мірою зібрані факти можуть слугувати і відповідати об'єктивному знанню [22, с. 24].

Маючи достатньо аргументовані визначення та підходи і зробивши аналіз юридичної, філософської, медичної і психологічної літератури окреслимо основні теоретичні й методологічні проблеми вчення про суб'єкт злочину в науці кримінального права, а також ті, що стосуються і суб'єкта злочину, передбаченого саме ст. 249 КК України.

Виходячи з означеного, слід констатувати той факт, що формування цілої низки методологічних основ, учення про суб'єкт злочину, відносяться до теорій і правових поглядів таких дослідників права, як: І. Кант, Г.В.Ф. Гегель, А. Фейєрбах, І.Г. Фіхте та інших, які мали великий вплив на розвиток правової думки в Україні.

Так у філософії І. Канта інтерес викликає: осмислення злочину і особи, що його вчинила; переконання, що злочин вчиняється за бажанням людини (за рішенням її волі); що суб'єкт злочину (як фізична особа) володіє свободою волі [23, с. 137].

Натомість за кримінально-правовою теорією Г.В.Ф. Гегеля: злочинець — це не просто об'єкт каральної влади держави, а суб'єкт права, воля і мислення якого являють собою щось єдине, так як воля не що інше, як мислення, яке перетворює себе в наявне буття і при цьому наявність волі є загальною умовою інкримінування; осудність як властивість особи, що вчинила злочин, свідчить про те, що суб'єкт як мисляча істота, знав і хотів діяти певним чином [24, с. 89–165].

А. Фейєрбах вважав, що злочин вчиняється не з чуттєвих спонукань, а із свавілля вільної волі (як дія вільної волі злочинця) [25, с. 16–30].

І.Г. Фіхте наполягав на тому, що злочин залежить від свободи волі людини [26, с. 165].

За дослідженнями А.А. Піонтковського, з якими слід погодитися, що кримінально-правові погляди І. Канта на проблему суб'єкта злочину були ідеалістичними, натомість це ж питання Г.В.Ф. Гегелем розглядалося по суті в сфері абстрактного права, а погляди А. Фейєрбаха були антиісторичними, тобто мали методологію критичної філософії [26, с. 17].

Багато питань, у тому числі, що стосуються суб'єкта злочину, відображені у філософії І. Канта, Г.В.Ф. Гегеля, І.Г. Фіхте, в подальшому розроблялися і досліджувалися різними правовими школами. Так, найвидатнішими теоретиками класичної школи кримінального права, що виникла в Європі у другій половині XVIII — початок XIX століття, поряд з А. Фейєрбахом були К. Біндінг (Німеччина), Н. Россі, О. Гарро (Франція).

В Україні такий напрямок виник у XIX—XX століттях в особі професора А.Ф. Кістяковського, в Росії представниками цього напрямку були М.С. Таганцев, Н.Д. Сергієвський. Ця школа кримінального права базувалася на метафізичній, ніким і нічим не обумовленій свободі волі особи і відсутності кримінальної відповідальності неосудних. Протилежних поглядів дотримувались представники антропологічної школи кримінального права, що виникла в кінці XIX століття (засновники: Ч. Лоброзо, Р. Гарофало, Е. Феррі та інші) спираючись на методологію вульгарного матеріалізму і позитивізму, заперечуючи повністю вольову діяльність, вони обґрунтовували вчення про злочинну людину. Іншими словами, вони стверджували, що злочини вчиняються, незалежно від суспільних умов, і як правило, природженими злочинцями.

Представники соціологічної школи кримінального права (кінець XIX — поч. XX століття) А. Принс, І.Я. Фойніцький та інші виступили проти визнання свободи волі злочинця, наполягаючи, що його дії обумовлені соціальними факторами злочинності [22, с. 30]. По суті вони заперечували інститути кримінального права, вчення про склад злочину, не проводили різниці між поняттями: «осудність» і «неосудність». Злочинне діяння розглядалось як вчинок розумної людини. Методологією цієї школи були філософія прагматизму і позитивізму. Вони вважали, що будь який злочин вчиняється фізичною особою (людиною). Якщо розглядати проблеми дослідження суб'єкта злочину з позиції методології теоретичних концепцій в українському і російському кримінальному праві, то не дивлячись на різне відношення дореволюційних вітчизняних криміналістів до філософських і кримінально-правових теорій, у більшості своїй вони були єдині, що суб'єктом злочину може бути тільки фізична особа, і виступали проти кримінальної відповідальності юридичних осіб.

Проблема осудності і неосудності особи, що вчинила злочин, що є однією з основних у теорій кримінального права у відношенні суб'єкта злочину, вирішувались представниками різних шкіл по різному. Що ж стосується віку суб'єкта як однієї із його головних ознак, то дослідження зводилося до різних класифікацій злочинних елементів, або до розгляду їх вікових особливостей з позицій особистих особливостей злочинця. Звичайно, що вивчення свободи волі, осудності, неосудності та інших питань, що зв'язані з поведінкою людини в суспільстві, неможливо обґрунтувати і вирішити окремо від проблеми суб'єкта злочину, з якою тісно зв'язані різні інститути кримінального права [27, 34–36].

В історичному аспекті, як нам уявляється, представляє інтерес методологічний і теоретичний аналіз суб'єкта злочину в кримінальному праві і кримінальному законодавстві в радянський період розвитку СРСР і її складової Української РСР. На наш погляд, як вірно вважає Ю.А. Красіков, що після жовтневої революції доктрина соціалістичного права увібрала в себе реакційні положення соціологічної школи права, перекрутивши багато в чому класичний напрямок [27, с. 35]. У перші роки існування радянської держави увага до вивчення суб'єкта злочину зі сторони юристів майже не приділялася. Це було пов'язане з тим, що кримінальне законодавство потребувало кардинальних змін [8, с. 18]. У цей період наука кримінального права з нових методологічних

позицій стала вирішувати задачі з переосмисленням кримінально-правових теорій, у тому числі й тих, що стосуються суб'єкта злочину.

В радянський період значний вклад у розвиток теорій і методології з проблем суб'єкта злочину внесли такі вчені: Я.М. Брайнін, В.С. Орлов, А.А. Піонтковський, А.М. Трайнін, І.І. Карпець, В.М. Кудрявцев, Н.Ф. Кузнецова, Н.С. Лейкіна, Р.І. Міхеєв, В.Я. Тацій, С.С. Яценко, П.С. Матишевський, О.Я. Светлов та інші. Але, у зв'язку з відсутністю в теорії кримінального права послідовного, чіткого вчення про суб'єкт злочину, вченими допускалися методологічні помилки в характеристиці його ознак. Традиційно суб'єкт злочину характеризувався у вигляді одного з елементів складу злочину [8, с. 18]. На думку О.Ф. Шишова, у підручнику з кримінального права 1938 р. був допущений ще один методологічний прорахунок, який виразився в тому, що соціальна суть інституту вини розглядалася в розділі «Суб'єкт злочину» [22, с. 87].

Загальновизнаною думкою є та, що висвітлення питань методології в кримінально-правовій літературі цього ж напрямку щодо суб'єкта злочину обмежувалося лише вказівкою авторів на діалектичний матеріалізм як всезагальний метод наукового пізнання, а приватно—наукові методи були у затінку і потребували дослідження.

Важливе значення для розуміння теоретичних і методологічних проблем поняття «суб'єкта злочину» мало дослідження радянськими та сучасними фахівцями в галузі кримінального права філософського поняття свободи, волі в її матеріалістичному розумінні, а також ознак суб'єкта злочину як вік, осудність і неосудність.

У науці кримінального права, як зазначалося раніше, склад злочину є необхідною і достатньою підставою притягнення осудної особи, що вчинила злочин, з врахуванням встановленого законом віку до кримінальної відповідальності.

Структурну основу складу злочину складає: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт і суб'єктивна сторона [28, с. 162]. В той же час А.М. Трайнін наполягав на тому, що суб'єкт злочину не може розглядатися в системі елементів складу злочину, так як людина не є елементом вчиненого нею злочинного діяння [29, с. 191]. Позиція А.М. Трайніна не отримала широкого визнання серед теоретиків кримінального права. Було спірним у теорії кримінального права і твердження про те, що осудність і вік суб'єкта злочину не можна розглядати в якості ознак, що відносяться до складу злочину (А.Н. Трайнін, Б.С. Никіфоров та інші). На переконання Н.С. Лейкіної, включення осудності і віку до числа основних ознак суб'єкта не є перетворенням злочинця в елемент вчиненого ним злочинного діяння, а є можливість спробувати дати більшу об'єктивну і всебічну характеристику конкретного складу злочину [30, с. 229—234].

Проте на думку В.Г. Павлова, з якою слід погодитися, така позиція Н.С. Лейкіної є сумнівною [8, с. 19].

Важливою теоретичною основою в дослідженні суб'єкта злочину є вік, встановлений у законі, як обставина, що визначає настання кримінальної відповідальності за вчинене. Вік як ознака суб'єкта злочину, вченими глибоко практично не вивчена. Складність цієї проблеми ще й у тому, що вона пов'яза-

на не тільки з природними, біологічними, але й соціально-психологічними властивостями людини, які мають враховуватися законодавцем при встановленні вікових меж для притягнення до кримінальної відповідальності. На певних історичних етапах вік, з якого наступала кримінальна відповідальність, встановлювався законодавцем по-різному. Достатньо низькі межі настання кримінальної відповідальності зберігалися тривалий час.

Загальна кримінальна відповідальність за чинним КК України наступає з 16 років, хоча на практиці, і в теорії кримінального права це питання вирішується неоднозначно [18]. Справа в тому, що за деякі злочини, не оговорені в законі, кримінальна відповідальність може наступати з 18 років або з 25 років. Дане положення реалізується, коли мова йде про спеціальний суб'єкт злочину. При цьому виникає необхідність визначити в кримінальному законі конкретний перелік норм, що передбачають настання кримінальної відповідальності з 18 або з 25 років. На нашу думку, від визначення віку залежить і структура складу злочину.

Одним із аспектів дослідження суб'єкта в теорії кримінального права є його осудність, тобто такий психічний стан, коли особа, яка під час вчинення злочину могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними [14, с. 204].

Важливою стороною дослідження суб'єкта злочину, взагалі, і зокрема, суб'єкта злочину, передбаченого ст. 249 КК України, є вивчення такого складного питання в науці кримінального права і кримінології, як співвідношення понять «суб'єкт злочину» і «особистість злочинця», які іноді ототожнюються.

Методологічною основою дослідження цієї проблеми є як поглиблене вивчення самого злочинного діяння на різних етапах розвитку нашої держави, так і вдосконалення кримінального законодавства з метою більш ефективної боротьби зі злочинністю, в тому числі щодо злочинів саме проти навколишнього природного середовища. Поняття «суб'єкт злочину» і «особистість злочинця», хоча і близькі, але не співпадають. Крім того, вони мають різний обсяг, а саме — поняття «суб'єкта злочину» вужче, ніж поняття «особистість злочинця» [8, с. 23]. Поняття «суб'єкт злочину» ґрунтується на конкретних положеннях, сформульованих у кримінальному законі, і виходить із методологічних передумов філософських і кримінально-правових теорій [8, с. 23], «Суб'єкт злочину» — це термін кримінально-правовий, який, швидше, визначає юридичну характеристику особи, що вчинила злочин, і відрізняється від кримінологічного поняття «особистість злочинця» [8, с. 23], натомість «Особистість злочинця» як більш об'ємне поняття, розкривається через соціальну суть особи, а також через складний комплекс ознак, властивостей, зв'язків, відносин, моральний і духовний світ, що характеризують її, взятих у взаємодії з індивідуальними особливостями і життєвими фактами, що лежить в основі злочинної поведінки [8, с. 23].

Крім того, стосовно суб'єкта злочину також існує проблема його класифікації. Адже, як відомо, в юридичній літературі існують різні погляди на класифікацію суб'єктів злочину. Деякі автори стверджують, що ними можуть бути як приватні, так і службові особи [31, с. 522; 12, с. 131–141 та інші]. Другі вважають, що суб'єктами злочинів можуть бути будь-які особи [32, с. 9]. Існує

думка, що суб'єктом злочину можуть бути як громадяни, так і службові особи [33, с. 42]. В теорії кримінального права суб'єкти злочинів також класифікуються на загальний і спеціальний [34, с. 830–899; 10, с. 120 та інші].

Така суперечлива класифікація суб'єктів злочину, їх тлумачення в науці кримінального права та судовій практиці не може надати допомогу судам та правоохоронним органам у справі боротьби зі злочинними проявами. Положення, що склалося, викликає необхідність більш поглибленого дослідження суб'єкта злочину і зокрема, передбаченого ст. 249 КК України. З цією метою перш за все звернемося до термінології, що використовується авторами для позначення суб'єкта конкретного злочинного діяння. Так В.Я. Тацій, А.А. Піонтковський, та інші, при визначенні суб'єкта злочину, що стосується злочинів проти правосуддя використовують термін «приватна особа». Автор підтримує позицію В.К. Матвійчука, що поняття «приватна особа» не зовсім точно відображає той зміст, який зазначені автори йому намагаються надати [35, с. 70]. Перш ніж зробити спробу пояснити свою точку зору про це поняття, слід відзначити, що в кримінальному праві зміст терміну «приватна особа» до цього часу не отримав визначення. Ним в дійсності автори існуючих підручників з кримінального права, курсів кримінального права, монографічної літератури, навчальних посібників і статей називають суб'єкти, що стосуються злочинів проти правосуддя. При цьому не дають пояснення, на відміну від поняття «службова особа», якими ж ознаками повинна володіти приватна особа. Разом з тим, розробка ознак приватної особи має не тільки теоретичне, але й істотне практичне значення, на чому акцентував увагу В.К. Матвійчук [35, с. 70], що і ми спробуємо аргументувати при визначенні суб'єкта злочину, передбаченого ст. 249 КК України. Щоб отримати з цього питання більш вичерпну відповідь, важливо дійсно дати тлумачення терміну «приватна особа», з'ясувати, який зміст в нього вкладається, і що власне під ним треба розуміти, як його треба аргументувати. Згідно «Словаря русского языка» С. Ожегова, слово «частный, -ое» означає «являющийся отдельной частью чего-либо, не общий, не типичный. Личный, не общественный, не государственный» [36, с. 717]. Близьке за значенням, хоча і більш вузьке тлумачення терміну «приватний» пропонує «Толковый словарь русского языка» В. Даля: «относящийся к части, общему, исключение» [37, с. 583]. Дещо схоже розуміння дається терміну «приватний» Великим тлумачним словником сучасної української мови «Який належить окремій особі (особам); не державний, не суспільний. Який стосується окремої особи (осіб) особистий // перев., у сполуч. зі сл. життя. Не пов'язаний зі службовою або суспільною діяльністю, який не має офіційного значення... виконується поза державною службовою... який не перебував на державній службі... Приватним способом: а) неофіційно; б) для окремої особи або поза державною службою...» [38, с. 926].

З існуючих тлумачень терміну «приватна», що є в словниках, звичайно ще не можна визначити ознаки приватної особи. Нам здається для цієї мети додатково, необхідно скористатися тими положеннями, що є в чинному кримінальному законодавстві (ст. 364 КК України) як це робить В.К. Матвійчук у своїх роботах, а саме: ознаками службової особи, а також ознаками неслужбо-

вої особи, що даються в юридичній літературі. Порівнюючи указані ознаки й правові наслідки, що є на практиці, які відносяться як до службової особи, так і неслужбової, використовуючи для пояснення тлумачення терміну «приватна», що дається у словниках, спробуємо визначити ознаки суб'єкта приватної особи як суб'єкта злочину.

Найбільш прийнятими, на мій погляд, є визначення і обґрунтування ознак суб'єкта злочину через діяльність і функції суб'єкта [39, с. 70–71], тобто функціональну діяльність такої особи. Зазначена позиція В. К. Матвійчука потребує лише певного уточнення, яке повинне мати таке наповнення: «крім діяльності і функцій суб'єкта (функціональної діяльності такої особи) ще необхідно в зазначеній динаміці врахування і відповідного статусу суб'єкта».

Що ж стосується службових осіб, які дають вказівку на вчинення злочину або які його вчиняють особисто, то їх діяльність згідно ст. 364 КК України відноситься до здійснення постійно чи тимчасово чи за спеціальними повноваженнями функції представників влади, чи місцевого самоврядування, а також до того, що вони обіймають постійно чи тимчасово в органах державної влади, органах місцевого самоврядування на державних чи комунальних підприємствах в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій або виконують такі функції за спеціальними повноваженнями, якими особа наділяється уповноваженим органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, уповноваженим органом чи уповноваженою особою підприємства, установи, організації, судом або законом тощо [40, с. 79].

Суть однієї функції, як це зрозуміло, виражається в безпосередньому управлінні людьми, виробничими, виховними, організаційними або технологічними процесами [41, с. 30–31; 42, с. 491–495]. Друга — охоплює коло обов'язків, пов'язаних з розпорядженням і управлінням державним, колективним або приватним майном, засобами виробництва та іншого суб'єкта [43, с. 62–63; 42, с. 495].

У частини суб'єктів, як свідчить це дослідження, функції та статус службової особи відсутні. Слід погодитися з думкою, що неможливо дати всебічне і об'єктивне визначення суб'єкта злочину (в частині, що стосується неслужбової особи) без розкриття змісту виробничих і професійних функцій, а також статусу такої особи, які такий суб'єкт виконує під час вчинення злочину [43, с. 80]. Ними є: 1) виробничі функції, в процесі яких відбувається процес виробництва; 2) професійні функції — відносно-постійний вид трудової діяльності, яка передбачає певну сукупність теоретичних знань, практичного досвіду і трудових навичок; 3) коло обов'язків такого працівника регламентується трудовим договором, контрактом, службовою інструкцією або іншими нормативно-відомчими актами [43, с. 62–71].

Ми згодні з позицією В. К. Матвійчука, що поняття «приватна особа» і «службова особа» відноситься до різних систем відліку і їх (ці поняття) не можна порівнювати і протиставляти, а тому методично буде вірним, якщо конкретні системи розглядаються в конкретних умовах (тобто в системі, досліджуваних суспільних відносин) [43, с. 63], а саме, які охороняються ст. 249 КК

України, як це доводиться в указаній статі. Отже повнота поняття «суб'єкт злочину» виявляється в тому, що воно повинно мати повноту об'єму цього поняття (тобто має бути відсутня пустота, відсутність наповнення цього поняття). З цього приводу слід погодитися з позицією В.К. Матвійчука і положень формальної логіки, що при діленні певного поняття, а саме «суб'єкт злочину», сума об'ємів понять — дільників: — «службова», «неслужбова» і «приватна» особа має бути рівною об'єму (обсягу) діленого поняття [43, с. 64]. Таким чином, можна погодитися з таким визначенням приватної особи як «суб'єкт злочину — це фізична осудна особа, якій виповнився до моменту вчинення злочину вік кримінальної відповідальності, яка вчиняє злочин, не маючи функції та статусу службової та неслужбової особи, не знаходиться в трудових відносинах, діє як приватна особа не в інтересах суспільно корисної діяльності» [43, с. 64].

Деяко іншою термінологією користується при визначенні суб'єкта злочину В. Пакутін. Так, для позначення можливих суб'єктів конкретного злочину ним використовується поняття «громадяни», поряд із службовими особами [33, с.28]. Нам здається, що вірну позицію в цьому питанні займає В.К. Матвійчук, який зазначає що «використання терміну «громадянин» в поєднанні з службовими особами, як складових суб'єкта злочину, неправомірно» [35, с. 93]. Дійсно, що таке поєднання можливих суб'єктів окремого складу злочину приводить до відомої логічної помилки, тобто невідповідності членів поділу і їх перерізу, пересіченню, перетину [35, с. 93], а на нашу думку, веде до повного відторгнення їх одного від одного, адже очевидно, що службові особи є також громадянами. Крім того, при такому поєднанні вбачається і друга логічна помилка — неповнота ділення [35, с. 93], що є, на наш погляд, істотною методологічною помилкою. Автори, виходячи з механізму логіки мислення, використовуючи поняття «громадяни», не включають, як можливих суб'єктів злочину, осіб без громадянства, громадян іноземної держави, неслужбових і приватних осіб. Це ще раз підтверджує нашу позицію щодо суб'єкта злочину.

Поділ суб'єктів на загальний та спеціальний, як вірно вказує С.Б. Гавриш, для злочинів проти правосуддя дійсно недостатній, бо не відображає соціального і правового статусу суб'єкта [44, с. 484]. В дійсності це так, оскільки цей термін є певна абстракція, що позбавлена соціального змісту тобто реальності суб'єкта як такого.

Автор вважає, що теоретичне вирішення питання про суб'єкт злочину, передбаченого ст. 249 КК України, повинно перш за все слугувати практиці боротьби з цими злочинами. Розробки в науці кримінального права можуть бути сприйняті практикою лише в тому випадку, якщо в достатній мірі конкретизовані і базуються на реальних умовах життя суспільства, мають правові та соціальні основи кримінального закону.

Таким чином, маючи основні методологічні та теоретичні підходи щодо суб'єкта злочинів в цілому, ми можемо провести дослідження зокрема щодо суб'єкта злочину, передбаченого ст. 249 КК України, незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом.

Відносно нього в юридичній літературі висловлені різні погляди: 1) К.М. Оробець зазначає, що «суб'єктом незаконного зайняття рибним, звіриним

ним або іншим водним добувним промислом може бути будь-яка фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку, вчинила цей злочин і підлягає кримінальній відповідальності. Якщо повнолітні особи схилили до вчинення незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом осіб, які завідомо не досягли віку кримінальної відповідальності, вони визнаються виконавцями злочину, а їх дії підлягають додатковій кваліфікації за ст. 304 КК України... Відповідно до положень чинного КК України дії службових осіб, які використовували з метою незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом своє службове становище повинні кваліфікуватися за сукупністю злочинів — за ст. 249 та за відповідними, якими передбачена відповідальність за злочини у сфері службової діяльності» [45, с. 192]; 2) Є.М. Борисов наполягає на тому, що «по-перше, суб'єктом злочину передбаченого ст. 249 КК України, слід визнавати фізичну осудну особу, яка на момент вчинення злочину досягла 16-річного віку. Особливість розкриття змісту такого підходу щодо визначення суб'єкта злочину, передбаченого цією статтею КК України, дозволяє приєднатися до думки тих науковців, які визнають можливим вчинення незаконного зайняття водним добувним промислом службовою особою. По-друге при визначенні змісту такого елемента складу злочину, передбаченого ст. 249 КК України, як суб'єкт злочину слід неодмінно враховувати так звану «змішаність ознак (властивостей), які вказують на поведінку службової особи (спеціально зобов'язаної особи)». Ці ознаки (властивості) дають підстави стверджувати, що у специфічному кримінально-правовому змісті суб'єкта злочину, передбаченого статтею 249 КК України, ознаки службової особи, яка використовує свою владу чи службове становище для незаконного зайняття водним, добувним промислом, є обов'язковою характеристикою цього елемента. З урахуванням цього підходу обґрунтовується, що зазначені вище дії потребують кваліфікації лише за відповідною частиною ст. 249 КК України без додаткового посилання на статті (частини статті) Особливої частини КК України, що передбачають відповідальність за злочини у сфері службової діяльності. По-третє, ... обґрунтовується недоцільність визнання певних осіб службовими, які, зокрема: а) виконують певну роботу, пов'язану з використанням (обслуговуванням) транспортних засобів, на яких здійснюється незаконний водний промисел, і беруть безпосередню участь у такому промислі; б) використовують при здійсненні такого промислу автоматичну зброю, вибухові пристрої, а також спеціальні устаткування, механізми, прилади, що здатні проводити електричний струм, виділяти отруйні або ядовиті речовини тощо; в) систематично вчиняють описані у ст. 249 КК України дії (незалежно від того, чи були вони раніше судимі за нього чи ні); г) власною поведінкою або за збігом певних обставин створили умови для заподіяння істотної шкоди в результаті незаконного зайняття водним добувним промислом» [46, с. 111–112]; 3) В. А. Клименко та О. О. Дудоров запевняють, що суб'єкт цього злочину — загальний [47, с. 348; 48, с. 770]. Зокрема, О.О. Дудоров зазначає, що «дії службових осіб, які незаконно використовували з метою зайняття водним промислом транспортні засоби, що перебували в їх розпорядженні, мають кваліфікуватися додатково як зловживання службовим становищем,

якщо цими діями заподіяно істотної шкоди або тяжких наслідків (статті 364, 364-1, 423). Якщо у злочинну угоду з бракон'єрами вступають службові особи органів охорони природи або останні самостійно вчиняють незаконне зайняття водним, добувним промислом, вони повинні нести відповідальність не лише за злочин, передбачений ст. 249 КК України, а й за відповідний злочин у сфері службової діяльності» [48, с. 770]; 4) М.М. Панько переконаний, що суб'єктом цього злочину є фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку [49, с. 530]; 5) С.Б. Гавриш наполягає на тому, що суб'єктом цього злочину, є будь-яка особа, яка досягла 16 років [50, с. 283]; 6) автори Науково-практичного коментаря під редакцією Потебенька М.О. та Гончаренка В.Г. зазначають, що «під суб'єктом цього злочину розуміють осіб, що досягли 16-річного віку. Ними можуть бути громадяни України, громадяни іноземних держав, особи без громадянства» [51, с. 445]; 7) В.С. Плугатир, О.В. Кришевич указують на те, що суб'єкт цього злочину «загальний, тобто фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку. Це можуть бути громадяни України, громадяни іноземних держав та особи без громадянства. Дії службових осіб, які з метою незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом незаконно використовували своє службове становище кваліфікується за сукупністю злочинів — за ст. 249 КК України та відповідною статтею, що передбачає відповідальність за злочини у сфері службової діяльності ... Особою, раніше судимою за злочин, передбачений аналізованою статтею, визнається особа, яку вже було засуджено за цей злочин і судимість з якої не знята і не погашена в установленому законом порядку (див. коментар до ст. 33 КК України)» [52, с. 569]; 8) Н.О. Лопашенко визначає, що суб'єктом злочину передбаченого статтею 256 КК РФ незаконне добування водних тварин і рослин є будь-яка особа, яка досягла 16 років [53, с. 189]; 9) Ю.О. Тимошенко наполягає на тому, що суб'єкт злочину передбачений ст. 256 КК РФ, є осудна фізична особа, яка досягла 16-річного віку [54, с. 322]; 10) В.К. Матвійчук запевняє, що суб'єктом цього злочину може бути фізична осудна неслужбова, приватна особа (громадянин України, особа без громадянства чи громадянин іноземної держави), якій до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років [35, с. 312].

Аналіз існуючих поглядів на суб'єкт злочину, передбаченого ст. 249 КК України, дає можливість виокремити позитивні та негативні з них положення. Так до позитивних положень слід віднести наступне, що суб'єктом цього злочину: 1) є фізична осудна, приватна, неслужбова особа; 2) можуть бути громадяни України, особи без громадянства чи громадяни іноземної держави; 3) можуть бути особи, яким до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років; 4) може бути особа, раніше судима за злочин передбачений ст. 249 КК України (судимість якої не знята і не погашена в установленому законом порядку); 5) що, якщо повнолітні особи схилили до вчинення незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним промислом особу, яка завідомо не досягла віку кримінальної відповідальності, то вони визнаються виконавцями злочину, і їх діяння підлягають додатковій кваліфікації за ст. 304 КК України; 6) дії службових осіб, які з метою незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом незаконно використовували своє службо-

ве становище кваліфікуються за сукупністю злочинів (ст. 249 КК України та відповідна стаття, що передбачає відповідальність за злочин у сфері службової діяльності).

Стосовно негативних положень, до них можна віднести наступне: 1) термін «загальний» для позначення суб'єкта злочину, передбаченого ст. 249 КК України, невдалий, оскільки він не відображає соціального і правового статусу суб'єкта; 2) використання для позначення суб'єкта зазначеного злочину словосполучення «будь-яка особа, яка досягла 16-річного віку» є необґрунтованим, оскільки під таке визначення може підпадати як фізична, так і юридична чи службова особи; 3) слід заперечити висловлюванню К.М. Оробець, що визнання суб'єктом злочину юридичної особи, зокрема, у злочинах проти навколишнього природного середовища є недоцільним, оскільки це призведе до зміни доктрини та породить трансформацію значної частини інститутів кримінального права [45, с. 175].

Наша позиція знаходить підтримку у міжнародних документах починаючи з 1920-х років, зокрема, резолюціях міжнародних конгресів з кримінального права, рішеннях Європейського комітету з проблем злочинності Ради Європи та конгресу ООН з попередження злочинності і поведження правопорушниками тощо, що містять рекомендації визнавати юридичних осіб відповідальними за злочини, у першу чергу екологічні та деякі інші [55, с. 8–9]. Аргументація щодо заперечення суб'єкта злочину юридичної особи, що «потрібно буде змінювати традиційне уявлення про вину, причинний зв'язок, співучасть, обставини, що виключають злочинність діяння, а також пом'якшують та обтяжують покарання, та низку інших» [56, с. 72; 45, с. 176–177], не отримала підтримки, оскільки внесення змін і доповнень КК України розділом XIV — 1 «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб» спростувало б таке побоювання [18]; 4) слід сумніватися в твердженні Є.М. Борисова щодо «змішаності ознак (властивостей), які вказують на поведінку службової особи (спеціально зобов'язаної особи та фізичної особи): те, що з урахуванням цього підходу обґрунтовується, що зазначені дії потребують кваліфікації лише за відповідною частиною ст. 249 КК України без додаткового посилання на статті (частини статті) Особливої частини КК, що передбачають відповідальність за злочини у сфері службової діяльності [55, с. 99]. Окреслена проблема певною мірою відображена в зарубіжних кодексах і джерелах (КК Республіки Польща [56], КК Республіки Болгарія [57], КК Швеції [58], КК Японії [59], КК Норвегії [60], КК Іспанії [61]), вивчення яких триває. Результати опрацювання зарубіжних джерел з даного питання можуть бути корисними для правозастосовної практики вітчизняного законодавства.

Висновки. На підставі проведеного дослідження можна дійти до наступного, що: 1) визначення суб'єкта злочину в існуючих публікаціях — поверхові та неповні; 2) таке становище дає нам підстави запропонувати наступне визначення суб'єкта злочину, передбаченого ст. 249 КК України — «суб'єктом злочину незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом за ч. 1, 2 ст. 249 КК України (за виключенням ознаки «ті самі діяння якщо вони вчинені особою раніше судимою за злочин передбачений цією статтею»)»

є фізична осудна, неслужбова, приватна особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), якій до моменту вчинення злочину виповнилось 16 років. Щодо вчинення злочину особою, раніше судимою за злочин, передбачений ст. 249 КК України, то таким суб'єктом, є фізична осудна особа, яка вчинила новий тотожний злочин в період, коли вона вважається такою, що має судимість за раніше вчинений злочин. Щодо дій службових осіб, які з метою незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом незаконно використовували своє службове становище, то їх дії слід кваліфікувати за сукупністю злочинів за ст. 249 та відповідною статтею, що передбачає відповідальність за зловживання службовим становищем, якщо цими діями заподіяно істотної шкоди або тяжких наслідків (статті 364, 364-1,423)».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Абдуразаков С.А.* Суб'єкт преступления по Уголовному кодексу Узбекской ССР / С.А. Абдуразаков Г.А. Ахмедов // Вопросы совершенствования законодательства Узбекской ССР / [ред. кол. Г.А. Ахмедов и др.]. — Ташкент, 1970. — С. 137—147.

2. *Абшилава Г.В.* Некоторые особенности производства допроса с участием переводчика / Г.В. Абшилава // Российский следователь. — 2004. — № 10. — С. 18—20.

3. *Бородин С.В.* К вопросу совершенствования законодательства об уголовной ответственности несовершеннолетних / С.В. Бородин, Н.А. Носков // Современные тенденции развития уголовной политики и уголовного законодательства. — М., 1994. — С. 57—59.

4. *Владимиров В.А.* Суб'єкт преступления по советскому уголовному праву : Лекция / В.А. Владимиров, Г.А. Левицкий. — М. : МООП РСФСР, 1964. — 59 с.

5. *Наумов А.В.* Предприятие на скамье подсудимых / А.В. Наумов // Советская юстиция. 1992. — № 17—18. — С. 3—4.

6. *Орлов В.С.* Суб'єкт преступления по советскому уголовному праву / В.С. Орлов. — М. : Госюриздат, 1958. — 260 с.

7. *Орымбаев В.С.* Специальные субъекты преступления / Р. Орымбаев ; отв. ред. Г.И. Баймурзин. — Алма-Ата : Наука Каз. ССР, 1977. — 152 с.

8. *Павлов В.Г.* Суб'єкт преступления / В.Г. Павлов. — СПб : Юридический центр Пресс, 2001. — 318 с.

9. *Розенко В.І.* Суб'єкт злочину / В.І. Розенко, В.К. Матвійчук // Лекція. — К. : Українська академія внутрішніх справ, 2004. — 36 с.

10. *Светлов А.Я.* Ответственность за должностные преступления / А.Я. Светлов. — К. : Наукова думка, 1978. — 304 с.

11. *Протченко Б.А.* Понятие неменяемости в советском уголовном праве / Б.А. Протченко // Изд. Вузов Правоведение. — 1987. — С. 82—86.

12. *Тацій В.Я.* Суб'єкт злочину / В.Я. Тацій // Кримінальне право України. Загальна частина : Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти /

[М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін]; за ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. — К. — Х., — 2001. — С. 130—141.

13. *Устименко В.В.* Суб'єкт преступления (понятие и виды) : Учеб. пособие / В.В. Устименко. — Х. : Харьк. юрид. ин.-т, 1989. — 140 с.

14. Полный курс уголовного права : В 5 т. / Под ред. докт. юрид. наук, проф., засл. деятеля науки РФ А. И. Коробеева. — СПб. : Р. Асланов, Юридический центр Пресс, 2008. — Т. 1 : Преступление и наказание. — 2008. — 1133 с.

15. Кримінальне право України. Загальна частина : Практикум [навч. посібник] / Костенко О.М., Козаченко І.П., Матвійчук В.К. та ін. ; за заг. ред. В.К. Матвійчука. — К. : КНТ, 2006. — 432 с.

16. *Шем'яков О.П.* Суб'єкт злочину / О.П. Шем'яков // Кримінальне право України (Загальна частина) / Хохлова І.В., Шем'яков О.П. : [навч. посібник] — К. : Центр навчальної літератури, 2006. — С. 86—95.

17. Кримінальна відповідальність юридичних осіб в Україні : pro et contra Юридична газета. № 24, 12 травня. — 2013. — 1.4 — 9.

18. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 25—26. — Ст. 131.

19. *Шабалин В.А.* Методологические вопросы правоуказания. В связи с теорией и практикой социалистического управления / В.А. Шабалин. — Саратов : Саратов. ун.-т, 1972. — 226 с.

20. Большая Советская Энциклопедия: В 30 т. — Т. 9 / [гл. ред. А.М. Прохоров]. — 3-е изд. — М. : Сов. Энциклопедия, 1970: ЕВКЛИД-ИБСЕН. — 1972. — 986 с.

21. *Философский энциклопедический словарь* / [гл. ред. : Л.Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалев, В.Г. Панов]. — М. : Сов. Энциклопедия, 1983. — 840 с.

22. *Шишов О.Ф.* Становление и развитие науки уголовного права в СССР: Пробл. Общей части : Учеб. пособие (1915—1936 гг.) / О.Ф. Шишов : науч. ред. В.А. Владимирова. — М. : Б.и., 1981. — Вып. 1 : 917—1920 гг. — 1981. — 85 с.

23. *Кант И.* Сочинение в шести томах. — Т. 4. — ч. 2 / И. Кант. — М., 1965. — С. 120—137.

24. *Гегель Г.В.Ф.* Философия права / Г. В. Ф Гегель. — М. : Мысль, 199. — 524 с.

25. *Фейербах А.* Уголовное право / А. Фейербах. — СПб. : Медицинская тип.; тип. Гос. комерц-коллегии; тип. Имп. воспит. дома, 1810. — 616 с.

26. *Пионтковский А.А.* Уголовно-правовые воззрения И. Канта, А. Фейербаха, И. Фихте / А.А. Пионтковский. — М. : Профобразование, 1971. — 112 с.

27. *Красиков Ю.А.* Доктрина русского уголовного права : источники и тенденции развития / Ю.А. Красиков // Современные тенденции развития уголовной политики и уголовного законодательства : тез. докл. науч. конф., (г. Москва, 27—28 января 1994 г.) / Под. ред. С.В. Бородина и др. — М., 1994. — С. 34—36.

28. *Брайнин Я.М.* Уголовная ответственность и ее основания в советском уголовном праве / Я.М. Браинин. — М. : Госюриздат, 1963. — 281 с.

29. *Трайнин А.Н.* Общее учение о составе преступления / А.Н. Трайнин. — М. : Госюриздат, 1957. — 191 с.

30. Советское уголовное право. Часть Общая : Учеб. пособие / [Н.С. Алексеев, Н. А. Беляев, Н.П. Грабовская, С.А. Домахин, И.И. Карпец, Н.С. Лейкина и др.] — Л. : ЛГУ, 1960. — 587 с.

31. *Пионтковский А.А.* Преступление в области природных богатств / А.А. Пионтковский // Курс советского уголовного права : В 6 т. / [редкол. : А.А. Пионтковский и др.] — М. : 1971. — Т. 5. — С. 513–544.

32. *Писарев А.* Правовая охрана и защита лесов / А. Писарев // Советская юстиция, 1982 — С. 7–10.

33. *Пакутин В.Д.* Ответственность за незаконную порубку леса / В.Д. Пакутин // Социалистическая законность — 1978. — № 11. — С. 40–42.

34. *Баулін Ю.В.* Злочини у сфер обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення / Ю.В. Баулін // Кримінальний кодекс України : науково-практичний коментар / [Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін.]; за заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. — К., 2003. — С. 830–899.

35. *Матвійчук В.К.* Теоретичні та практичні проблеми кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища : Монографія / В.К. Матвійчук. — К. : Національна академія управління, 2011. — 368 с.

36. *Ожегов С.И.* Словарь русского языка: ок. 5700слов / [Ожегов С.И. ; под. ред. чл.-корр. АН СССР Н.Ю. Шведовой]. — 19 изд., испр. — М. : Рус. яз., 1987. — 846 с.

37. *Даль В.Д.* Толковый словарь живого великорусского языка : В 4 т. / В.И. Даль. — М. : Государственное издательство иностр. и национальных словарей, 1955. — Т. 4. — 1956. — 583 с.

38. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. — К. ; Ірпінь : Перун, 2005. — 1728 с.

39. *Матвейчук В.К.* Уголовно-правовая борьба органов внутренних дел с преступным загрязнением водных объектов : Учеб. пособие / В.К. Матвейчук. — К. : НИ и РИО Украинской академии внутренних дел, 1992. — 79 с.

40. *Попов М.И.* Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язані з наданням публічних послуг / М.І. Попов, С.О. Харитонов // Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : У 2 т. — т. 2 : Особлива частина / За заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. — 5-те вид. допов. — Х. : Право, 2013, / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. — 2013. — С. 782–840.

41. *Здравомыслов Б.В.* Должностные преступления. Понятие и квалификация / Б.В. Здравомыслов. — М. : Юрид. лит., 1975. — 168 с.

42. *Мельник М.І.* Злочини у сфері службової діяльності / М.І. Мельник // Кримінальне право України. Особлива частина : Підруч. / [Ю.В. Александров, О.О. Дудоров, В.А. Клименко та ін.]; за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. — К., 2004. — С. 491–513.

43. *Матвейчук В.К.* Уточнение понятия субъекта экологических преступлений на современном этапе развития общества и государства / В.К. Матвейчук //

Проблеми боротьби зі злочинністю в Україні: тези доповідей і повідомлень респ. наук. конф. / АН України. Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. — К., 1992. — С. 62—64.

44. *Гавриш С.Б.* Уголовно-правовая охрана природной среды Украины. Проблемы теории и развития законодательства / С.Б. Гавриш. — Харьков : Основа, 1994. — 640 с.

45. *Оронець К.М.* Кримінальна відповідальність за незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом : [монографія] / К.М. Оронець. — Х. : Право, 2014. — 256 с.

46. *Борисов Є.М.* Незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом : Кримінально-правова характеристика : дисертація на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук за спец. 12.00.08 — кримінальне право та кримінологія ; кримінально-виконавче право / Є.М. Борисов. — Одеса : Одеський національний ун-т імені І.І. Мечникова, 2013. — 174 с.

47. *Клименко В.А.* Злочини проти довкілля / В.А. Клименко // Кримінальне право України, Особлива частина : підручник (Ю.В. Александров, О.О. Дудоров, В.А. Клименко та ін.) — Вид. 2-ге, переробл. та допов. ; за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. — К. : Атіка, 2008. — С. 301—353.

48. *Дудоров О.О.* Злочини проти довкілля / О.О. Дудоров // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України ; За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. — К. : Юридична думка, 2012. — С. 720—782.

49. *Панько М.М.* Преступления против окружающей среды / М.М. Панько // Уголовный кодекс Украины. Комментарий : Под. ред. Ю. А. Кармазина и Е.Л. Стрельцова. — Харьков, ООО «Одиссей», 2001. — С. 496 — 541.

50. *Гавриш С.Б.* Злочини проти довкілля / С.Б. Гавриш // Кримінальне право України, Особлива частина : підручник (Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.) — за ред. проф. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. — 5-те вид., переробл. та допов. ; Х. : Право, 2015. — С. 266 — 284.

51. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України ; за заг. ред. М.О. Потєбенька, В.Г. Гончаренка. — К. : Форум, 2001. У 2 ч. Ч. 2. — 944 с.

52. *Плугатир В.С.* Злочини проти довкілля / В.С. Плугатир, О.В. Кришевич // Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / Д.С. Азаров, В.К. Гришук, А.В. Савченко [та ін.] ; за заг. ред. О.М. Джузи, А.В. Савченко, В. В. Чернея. — К. : Юрінком Інтер, 2016. — С. 530—578.

53. *Лопашенко Н.А.* Экологические преступления : Комментарий к гл. 26 УК РФ / Н.А. Лопашенко. — СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2002. — 802 с.

54. *Тимошенко Ю.А.* Преступления в области охраны водных биологических ресурсов и животного мира (стст. 256—259 УК РФ) / Ю.А. Тимошенко // Энциклопедия уголовного права Т. 23. Экологические преступления интересов службы в коммерческих и иных организациях. — СПб. : Издание профессора Малинина, ГКА. — 2013. — С. 270—430.

55. *Михайлов О.О.* Основні риси інституту кримінальної відповідальності юридичних осіб у країнах континентальної правової сім'ї [текст] / О.О. Михайлов // Адвокат. — 2008. — № 1. — С. 5—12.

56. The Polish Penal Code / edited by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov, and Dj, prof. N.F. Kuznetsova introduction by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Polish by D.A. Barilovitch. — St Petersburg : «Yuridicheskyy Centei Press», 2001. — 234 p.

57. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. — St. Petersburg : «Yuridicheskyy Center — Press», 2001. — 298 p.

58. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova. — St Petersburg : «Yuridicheskyy Center — Press», 2002. — 366 p.

59. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. — St Petersburg : «Yuridicheskyy Center — Press», 2002. — 226 p.

60. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn. V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. — St. Petersburg : «Yuridicheskyy Center — Press», 2002. — 366 p.

61. Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal del Reino de España (Esta revisión vigente desde 01 de Julio de 2015) [Электронний ресурс]. — Режим доступу : http://noticias.juridicas.com/base_datos/Penal/lo10-1995.html. — Заголовок з екрану.

REFERENCES

1. *Abdurazakov S.A.* Subekt prestuplenija po Uголовnomu kodeksu Uzbekskoj SSR/ S.A. Abdurazakov G.A. Ahmedov // *Voprosy sovershenstvovaniya zakonodatel'stva Uzbekskoj SSR* / [red. kol. G. A. Ahmedov i dr.]. — Tashkent, 1970. — S. 137–147.

2. *Abshilava G.V.* Nekotorye osobennosti proizvodstva doprosa s uchastiem perevodchika / G.V. Abshilava // *Rossijskij sledovatel'*. — 2004. — № 10. — S. 18–20.

3. *Borodin S.V.* K voprosu sovershenstvovaniya zakonodatel'stva ob uголовnoj otvetstvennosti nesovershennoletnih / S.V. Borodin, N.A. Noskov // *Sovremennye tendencii razvitiya uголовnoj politiki i uголовnogo zakonodatel'stva*. — M., 1994. — S. 57–59.

4. *Vladimirov V.A.* Subekt prestuplenija po sovetскому uголовnomu pravu : Lekcija / V.A. Vladimirov, G.A. Levickij. — M. : MOOP RSFSR, 1964. — 59 s.

5. *Naumov A.V.* Predpriyatie na skam'e podsudimyh / A.V. Naumov // *Sovetskaja justiciya*. 1992. — № 17–18. — S. 3–4.

6. *Orlov V.S.* Subekt prestuplenija po sovetскому uголовnomu pravu / V.S. Orlov. — M. : Gosjurizdat, 1958. — 260 s.

7. *Orymbaev V.S.* Special'nye subekty prestuplenija / R. Orymbaev ; otv. red. G.I. Bajmurzin. — Alma-Ata : Nauka Kaz. SSR, 1977. — 152 s.

8. *Pavlov V.G.* Subekt prestuplenija / V.G. Pavlov. — SPb : Juridicheskij centr Press, 2001. — 318 s.

9. *Rozenko V.I.* Subiekt zlochynu / V.I. Rozenko, V.K. Matviichuk // *Lektsiia*. — K. : Ukrainska akademiia vnutrishnikh sprav, 2004. — 36 s.

10. *Svetlov A.Ja.* Otvetstvennost' za dolzhnostnye prestuplenija / A.Ja. Svetlov. — K. : Naukova dumka, 1978. — 304 s.

11. *Protchenko B.A.* Ponjatje nevmenjaemosti v sovet'skom ugovnomn prave / B.A. Protchenko // Izd. Vuzov Pravovedenie. — 1987. — S. 82—86.
12. *Tatsii V.Ya.* Subiekt zlochynu / V.Ya. Tatsii // Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna : Pidruch. dlja stud. yuryd. spets. vyshch. zakl. osvity / [M.I. Bazhanov, Yu.V. Baulin, V.I. Borysov ta in]; za red. M.I. Bazhanova, V.V. Stashysa, V.Ya. Tatsiia. — K. — Kh., — 2001. — S. 130—141.
13. *Ustimenko V.V.* Subekt prestuplenija (ponjatje i vidy) : Ucheb. posobie / V.V. Ustimenko. — H. : Har'k. jurid. in-t, 1989. — 140 s.
14. Polnyj kurs ugovnogo prava : V 5 t. / Pod red. dokt. jurid. nauk, prof., zasl. dejatelja nauki RF A. I. Korobeeva. — SPb. : R. Aslanov, Juridicheskij centr Press, 2008. — T. 1 : Prestuplenie i nakazanie. — 2008. — 1133 s.
15. Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna : Praktykum [navch. posibnyk] / Kostenko O. M., Kozachenko I. P., Matviichuk V. K. ta in. ; za zah. red. V. K. Matvii-chuka. — K. : KNT, 2006. — 432 s.
16. *Shemiakov O.P.* Subiekt zlochynu / O.P. Shemiakov // Kryminalne pravo Ukrainy (Zahalna chastyna) / Khokhlova I.V., Shemiakov O.P. : [navch. posibnyk] — K. : Tsentri navchalnoi literatury, 2006. — S. 86—95.
17. Kryminalna vidpovidalnist yurydychnykh osib v Ukraini : pro et contra Yurydychna hazeta. № 24, 12 travnia. — 2013. — 1.4 — 9.
18. Kryminalnyi kodeks Ukrainy vid 5 kvitnia 2001 r. // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. — 2001. — № 25—26. — St. 131.
19. *Shabalin V.A.* Metodologicheskie voprosy pravovedenija. V svjazi s teoriej i praktikoj socialisticheskogo upravlenija / V.A. Shabalin. — Saratov : Sarat. un-t, 1972. — 226 s.
20. Bol'shaja Sovetskaja Jenciklopedija: V 30 t. — T. 9 / [gl. red. A.M. Prohorov]. — 3-e izd. — M. : Sov. Jenciklopedija, 1970: EVKLID-IBSEN. — 1972. — 986 s.
21. Filosofskij jenciklopedicheskij slovar' / [gl. red. : L.F. Il'ichev, P.N. Fedoseev, S.M. Kovalev, V.G. Panov]. — M. : Sov. Jenciklopedija, 1983. — 840 s.
22. *Shishov O.F.* Stanovlenie i razvitie nauki ugovnogo prava v SSSR: Probl. Obshhej chasti : Ucheb. posobie (1915 — 1936 gg.) / O.F. Shishov : nauch. red. V.A. Vladimirova. — M. : B.i., 1981. — Vyp. 1 : 917—1920gg. — 1981. — 85 s.
23. *Kant I.* Sochinenie v shesti tomah. — T. 4. — ch. 2 / I. Kant. — M., 1965. — S. 120—137.
24. Gegel' G.V.F. Filosofija prava / G.V.F. Gegel'. — M. : Mysl', 199. — 524 s.
25. *Fejrbah A.* Ugolovnoe pravo / A. Fejrbah. — SPb. : Medicinskaja tip.; tip. Gos. komerc-kollegii; tip. Imp. vospit. doma, 1810. — 616 s.
26. *Piontkovskij A.A.* Ugolovno-pravovye vozzrenija I. Kanta, A. Fejrbaha, I. Fihte / A.A. Piontkovskij. — M. : Profobrazovanie, 1971. — 112 s.
27. *Krasikov Ju.A.* Doktrina russkogo ugovnogo prava : istochniki i tendencii razvitija / Ju.A. Krasikov // Sovremennye tendencii razvitija ugovnoj politiki i ugovnogo zakonodatel'stva : tez. dokl. nauch. konf., (g. Moskva, 27—28 janvarja 1994 g.) / Pod. red. S. V. Borodina i dr. — M., 1994. — S. 34—36.
28. *Brajnin Ja.M.* Ugolovnaja otvetstvennost' i ee osnovanija v sovet'skom ugovnomn prave / Ja.M. Brajnin. — M. : Gosjurizdat, 1963. — 281 s.
29. *Trajnin A.N.* Obshhee uchenie o sostave prestuplenija / A.N. Trajnin. — M. : Gosjurizdat, 1957. — 191 s.
30. Sovetskoe ugovnoe pravo. Chast' Obshhaja : Ucheb. posobie / [N.S. Alekseev, N.A. Beljaev, N.P. Grabovskaja, S.A. Domahin, I.I. Karpec, N.S. Lejkina i dr.] — L. : LGU, 1960. — 587 s.

31. Piontkovskij A.A. Prestuplenie v oblasti prirodnyh bogatstv / A.A. Piontkovskij // Kurs sovetskogo ugovolnogo prava : V 6 t. / [redkol. : A.A. Piontkovskij i dr.] — M. : 1971. — T. 5. — S. 513—544.

32. *Pisarev A.* Pravovaja ohrana i zashhita lesov / A. Pisarev // Sovetskaja justicija, 1982 — S. 7—10.

33. *Pakutin V.D.* Otvetstvennost' za nezakonnuju porubku lesa / V.D. Pakutin // Socialisticheskaja zakonnost' — 1978. — № 11. — S. 40—42.

34. *Baulin Yu.V.* Zlochyny u sfer obihu narkotychnykh zasobiv, psykhotropnykh rečovyn, yikh analohiv abo prekursoriv ta inshi zlochyny proty zdorovia naselennia / Yu.V. Baulin // Kryminalnyi kodeks Ukrainy : naukovo-praktychnyi komentar / [Yu.V. Baulin, V.I. Borysov, S.B. Havrysh ta in.]; za zah. red. V.V. Stashysa, V.Ya. Tatsiia. — K., 2003. — S. 830—899.

35. *Matviichuk V.K.* Teoretychni ta praktychni problemy kryminalno-pravovoi okhorony navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha : Monohrafiia / V.K. Matviichuk. — K. : Natsionalna akademiia upravlinnia, 2011. — 368 s.

36. *Ozhegov S.I.* Slovar' russkogo jazyka: ok. 5700slov / [Ozhegov S.I. ; pod. red. chl.-korr. AN SSSR N. Ju. Shvedovoj]. — 19 izd., ispr. — M. : Rus. jaz., 1987. — 846 s.

37. *Dal' V.D.* Tolkovyj slovar' zhivogo velikoruskogo jazika : V 4 t. / V.I. Dal'. — M. : Gosudarstvennoe izdatel'stvo innostr. i nacional'nyh slovarej, 1955. — T. 4. — 1956. — 583 s.

38. Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (z dod. i dopov.) / [uklad. i holov. red. V.T. Busel]. — K. ; Irpin : Perun, 2005. — 1728 s.

39. *Matvejchuk V.K.* Ugolovno-pravovaja bor'ba organov vnutrennih del s prestupnym zagryzneniem vodnyh obektov : Ucheb. posobie / V.K. Matvejchuk. — K. : NI i RIO Ukrainskoj akademii vnutrennih del, 1992. — 79 s.

40. *Popov M.Y.* Zlochyny u sferi sluzhbovoi diialnosti ta profesiinoi diialnosti, poviazani z nadanniam publicznykh posluh / M.I. Popov, S.O. Kharytonov // Kryminalnyi kodeks Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar : U 2 t. — t. 2 : Osoblyva chastyna / Za zah. red. V.Ya. Tatsiia, V.P. Pshonky, V.I. Borysova, V.I. Tiutiuhina. — 5-te vyd. dopov. — Kh. : Pravo, 2013. / Yu.V. Baulin, V.I. Borysov, V.I. Tiutiuhin ta in. — 2013. — S. 782—840.

41. *Zdravomyslov B.V.* Dolzhnostnye prestuplenija. Ponjatie i kvalifikacija / B.V. Zdravomyslov. — M. : Jurid. lit., 1975. — 168 s.

42. *Melnyk M.I.* Zlochyny u sferi sluzhbovoi diialnosti / M.I. Melnyk // Kryminalne pravo Ukrainy. Osoblyva chastyna : Pidruch. / [Yu.V. Aleksandrov, O.O. Dudorov, V.A. Klymenko ta in.]; za red. M.I. Melnyka, V.A. Klymenka. — K., 2004. — S. 491—513.

43. *Matvejchuk V.K.* Utochnenie ponjatija subekta jekologicheskikh prestuplenij na sovremennom jetape razvitija obshhestva i gosudarstva / V.K. Matvejchuk // Problemy borotby zi zlochnnistiu v Ukraini: tezy dopovidei i povidomlen resp. nauk. konf. / AN Ukrainy. Instytut derzhavy i prava im. V.M. Koretskoho. — K., 1992. — S. 62—64.

44. *Gavrysh S.B.* Ugolovno-pravovaja ohrana prirodnoj srody Ukrainy. Problemy teorii i razvitija zakonodatel'stva / S.B. Gavrysh. — Har'kov : Osnova, 1994. — 640 s.

45. *Orobets K.M.* Kryminalna vidpovidalnist za nezakonne zainiattia rybnym, zvirynym abo inshym vodnym dobuvnym promyslom : [monohrafiia] / K.M. Orobets. — Kh. : Pravo, 2014. — 256 s.

46. *Borysov Ye.M.* Nezakonno zainiattia rybnym, zvirynym abo inshym vodnym dobuvnym promyslom : Kryminalno-pravova kharakterystyka : dysertatsiia na zdobuttia naukovoho stupenia kand. yuryd. nauk za spets. 12.00.08 — kryminalne pravo ta kryminolohiia ; kryminalno-vykonavche pravo / Ye.M. Borysov. — Odesa : Odeskyi natsionalnyi un-t imeni I.I. Mechnykova, 2013. — 174 s.

47. *Klymenko V.A.* Zlochyny proty dovkillia / V.A. Klymenko // Kryminalne pravo Ukrainy, Osoblyva chastyna : pidruchnyk (Yu.V. Aleksandrov, O.O. Dudorov, V.A. Klymenko ta in.) – Vyd. 2-he, pererobl. ta dopov. ; za red. M.I. Melnyka, V.A. Klymenka. – K. : Atika, 2008. – S. 301–353.

48. *Dudorov O.O.* Zlochyny proty dovkillia / O.O. Dudorov // Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnogo kodeksu Ukrainy ; Za red. M.I. Melnyka, M.I. Khavroniuka. – K. : Yurydychna dumka, 2012. – S. 720–782.

49. *Pan'ko M.M.* Prestuplenija protiv okruzhajushhej srody / M.M. Pan'ko // Ugolovnyj kodeks Ukrainy. Kommentarij : Pod. red. Ju.A. Karmazina i E.L. Strel'cova. – Har'kov, OOO «Odissej», 2001. – S. 496–541.

50. *Havrysh S.B.* Zlochyny proty dovkillia / S.B. Havrysh // Kryminalne pravo Ukrainy, Osoblyva chastyna : pidruchnyk (Yu.V. Baulin, V.I. Borysov, V.I. Tiutiuhin ta in.) – za red. prof. V.Ya. Tatsiia, V.I. Borysova, V.I. Tiutiuhina. – 5-te vyd., pererobl. ta dopov. ; Kh. : Pravo, 2015. – S. 266–284.

51. Naukovo praktychnyi komentar do Kryminalnogo kodeksu Ukrainy ; za zah. red. M.O. Potebko, V.H. Honcharenka. – K. : Forum, 2001. U 2ch. Ch. 2. – 944 s.

52. *Pluhatyv V.S.* Zlochyny proty dovkillia / V.S. Pluhatyv, O.V. Kryshevych // Naukovo praktychnyi komentar do Kryminalnogo kodeksu Ukrainy / D.S. Azarov, V.K. Hryshchuk, A.V. Savchenko [ta in] ; za zah. red. O.M. Dzhuzhy, A.V. Savchenko, V.V. Chernieia. – K. : Yurinkom Inter, 2016. – S. 530–578.

53. *Lopashenko N.A.* Jekologicheskie prestuplenija : Kommentarij k gl. 26 UK RF / N.A. Lopashenko. – Spb. : Izd-vo «Juridicheskij centr Press», 2002. – 802 s.

54. *Timoshenko Ju.A.* Prestuplenija v oblasti ohrany vodnyh biologicheskikh resursov i zhivotnogo mira (stst. 256–259 UK RF) / Ju.A. Timoshenko // Jenciklopedija ugolovnogo prava T. 23. Jekologicheskie prestuplenija interesov sluzhby v kommercheskikh i inyh organizacijah. – SPb. : Izdanie professora Malinina, GKA. – 2013. – S. 270 – 430.

55. *Mykhailov O.O.* Osnovni rysy instytutu kryminalnoi vidpovidalnosti yurydychnykh osib u krainakh kontynentalnoi pravovoi simi [tekst] / O.O. Mykhailov // Advokat. – 2008. – № 1. – S. 5–12.

56. The Polish Penal Code / edited by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov, and Dj, prof. N.F. Kuznetsova introduction by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Polish by D.A. Barilovitch. – St Petersburg «Yundicheskij Centei Press», 2001. – 234 p.

57. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. – St. Petersburg : «Yuridicheskij Center – Press», 2001. – 298 p.

58. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova. – St Petersburg : «Yuridicheskij Center – Press», 2002. – 366 p.

59. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. – St Petersburg : «Yuridicheskij Center – Press», 2002. – 226 p.

60. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn.V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. – St. Petersburg : «Yuridicheskij Center – Press», 2002. – 366 p.

61. Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal del Reino de España (Esta revisión vigente desde 01 de Julio de 2015) [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://noticias.juridicas.com/base_datos/Penal/lo10-1995.html. – Zaholovok z ekranu.

Волкова Т.І. Суб'єкт злочину незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, передбаченого частиною 1 статті 249 Кримінального кодексу України

У статті проаналізовані теоретичні положення стосовно суб'єкта злочину, в цілому і, зокрема, що стосується злочину, передбаченого ч. 1 ст. 249 КК України. Досліджені точки зору на суб'єкт злочину незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом та запропоновано авторське визначення такого суб'єкта.

Ключові слова: суб'єкт; злочин; незаконне зайняття; рибний промисел; звіриний промисел; інший водний добувний промисел.

Волкова Т.И. Субъект преступления незаконное занятие рыбным, звериным или другим водным добывающим промыслом, предусмотренного частью 1 статьи 249 Уголовного кодекса Украины

В статье проведен анализ теоретических положений относительно субъекта преступления в целом и в частности преступления, предусмотренного ч. 1 ст. 249 УК Украины. Исследованы точки зрения на субъект преступления незаконное занятие рыбным, звериным или другим водным добывающим промыслом и предложено авторское определение такого субъекта.

Ключевые слова: субъект; преступление; незаконное занятие; рыбный промысел; звериный промысел; другой водный добывающий промысел.

Volkova T. The Subject of a Crime of Illegal fishing or hunting or Any Other Sea Hunting Industry Provided for in Part 1 of Article 249 of the Criminal Code of Ukraine

The author researches the theoretical provisions concerning the subject of a crime under Part 1 Article 249 of the Criminal Code of Ukraine. The problematic matters of a subject of a crime in general and in particular of a crime of illegal fishing or hunting or any other sea hunting industry are analyzed. The author also suggests his own definition of the subject of a crime under Part 1 Article 249 of the Criminal Code of Ukraine and classification of the subjects of the above-mentioned crime.

Keywords: Subject; Crime; Illegal Occupation; Fishing; Hunting; Other Sea Hunting Industry

Стаття надійшла до редакції: 14.08.2017.

УДК 343: 349,6 (477)

A. Gmirin

MENTAL ELEMENT OF A CRIME OF UNLAWFUL MANUFACTURING, STORAGE, SALE OR TRANSPORTATION FOR SELLING PURPOSES OF EXCISABLE GOODS

А.А. Гмирін

здобувач кафедри

кримінального права, кримінології,

цивільного та господарського права

ВНЗ «Національна академія управління»

м. Київ

СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА ЗЛОЧИНУ НЕЗАКОННЕ ВИГОТОВЛЕННЯ, ЗБЕРІГАННЯ, ЗБУТ АБО ТРАНСПОРТУВАННЯ З МЕТОЮ ЗБУТУ ПІДАКЦИЗНИХ ТОВАРІВ

Постановка проблеми. Питання, що стосуються суб'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 204 КК України, мають важливе теоретичне та практичне значення. Тому ця проблема потребує належного дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми суб'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 204 КК України, певною мірою досліджували такі науковці, як: П.П. Андрушко, В.Я. Тацій, О.О. Дудоров, М.І. Хавронюк, В.К. Матвійчук, М.Й. Коржанський, Н.О. Гуророва, В.О. Навроцький, М.М. Мінаєв та ін. Проте, ці важливі як в теоретичному, так і в практичному плані, дослідження, не знайшли свого належного висвітлення.

Мета статі полягає у з'ясуванні суб'єктивної сторони злочину незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів.

Основні результати дослідження. Під суб'єктивною стороною злочину в науці кримінального права розуміють психічне ставлення особи до вчиненого нею суспільно небезпечного діяння і його наслідків, що характеризуються конкретною формою вини, мотивом і метою злочину [1, с. 115]. Утворюючи психологічний зміст суспільно небезпечного діяння ця сторона злочину є його внутрішньою (по відношенню до зовнішньої об'єктивної сторони злочину) стороною — невід'ємною від суб'єкта [1, с. 115]. Проблема суб'єктивної сторони злочинів і досліджуваного складу злочину, зокрема, відноситься до числа найменш вивчених [2, с. 392—396; 3, с. 25—30; 4, с. 6—73; 5, с. 144—148; 6, с. 11—15; 7, с. 438—509]. Це робить її надто актуальною, особливою в сучасний

період боротьби з господарськими злочинами і, зокрема, передбаченим ст. 204 КК України. Невирішеність багатьох питань, що стосується суб'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 204 КК, вимагає розгляду деяких загальних питань цієї проблеми, без яких подальше дослідження може мати певні труднощі та дискусійні моменти. Проте, це буде упущенням, до того часу, поки людина через призму свідомості (психологічну ознаку) не зрозуміє, що своєю негативною діяльністю людина найбільш загрожує відносинам, що забезпечують умови (стосунки) з належного, тобто встановленого чинним законодавством України, справляння акцизного збору з підакцизних товарів до Державного бюджету. Оскільки поведінка людини, в тому числі й злочинна, являє собою органічну єдність зовнішньої (фізичної) і внутрішньої (психологічної) сторін, тому злочин характеризується з допомогою ознак, що відносяться не тільки до зовнішньої, але й до внутрішньої сторони діяння. Кожна з цих ознак, в тому числі і ознаки суб'єктивної сторони, повинна бути вичерпно досліджена у випадку застосування кримінально-правової норми (ст. 204 КК), щоб, юридична характеристика указаної кримінально-правової норми повністю співпала з законодавчим її описанням.

Зазначена вище вимога набуває особливої важливості для застосування ст. 204 КК, оскільки найменший відступ від принципу законності в зазначеному питанні може потягти за собою тяжкі наслідки. Між тим в практичній діяльності ще зустрічаються непоодинокі випадки засудження за діяння без вини, а також призначення покарання, що не відповідає ступеню вини особи. Ці помилки досудового слідства і суду можуть мати різні чинники: 1) більш складний процес установлення і доказування ознак суб'єктивної сторони ніж об'єктивної; 2) відсутність, в переважній більшості, повного законодавчого описання юридичної характеристики конкретного діяння (зокрема, в ст. 204 КК); 3) недооцінка значення суб'єктивних ознак і їх поверхневе дослідження; 4) вільне тлумачення таких інститутів кримінального права: суб'єктивна сторона, вина, мотив і мета (які не співпадають з їх законодавчим описанням) тощо.

Не претендуючи на остаточне вирішення проблем суб'єктивної сторони, як кримінально-правового інституту і маючи на увазі обмеження за обсягом роботи, ми зосередимося лише на вивченні тільки тих із них, що безпосередньо зв'язані з висновками по темі вказаного дослідження. В юридичній літературі суб'єктивна сторона злочину і, зокрема, передбаченого ст. 204 КК, визначається як психічне ставлення особи до вчиненого нею діяння із певною формою вини, мотивом і метою [8, с. 115]. Таким чином, як вірно вказують В.К. Матвійчук і С.А. Тарарухін, однією і тією ж формулою психічного ставлення позначається і частина, і ціле — суб'єктивна сторона й вина [9, с. 5]. Це, на нашу думку, приводить до стирання межі між ними та іншими далекоглядними цілями, а також зв'язано з питанням про зміст суб'єктивної сторони злочину, точніше — про її співвідношення з виною.

Іноді, щодо суб'єктивної сторони, вказується дещо інакше, що це є психічне ставлення особи до вчиненого ним суспільно небезпечного діяння та до його наслідків, яке характеризується виною, мотивом і метою злочину [10, с. 161]. Проте і таке визначення не повністю обгрунтоване, оскільки психічне

ставлення суб'єкта являє собою вину у формі умислу і необережності, а вся суб'єктивна сторона включає в себе не лише названі, а й інші компоненти, зокрема, емоції, що проявляються в злочинній поведінці.

Враховуючи те, що зазначені вище питання залежать від вирішення питання про співвідношення суб'єктивної сторони і вини, то коротко розглянемо ці загальнотеоретичні питання з врахуванням обмеженого обсягу цієї роботи. З цієї проблеми питання висловлені три основні судження: 1) П.С. Дагель вважає, що вина представляє собою внутрішню, суб'єктивну сторону злочину, психічне відношення суб'єкта до свого суспільно небезпечного діяння і його наслідків, виражене в злочині [11, с. 78]. Іншими словами цей вчений ототожнював суб'єктивну сторону і вину, наголошуючи на тому, що інтелектуально-вольова діяльність людини нерозривно зв'язана з мотивацією і емоційною діяльністю [12, с. 41]. Обґрунтовуючи свою думку він зазначав, що точка зору, яка обґрунтовує тезис про те, що суб'єктивна сторона не вичерпується виною, а включає в себе поряд з виною мотив і мету злочину, заснована на змішанні суб'єктивної сторони злочину (вини) і ознак складу злочину, що характеризують цю суб'єктивну сторону (умисел, необережність, мотив, мету, афект, завідомість тощо), а також на змішанні понять змісту і форми вини [13, с. 123]. У оцінці такої позиції слід погодитися з думкою А.І. Рарога: 1) що ця позиція не переконлива в теоретичному відношенні і несприятлива — в практичному; 2) що ототожнення вини і суб'єктивної сторони не відповідає законодавчій характеристиці вини (закон розглядає вину як родове поняття умислу і необережності і інші психологічні моменти до поняття вини не виключає). Законодавець до змісту вини (умислу і необережності) відносить лише свідомість і волю; 3) у трактуванні П.С. Дагеля вина не конкретизована з позиції юридичної характеристики і включення до вини мотиву, мети, емоцій, завідомості та інших психологічних ознак, коло яких точно не визначено, позбавляє ці ознаки самостійності (хоча в законі таке значення їм нерідко надається); 4) ця концепція страждає логічною непослідовністю, оскільки П.С. Дагель, характеризуючи вину, ставив мотив і мету на один рівень з умислом і необережністю, але аналізуючи останні він ставить мотив і мету в один ряд не з умислом і необережністю, а вже зі свідомістю і волею (тобто, що це елемент самого умислу); 5) вона суперечить положенням філософії, тому що автор стверджує, що форма вини визначається лише свідомістю і волею, а інші психологічні елементи за його ствердженням на форму вини не впливають, хоча і входять до змісту вини (що форма вини вужча, ніж її зміст) [4, с. 5–8]. Отже, ототожнення суб'єктивної сторони і вини є необґрунтованим. Натомість деякі автори розглядають вину як поняття більш широке ніж суб'єктивна сторона. Так, Ю.А. Демидов стверджує, що вина не може зводитися до якого-небудь елемента злочину, чи до умислу і необережності, чи до діяння, взятого з його об'єктивної сторони (вона однаково виражається як в об'єктивній, так і в суб'єктивній стороні злочину) [14, с. 114]. Подібно цьому автору Г.А. Злобін стверджує, що вина, яка складає суб'єктивну сторону злочинного діяння одночасно виступає як цілісна характеристика злочину в усіх його істотних для відповідальності відношеннях і що ці властивості вини роблять її необхідною

і достатньою підставою кримінальної відповідальності (в рівній мірі проти-лежним як об'єктивному, так і абстрактно-суб'єктивному інкримінуванню) [15, с. 23].

Виходячи з вищевикладеного Ю.А. Демидов і Г.А. Злобін помилково вважають, що вина є одним із елементів (ознакою) суб'єктивної сторони, а натомість, що вона включає в себе як об'єктивну так і суб'єктивну сторону злочинного діяння. З цього приводу слід погодитися з думкою А.І. Рарога, що це є не що інше, як відродження концепції «двох вин» Б.С. Утевського, яка не була сприйнята наукою і судовою практикою [16, с. 9]. Необхідно також пого-дитися з думкою А.І. Рарога, що такі судження Ю.А. Демидова, Г.А. Злобіна та інших мають під собою ґрунт непорозуміння, що в досудовому слідстві та судовій практиці термін вина застосовується в двох значеннях: а) в науці кри-мінального права поняття вини означає наявність в діяннях особи умислу і необережності; б) на практиці про вину говорять як про доказаність факту вчинення злочину конкретною особою [17, с. 15; 18, с. 50].

У вітчизняній науці кримінального права переважає думка, що психоло-гічний зміст суб'єктивної сторони злочину розкривається з допомогою таких юридичних ознак, як вина, мотив і мета, що характеризують різні форми пси-хологічної активності людини. Ці ознаки зв'язані між собою, але є самостійни-ми психологічними явищами, але не підміняють одна одну і не переходять одна в іншу та мають різне значення. Проте, все ж таки слід погодитися з В.К. Матвійчуком та С.А. Тарарухінін, що до суб'єктивної сторони злочину необхідно віднести і таку психологічну ознаку як емоції, адже вони знайшли законодавче закріплення в КК України [9, с. 6].

Не вдаючись в подальшу дискусію з приводу визначення суб'єктивної сторони та вини, я вважаю, що потрібно взяти все істотне з цих визначень і використати в дослідженні суб'єктивної сторони злочину незаконне виготов-лення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних това-рів (ст. 204 КК). В цьому аспекті слід зазначити, що ознаки суб'єктивної сто-рони конкретного складу злочину або називаються в диспозиції статті 204 КК, або визначаються характером злочинного посягання. Вони мають неоднакове призначення, так, вина є обов'язковою ознакою досліджуваного складу злочи-ну. Без неї відсутній склад злочину, а тому не може бути кримінальної відпові-дальності (ст. 2 КК). Такий підхід повністю відповідає нашій криміналь-но-правовій доктрині, за якою кримінальній відповідальності й покаранню повинні підлягати лише винні особи. Проте, вина не вичерпує повністю змісту суб'єктивної сторони складу злочину. Вина, як відомо, виражається в психіч-ному ставленні особи до вчиненого злочину у формі умислу й необережності [8, с. 179]. Зміст форми вини розкривається в ст. 24 і 25 КК. Наука криміналь-ного права розглядає вину особи, яка проявляється в злочині як факт об'єкти-вної дійсності (тобто як об'єктивну істину), яку повинен встановити слідчий, прокурор, суд. При цьому теорія кримінального права України відкидає так званий «оціночний» критерій розуміння вини, що мав місце в працях незнач-ної кількості прихильників. Так, вважаючи невдалим визначення поняття вини в традиційному її розумінні, Б. С. Утевський запропонував своє, на його

думку більш вдале визначення, включивши в нього оціночний момент [19, с. 103]. Його судження про вину як оціночну категорію, що виражена в негативному ставленні судді щодо поведінки підсудного, взята на озброєння практиками, могла б мати негативний вплив на діяльність органів правосуддя.

Методологічною основою пізнання психіки особи до вчиненого нею злочину, зокрема передбаченого ст. 204 КК, є критерій її з'ясування через аналіз діяльності особи, яка вчинила злочин [20, с. 8]. Ось чому суб'єктивна сторона злочину, на наше переконання, повинна встановлюватись через перелік юридично значимих ознак об'єктивної сторони досліджуваного складу злочину, на основі яких проводиться поділ злочинів із формальними, усіченими або матеріальними складами. Вони, зрозуміло, неоднаково відображаються у свідомості винного. Тому в кримінально-правовій доктрині приділяється значна увага з'ясуванню змісту вини у злочинах із формальним складом, до яких відносяться злочин передбачений ч. 1 та 2 ст. 204 КК. Як відомо, із цього питання в науці кримінального права існує дві точки зору. Одні автори стверджують, що у злочинах формальним складом вина виражається в психічному відношенню не тільки до дій, але й до наслідків [21, с. 27; 22, с. 6]; інші переконані, що у формальних складах, де наслідок не є ознакою об'єктивної сторони таких складів злочину, психічне ставлення до нього не впливає на форму вини і кваліфікацію злочинів (тобто в злочинах із формальними складами форма вини визначається психічними ставленнями тільки до діяння) [20, с. 74; 23, с. 11–29].

Автор повністю поділяє другу точку зору, тому що вона не ігнорує різницю між матеріальними і формальними складами, що обумовлена їх законодавчою конструкцією.

Виходячи з таких загальних передумов цього дослідження, перейдемо до розгляду суб'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 204 КК. У зазначеній статті КК України відсутні будь-які вказівки на суб'єктивні ознаки, за виключенням ч. 1 ст. 204 КК, де вказується на мету злочину. Разом з тим, структура об'єктивної сторони злочину незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту піддакцизних товарів, як злочину з формальним складом (ч. 1 та 2 ст. 204 КК), свідчить, що цей злочин може вчинятися лише умисно. Мотиви зазначених умисних дій можуть бути різними: невірні зрозумілі інтереси осіб, егоїзм, користь тощо. Однак вони, як відомо, на кваліфікацію вчиненого не впливають, а можуть лише бути враховані судом під час призначення певної міри покарання, або при звільненні від реального відбування покарання.

З метою глибокого з'ясування проблеми звернемося до існуючих точок зору, що є в юридичній літературі стосовно суб'єктивної сторони цього злочину, де ми з'ясуємо наступне: 1) О.О. Дудоров — заявляє, що «суб'єктивна сторона цього злочину характеризується прямим умислом. Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 1 ст. 204, є мета збуту. Встановлюючи її, потрібно врахувати, зокрема, кількість піддакцизних товарів, їх упаковку, характер, домовленість з особою, яка придбає ці предмети, масштаб і інтенсивність протиправних дій. Придбання, зберігання або транспортування незаконно виготовлених товарів не з метою збуту, а для власного спожив-

вання чи використання не утворює цей злочин. За наявності підстав зазначені дії можуть кваліфікуватися за ст. 198 КК. Суспільно небезпечні наслідки у вигляді заподіяння шкоди життю або здоров'ю споживачів недоброякісних підакцизних товарів, виготовлених із недоброякісної сировини, за умови психічного ставлення до цих наслідків у формі необережності охоплюються ч. 3 ст. 204 КК і не потребують додаткової кваліфікації за ст. 119, 126. У разі встановлення умислу на заподіяння шкоди життю або здоров'я людей, дії того, хто збуває підакцизні товари, слід кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ч. 3 ст. 204 і відповідними статтями розділу 2. Особливої частини КК (зокрема, стст. 115 або 121)» [24, с. 598]; 2) П.П. Андрушко — повідомляє, що із «суб'єктивної сторони всі три склади злочинів є умисними, вид умислу прямий. Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони незаконного придбання, зберігання, транспортування незаконно виготовлених підакцизних товарів (ч. 1 ст. 204) є мета вчинення таких дій — наступний збут таких товарів. Придбання, зберігання та транспортування незаконно виготовлених підакцизних товарів для особливого некомерційного використання або споживання, тобто без мети їх збуту складів злочину, передбачених ст. 204 КК, не утворює. Психічне ставлення до наслідків у вигляді створення загрози для життя і здоров'я людей може бути або необережним, або характеризуватися непрямим умислом, а щодо отруєння людей та інших тяжких наслідків — лише необережним. За наявності щодо таких наслідків умисної вини дії мають кваліфікуватися за сукупністю злочинів за ст. 3 ст. 204 та відповідною статтею КК, якою передбачена відповідальність за умисне заподіяння шкоди» [24, с. 598]; 3) О.І. Перепелиця, В.М. Киричко, В.Я. Тацій — переконані, що суб'єктивна сторона злочину — прямий умисел, поєднаний з метою збуту незаконно виготовлених підакцизних товарів... (ч. 1 та 2 ст. 204 КК)...Суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим умислом на вчинення зазначених дій і умислом або необережністю щодо тяжких наслідків (ч. 3 ст. 204 КК) [26, с. 217–218]; 4) А.М. Миколенко — уподобає, що суб'єктивна сторона цього злочину характеризується умисною виною і прямим умислом [27, с. 450]; 5) М.М. Мінаєв — заявляє, що «суб'єктивна сторона незаконного виготовлення підакцизних товарів та іншого незаконного поводження з ними характеризується умисною формою вини, а для... незаконного придбання, зберігання та транспортування незаконно виготовлених підакцизних товарів (ч. 1 ст. 204 КК) обов'язковою є наявність спеціальної мети — мети збуту цієї продукції... Всім розглядуваним злочинам притаманний прямий умисел... особа повинна усвідомлювати, що вона виготовляє, придбає, зберігає, транспортує та (або) збуває підакцизні товари з порушенням вимог чинного законодавства, передбачає та бажає настання суспільно небезпечних наслідків у вигляді отримання незаконного доходу від нелегального виготовлення та обігу підакцизних товарів... усвідомлення протиправності діяння є обов'язковою ознакою інтелектуального моменту умислу у складі всіх злочинів, передбачених ст. 204 КК, без виявлення якої відповідальність за цією статтею... виключається...особа умисно вчинила діяння, але до наслідків цього діяння ставилась з необережністю (ч. 3 ст. 204 КК)» [28, с. 152 — 163]; 6) О. П. Мамотенко — повідомляє, що

«суб'єктивну сторону цього злочину утворюють обов'язкові ознаки: вина й мета, вчинення злочинного діяння. Вина в основному складі злочину, передбаченого ч. 1 та 2 ст. 204 КК... характеризується прямим умислом...суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ч. 1 та 2 ст. 204 КК, характеризується лише прямим умислом. Це означає, що з інтелектуального боку суб'єкт усвідомлює: придбання, зберігання, збут чи транспортування аналогів підакцизних товарів є незаконним через незаконність їх виготовлення. Також він усвідомлює, що своїми діями певним чином блокує доступ на ринок легальних підакцизних товарів і, відповідно, спричиняє ненадходження акцизних товарів і, відповідно, спричиняє ненадходження акцизного податку з цих товарів. З вольового боку суб'єкт бажає вчинити зазначені вище дії... за ч. 3 ст. 204 КК ...злочин характеризується прямим умислом особи щодо незаконного виготовлення товарів, зазначених у ч. 1 і 2 цієї самої статті з недоброякісної сировини (матеріалів), що становлять загрозу для життя і здоров'я людей, а так само незаконний збут таких товарів, і необережне ставлення до можливих наслідків такого діяння, що призведе до отруєння людей чи інших тяжких наслідків: заподіяння смерті, тілесних ушкоджень, майнової шкоди у великих або особливо великих розмірах» [29, с. 151].

Аналіз існуючих поглядів на суб'єктивну сторону злочину, передбаченого ч. 1 та 2 ст. 204 КК, свідчить наступне: 1) О.О. Дудоров не задекларував якої концепції вини він дотримується або змішаної, або подвійної. Крім того, цей фахівець не пов'язує з'ясування вини за особливостями конструкції складів злочину (за формальним, матеріальним і усіченим). Тому зазначив, що за ч. 1 ст. 204 КК суб'єктивна сторона цього злочину характеризується прямим умислом і метою збуту. Крім того, зазначає, що наслідки у вигляді у вигляді заподіяння шкоди життю або здоров'ю споживачів підакцизних товарів, охоплюється необережною формою вини. У той же час, коли ч. 1 і 2 ст. 204 КК, а також незаконне виготовлення товарів, зазначених у ч. 1 та 2 цієї статті, з недоброякісної сировини (матеріалів), що становлять загрозу для життя і здоров'я людей (ч. 3 ст. 204 КК) відносяться до злочинів з формальним складом, а тому характеризуються умисною виною та прямим умислом. У той же час незаконний збут товарів, виготовлених з недоброякісної сировини (матеріалів), що призвело до отруєння людей чи інших тяжких наслідків відноситься до діяння з матеріальним складом, а отже, тут до наслідків можлива лише необережна форма вини; 2) ці ж зауваження слід віднести до розуміння суб'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 204 КК, яку пропонує П.П. Андрушко. Крім того, цей фахівець змішує загрозу для життя і здоров'я людей з наслідками і характеризує вину до таких «наслідків» — необережною виною або непрямим умислом, що є прикрою помилкою; 3) аналогічної помилки в характеристиці суб'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 3 ст. 204 КК, припускаються О.І. Перепелиця, В.М. Киричко; 4) не уникає помилок у з'ясуванні суб'єктивної сторони цього злочину також А.М. Миколенко у загальних рисах зазначивши, що суб'єктивна сторона злочину характеризується умисною виною і прямим умислом; 5) М.М. Мінаєв припускається помилки в трактуванні вини у злочинах з формальним складом, а саме, що «передбачення є обов'язковою

ознакою інтелектуального моменту умислу у злочинах з формальним складом, знаходять своє підтвердження і в існуванні так званого вольового моменту прямого умислу, яким є бажання настання суспільно небезпечних наслідків» [28, с. 158]. Крім того М.М. Мінаєв зазначає, що дотримується концепції вчинення злочину з двома формами вини, але характеризує суб'єктивну сторону, він зазначає, що «Всім розглядуваним злочинам притаманний прямий умисел, передбачення та бажання настання суспільно небезпечних наслідків у вигляді отримання незаконного доходу від нелегального виготовлення та обігу підакцизних товарів...» [28, с. 161], що є суперечливим; 6) більш точно характеризує суб'єктивну сторону цього злочину О.П. Мамотенко, але він відступає від подвійної форми вини, а також не зв'яже вини з особливостями конструкції складів злочинів, передбачених ст. 204 КК.

Зазначений вище аналіз поглядів на суб'єктивну сторону злочину, передбаченого ст. 204 КК України, хоча і дає певне усвідомлення цього елемента складу злочину, але не вирішує проблеми. З цією метою зупинимося на теоретичних положеннях прямого умислу, тобто необережності, подвійної форми вини. Так, в залежності від психічного змісту умисел підрозділяється на два види — прямий і непрямий. У відповідності із ст. 24 КК злочин визнається вчиненням з прямим умислом, якщо особа, що його вчинила, усвідомлювала, суспільно небезпечний характер свого діяння (дій або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання [30]. Необережність є злочинною самовпевненістю, якщо особа передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дій або бездіяльності), але легковажно розраховувала на їх відвернення [30]. Необережність є злочинною недбалістю, якщо особа не передбачала можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дій або бездіяльності), хоча повинна була і могла їх передбачити [30].

Усвідомлення суспільно небезпечного характеру вчинюваного діяння і передбачення суспільно небезпечних наслідків визначають процеси, що протікають у сфері свідомості, тому вони складають інтелектуальний елемент прямого умислу, а бажання настання вказаних наслідків, визначаючи вольову сторону психічної діяльності, утворює вольовий елемент прямого умислу [31, с. 660].

Предметом свідомості як елемента умислу «є перш за все ті фактичні обставини, із яких складається суспільно небезпечне діяння. Але в той же час умисел — поняття з соціальним змістом, виходячи з цього усвідомлення одних тільки фактичних елементів не може обґрунтувати відповідальності особи за умисний злочин» [32, с. 30]. Тому слід погодитися з думкою О.І. Рарога, що «умисел являє собою відображення в психіці людини найважливіших фактичних і соціальних властивостей вчинюваного діяння. Оскільки головною соціальною ознакою злочинного діяння, що визначає його матеріальний зміст, є суспільна небезпечність, то в зміст умислу законодавець включає перш за все усвідомлення суспільно небезпечного характеру діяння. З цього слідує, що предметом свідомості при умислі є, по-перше, фактичний зміст вчинюваного діяння і, по-друге, його соціальне значення [31, с. 66].

Слід акцентувати увагу на тому, що в складах злочинів, сконструйованих по типу формальних (до яких належать злочини, передбачені ч. 1, 2 і 3

ст. 204 КК, за виключенням ознаки «а так само незаконний збут таких товарів, що призвело до отруєння людей чи інших тяжких наслідків», за ч. 3 ст. 204 КК), тому наслідки лежать за межами їх об'єктивної сторони і не можуть бути предметом ні інтелектуального, ні вольового ставлення. Отже, в ч. 1, 2, 3 ст. 204 (за означеним виключенням) ознаками об'єктивної сторони, що створюють суспільну небезпеку, є сама заборона законом дія або бездіяльність. Тому в названих нами випадках у формальних складах (ч. 1, 2, 3 ст. 204 КК) вольовий зміст умислу вичерпується відношенням до самих суспільно небезпечних дій (бездіяльності). Крім того, необхідно зазначити, що певною мірою дана проблема знайшла своє вирішення на законодавчому рівні і в КК деяких зарубіжних держав [33; 34; 35; 36; 37].

Висновки. Отже, за ч. 1 ст. 204 КК інтелектуальний момент умислу особа усвідомлює: 1) наступні фактичні обставини із яких складається суспільно небезпечне діяння: а) усвідомлення об'єкта злочину, але це не рівнозначно його юридичній визначеності, хоча суб'єкт цього умисного злочину може не знати точно, на який безпосередній об'єкт посягає його діяння, але повинен усвідомлювати, що завдає шкоду певним охоронюваним законом відносинам, а саме, належного справлення акцизного збору з підакцизних товарів до Державного бюджету; б) розуміє предмет злочину — підакцизні товари; в) незаконність дій: придбання незаконно виготовлених підакцизних товарів з метою їх збуту; незаконне зберігання незаконно виготовлених підакцизних товарів з метою їх збуту; незаконний збут незаконно виготовлених підакцизних товарів; незаконне транспортування з метою збуту незаконно виготовлених підакцизних товарів. Натомість вольовий момент умислу в ч. 1 ст. 204 характеризується бажанням вчинити перераховані в ній дії і завдати шкоди суспільним відносинам, що охороняються законом.

Для ч. 2 ст. 204 КК інтелектуальний момент умислу — особа усвідомлює: 1) наступні фактичні обставини із яких складається суспільно-небезпечне діяння: а) усвідомлення такого об'єкта злочину і в такій же можливості його розуміння як і за ч. 1 ст. 204 КК; б) розуміє предмет злочину, підакцизні товари передбачені ч. 2 ст. 204 КК; в) усвідомлює незаконність таких дій, як: виготовлення алкогольних напоїв, тютюнових виробів або інших підакцизних товарів; усвідомлення способу таких дій «шляхом відкриття підпільних цехів»; усвідомлення використання засобів вчинення злочину «використання обладнання», що забезпечує масове виробництво таких товарів; усвідомлення особою, що він є суб'єктом, який раніше був засуджений за такий злочин. Вольовий момент умислу бажання вчинити такі дії.

Для ч. 3 ст. 204 КК у першій формі прояву цього злочину інтелектуальний момент умислу охоплення усвідомлення: в загальних рисах об'єкт злочину; дій, передбачених ч. 1 та 2 ст. 204 КК — це незаконне виготовлення товарів, зазначених в ч. 1 або 2 цієї статті; засобів вчинення цих злочинів — це недоброякісна сировина (матеріали), що становлять загрозу для життя і здоров'ю людей. Вольовий момент бажання вчинити такі дії.

Ч. 3 ст. 204 КК, передбачений злочин з подвійною формою вини, який відноситься до такого типу злочинів з двома формами вини і характеризується

неоднорідним психічним відношенням до дії, яка є злочинною незалежно від наслідків, і до кваліфікуючого наслідку, який за наслідками завдає шкоду додатковому об'єкту, а не тому, який поставлений під охорону нормою, формулюючою основний склад цього злочину (в нашому випадку відносинами, що забезпечують життя, здоров'я людей, власність). У нашому випадку основний склад і дії становлять злочини з формальним складом, а кваліфікований включає перераховані в загальних рисах тяжкі наслідки. Тому до дій тут є прямиий умисел, а до наслідків лише необережна форма вини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальне право України. Загальна частина : підруч. для студ. юрид. вузів і фак. / [Г. В. Андрусів, П. П. Андрушко, В. В. Беньківський та ін.] ; за ред. П.С. Матишевського та ін.]. — К. : Юрінком Інтер, 1997. — 512 с.
2. *Беньківський В.О.* Деякі теоретичні питання вини / В.О. Беньківський // Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки / Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. — К., 2000. — Вип. 7. — С. 392–396.
3. *Воробей П.А.* Теорія і практика кримінально-правового ставлення в вину / Петр Адамович Воробей. — К. : НАВСУ, 1997. — 184 с.
4. *Рарог А.И.* Субъективная сторона и квалификация пре ступлений / Алексей Иванович Рарог. — М. : Профобразование, 2001. — 135 с.
5. *Ткачук А.Л.* До питання про витоки вини як правової категорії / А.Л. Ткачук // Актуальні проблеми держави та права / Одес. нац. акад. — Одеса, 2000. — Вип. 13. — С. 144–148.
6. *Фельдблюм В.С.* Уголовная ответственность за заведомо ложное показание : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.715. «Уголовное право и уголовный процесс» / В.С. Фельдблюм. — М., 1972. — 16 с.
7. *Матвейчук В.К.* Уточнение понятия субъекта экологических преступлений на современном этапе развития общества и государства / В.К. Матвейчук // Проблеми боротьби зі злочинністю в Україні : тези доповідей і повідомлень респ. наук. конф. / АН України. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. — К., 1992. — С. 62–64.
8. Учебник уголовного права. Общая часть / [Бородин С.В., Кудрявцев В.Н., Кузнецова Н.Ф. и др.] ; под ред. В.Н. Кудрявцева, А.В. Наумова. — М. : Спартак, 1998. — 412 с.
9. *Матвійчук В.К.* Суб'єктивна сторона складу злочину : [лекція] / В.К. Матвійчук, С.А. Тарарухін. — К. : Українська академія внутрішніх справ, 1994. — 36 с.
10. *Светлов А.Я.* Субъективная сторона преступления / А.Я. Светлов // Уголовное право Украинской ССР на современном этапе : Часть общая. — К., 1995. — С. 160–168.
11. *Дагель П.С.* Содержание, форма и сущность вины в советском уголовном праве / П.С. Дагель // Изв. вузов. Правоведение. — 1969. — № 1. — С. 77–79.
12. *Дагель П.С.* Субъективная сторона преступления и ее установление / П.С. Дагель, Д.П. Котов. — Воронеж : Воронеж. Ун-т, 1974. — 230 с.
13. *Дагель П.С.* Понятие вины в советском уголовном праве / П.С. Дагель // Материалы XIII научной конференции ДВГУ. — Владивосток, 1968. — Ч. IV. — С. 121–129.
14. *Демидов Ю.А.* Социальная ценность и оценка в уголовном праве / Юрий Андреевич Демидов. — М. : Юрид. лит., 1975. — 184 с.

15. *Злобин Г.А.* Виновное вменение в историческом аспекте / Г.А. Злобин // Уголовное право в борьбе с преступностью. — М., 1981. — С. 20–26.
16. *Протченко Б.А.* Понятие невменяемости в советском уголовном праве / Б. А. Протченко // Изв. вузов. Правоведение. — 1987. — С. 82–86.
17. *Малков В.П.* Субъективные основания уголовной ответственности / В. П. Малков // Государство и право. — 1995. — № 1. — С. 14–16.
18. *Плотников А.И.* Объективное и субъективное в уголовном праве (оценка преступления по юридическим признакам) / Александр Иванович Плотников. — Оренбург : Основа, 1997. — 140 с.
19. *Утевский Б.С.* Вина в советском уголовном праве / Борис Самойлович Утевский. — М. : Госюриздат, 1950. — 319 с.
20. *Дагель П.С.* Установление субъективной стороны преступления / П.С. Дагель, Р.В. Михеев. — Владивосток : ДВГУ, 1972. — 36 с.
21. *Дурманов Н.Д.* Понятие преступления / Николай Дмитриевич Дурманов. — М. — Л. : АН СССР, 1948. — 312 с.
22. *Никифоров Б.С.* Об умысле по действующему законодательству / Б.С. Никифоров // Советское государство и право. — 1965. — № 6. — С. 26–28.
23. *Скляр С.В.* Вина и мотивы преступного поведения / Сергей Валерьевич Скляр. — СПб. : Р. Асланов, Юридический центр Пресс, 2004. — 326 с.
24. *Дудоров О.О.* Злочини у сфері господарської діяльності / О.О. Дудоров // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України; за заг. ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. — 9-те вид., перероб. та допов. — К. : Юридична думка, 2012. — С. 568–720.
25. *Андрушко П.П.* Злочини у сфері господарської діяльності / П.П. Андрушко // Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: за станом законодавства і постанов Пленуму Верховного Суду України на 1 грудня 2001 р.; за ред. С.С. Яценка. — К. : А.С.К., 2002. — С. 395–520.
26. *Перепелиця О.І.* Злочини в сфері господарської діяльності / О.І. Перепелиця, В.М. Кириченко, В.Я. Тацій // Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. проф. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. — 5-те вид., переробл. і доповн. — Х. : Право, 2015. — С. 201–265.
27. *Миколенко А.Н.* Преступления в сфере хозяйственной деятельности / А.Н. Миколенко // Уголовный кодекс Украины. Комментарий: Под ред. Ю.А. Кармазина и Е.Л. Стрельцова. — Харьков : ООО «Одиссей», 2001. — С. 437–495.
28. *Мінаєв М.М.* Кримінальна відповідальність за незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів (ст. 204 КК України): Дисертація на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук; за спец. 12.00.08 — кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право / Михайло Миколайович Мінаєв. — К. : Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка. 2005. — 225 с.
29. *Момотенко О.П.* Кримінально-правова характеристика складу злочину, передбаченого статтею 204 КК України / О.П. Момотенко // Вісник Запорізького національного університету. Серія Юридичні науки. Вип. 6–1. — Том 3., 2014. — С. 148–152.
30. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. — К. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 25/26. — Ст. 131.
31. *Ророг А.И.* Субъективная сторона преступления / А.И. Ророг // Энциклопедия уголовного права. Т. 4 Состав преступления. Издание профессора Малинина, 2005. — С. 629–787.

32. Никифоров Б.С. Об умысле по действующему законодательству / Б.С. Никифоров // Советское государство и право. — 1965. — № 6. — С. 27–34.

33. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. — St Petersburg : «Yuridicheskyy Center — Press», 2002. — 226 p.

34. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova; — St Petersburg : «Yuridicheskyy Center — Press», 2002. — 366 p.

35. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn. V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. — St. Petersburg : «Yuridicheskyy Center — Press», 2002. — 366 p.

36. The Latvian Penal / edited and introduction by candidate of law A.I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Latvian by candidate of Law A.I. Lukashov. — St. Petersburg : «Yuridicheskyy Center — Press», 2001. — 313 p.

37. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. — St. Petersburg : «Yuridicheskyy Center — Press», 2001. — 298 p.

REFERENCES

1. Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna : pidruch. dlia stud. yuryd. vuziv i fak. / [H.V. Andrusiv, P.P. Andrushko, V.V. Benkivskyyi ta in.]; za red. P.S. Matyshevskoho ta in.]. — K. : Yurinkom Inter, 1997. — 512 s.

2. *Benkivskyyi V.O.* Deiaki teoretychni pytannia vyny / V.O. Benkivskyyi // Derzhava i pravo : zb. nauk. prats. Yurydychni i politychni nauky / Instytut derzhavy i prava im. V.M. Koretskoho NAN Ukrainy. — K., 2000. — Vyp. 7. — S. 392–396.

3. *Vorobei P.A.* Teoriia i praktyka kryminalno-pravovoho stavlennia v vynu / Petr Adamovych Vorobei. — K. : NAVSU, 1997. — 184 s.

4. *Rarog A.I.* Subektivnaja storona i kvalifikacija prestuplenij / Aleksej Ivanovich Rarog. — M. : Profobrazovanie, 2001. — 135 s.

5. *Tkachuk A.L.* Do pytannia pro vytky vyny yak pravovoi katehorii / A.L. Tkachuk // Aktualni problemy derzhavy ta prava / Odesa. nats. akad. — Odesa, 2000. — Vyp. 13. — S. 144–148.

6. *Fel'dbljum V.S.* Ugolovnaja otvetstvennost' za zavedomo lozhnoe pokazanie : avtoref. diss. na soiskanie uchenoj stepeni kand. jurid. nauk : spec. 12.715. «Ugolovnoe pravo i ugolovnyj process» / V.S. Fel'dbljum. — M., 1972. — 16 s.

7. *Matvejchuk V.K.* Utochnenie ponjatija subekta jekologicheskikh prestuplenij na sovremennom jetape razvitija obshhestva i gosudarstva / V.K. Matvejchuk // Problemy borotby zi zlochynnistiu v Ukraini : tezy dopovidei i povidomlen resp. nauk. konf. / AN Ukrainy. Instytut derzhavy i prava im. V.M. Koretskoho. — K., 1992. — S. 62–64.

8. Uchebnik ugolovnogo prava. Obshhaja chast' / [Borodin S.V., Kudrjavcev V.N., Kuznecova N.F. i dr.]; pod red. V.N. Kudrjavceva, A.V. Naumova. — M. : Spartak, 1998. — 412 s.

9. *Matviichuk V.K.* Subiektyvna storona skladu zlochynu : [leksii] / V.K. Matviichuk, S.A. Tararukhin. — K. : Ukrainska akademiia vnutrishnikh sprav, 1994. — 36 s.

10. *Svetlov A.Ja.* Subektivnaja storona prestuplenija / A.Ja. Svetlov // Ugolovnoe pravo Ukrainskoj SSR na sovremennom jetape : Chast' obshhaja. — K., 1995. — S. 160–168.

11. *Dagel' P.S.* Soderzhanie, forma i sushhnost' viny v sovetskom ugolovnom prave / P.S. Dagel' // Izv. vuzov. Pravovedenie. — 1969. — № 1. — S. 77–79.

12. *Dagel' P.S.* Subektivnaja storona prestuplenija i ee ustanovlenie / P.S. Dagel', D.P. Kotov. — Voronezh : Voronezh. Un-t, 1974. — 230 s.
13. *Dagel' P.S.* Ponjatie viny v sovetskom ugovnomn prave / P.S. Dagel' // Materialy XIII nauchnoj konferencii DVGU. — Vladivostok, 1968. — Ch. IV. — S. 121–129.
14. *Demidov Ju.A.* Social'naja cennost' i ocenka v ugovnomn prave / Jurij Andreevich Demidov. — M. : Jurid. lit, 1975. — 184 s.
15. *Zlobin G.A.* Vinovnoe vmenenie v istoricheskom aspekte / G.A. Zlobin // Ugolovnoe pravo v bor'be s prestupnost'ju. — M., 1981. — S. 20–26.
16. *Protchenko B.A.* Ponjatie nevmenjaemosti v sovetskom ugovnomn prave / B.A. Protchenko // Izv. vuzov. Pravovedenie. — 1987. — S. 82–86.
17. *Malkov V.P.* Subektivnye osnovanija ugovnoj otvetstvennosti / V.P. Malkov // Gosudarstvo i pravo. — 1995. — № 1. — S. 14–16.
18. *Plotnikov A.I.* Obektivnoe i subektivnoe v ugovnomn prave (ocenka prestuplenija po juridicheskim priznakam) / Aleksandr Ivanovich Plotnikov. — Orenburg : Osnova, 1997. — 140 s.
19. *Utevsckij B.S.* Vina v sovetskom ugovnomn prave / Boris Samojlovich Utevsckij. — M. : Gosjurizdat, 1950. — 319 s.
20. *Dagel' P.S.* Ustanovlenie subektivnoj storony prestuplenija / P.S. Dagel', R.V. Miheev. — Vladivostok : DVGU, 1972. — 36 s.
21. *Durmanov N.D.* Ponjatie prestuplenija / Nikolaj Dmitrievich Durmanov. — M. — L. : AN SSSR, 1948. — 312 s.
22. *Niki-forov B.S.* Ob umysle po dejstvujushhemu zakonodatel'stvu / B.S. Niki-forov // Sovetskoe gosudarstvo i pravo. — 1965. — № 6. — S. 26–28.
23. *Sklyarov S.V.* Vina i motivy prestupnogo povedenija / Sergej Valer'evich Sklyarov. — SPb. : R. Aslanov, Juridicheskij centr Press, 2004. — 326 s.
24. *Dudorov O.O.* Zlochyny u sferi hospodarskoj diialnosti / O.O. Dudorov // Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy; za zah. red. M.I. Melnyka, M.I. Khavroniuka. — 9-te vyd., pererob. ta dopov. — K. : Yurydychna dumka, 2012. — S. 568–720.
25. *Andrushko P.P.* Zlochyny u sferi hospodarskoj diialnosti / P.P. Andrushko // Naukovo-praktychnyi komentar do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy; za stanom zakonodavstva i postanov Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy na 1 hrudnia 2001 r.; za red. S.S. Yatsenka. — K. : A.S.K., 2002. — S. 395–520.
26. *Perepelytsia O.I.* Zlochyny v sferi hospodarskoj diialnosti / O.I. Perepelytsia, V.M. Kyrychenko, V.Ya. Tatsii // Kryminalne pravo Ukrainy: Osoblyva chastyna: pidruchnyk / Yu.V. Baulin, V.I. Borysov, V.I. Tiutiuhin ta in.; za red. prof. V.Ya. Tatsiia, V.I. Borysova, V.I. Tiutiuhina. — 5-te vyd., pererobl. i dopovn. — Kh. : Pravo, 2015. — S. 201–265.
27. *Mikolenko A.N.* Prestuplenija v sfere hozhajstvennoj dejatel'nosti / A.N. Mikolenko // Ugolovnyj kodeks Ukrainy. Kommentarij: Pod red. Ju.A. Karmazina i E.L. Strel'cova. — Har'kov : OOO «Odisej», 2001. — S. 437–495.
28. *Minaiev M.M.* Kryminalna vidpovidalnist za nezakonno vyhotovlennia, zberihannia, zbut abo transportuvannia z metoiu zbutu pidaktsyznykh tovariv (st. 204 KK Ukrainy): Dysertatsiia na zdobuttia naukovoho stupenia kand. yuryd. nauk; za spets. 12.00.08 — kryminalne pravo ta kryminolohiia; kryminalno-vykonavche pravo / Mykhailo Mykolaiovych Minaiev. — K. : Kyivskiy nats. un-t imeni Tarasa Shevchenka. 2005. — 225 s.
29. *Momotenko O.P.* Kryminalno-pravova kharakterystyka skladu zlochynu, peredbachenoho statteiu 204 KK Ukrainy / O.P. Momotenko // Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Seriia Yurydychni nauky. Vyp. 6–1. — Tom 3., 2014. — S. 148–152.

30. Kryminalnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 5 kvitnia 2001 r. — K. № 2341-III // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. — 2001. — № 25/26. — St. 131.

31. *Rarog A.I.* Subektivnaja storona prestuplenija / A.I. Rarog // Jenciklopedija ugovnogo prava. T. 4 Sostav prestuplenija. Izdanie professora Malinina, 2005. — S. 629—787.

32. *Nikiforov B.S.* Ob umysle po dejstvujushhemu zakonodatel'stvu / B.S. Niki-forov // Sovetskoe gosudarstvo i pravo. — 1965. — № 6. — S. 27—34.

33. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. — St Petersburg: «Yuridichesky Center — Press», 2002. — 226 p.

34. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova; — St Petersburg: «Yuridichesky Center — Press», 2002. — 366 p.

35. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn.V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. — St. Petersburg: «Yuridichesky Center — Press», 2002. — 366 p.

36. The Latvian Penal / edited and introduction by candidate of law A.I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Latvian by candidate of Law A.I. Lukashov. — St. Petersburg: «Yuridichesky Center — Press», 2001. — 313 p.

37. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. — St. Petersburg: «Yuridichesky Center — Press», 2001. — 298 p.

Гмирін А.А. Суб'єктивна сторона злочину незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів

У статті досліджується суб'єктивна сторони злочину, передбаченого ч. 1, 2 та 3 ст. 204 КК України. Автором з'ясовані загальнотеоретичні положення, що стосуються суб'єктивної сторони злочину, форм і видів вини, необережності. У роботі піддані критичному аналізу спірні положення, що стосуються цього предмета дослідження.

На підставі дослідження зроблені аргументовані висновки, що стосуються проблеми дослідження.

Ключові слова: суб'єктивна сторона, вина, мотив, мета, інтелектуальний елемент умислу, вольовий елемент умислу, подвійна форма вини.

Гмырин А.А. Субъективная сторона преступления незаконное изготовление, хранение, сбыт или транспортировка с целью сбыта подакцизных товаров

В статье исследуется субъективная стороны преступления, предусмотренного ч. 1, 2 и 3 ст. 204 УК Украины. Автором выяснены общетеоретические положения, касающиеся субъективной стороны преступления, форм и видов вины, неосторожности. В работе подвергнуты критическому анализу спорные положения, касающиеся этого предмета исследования.

На основании исследования сделаны аргументированные выводы, касающиеся проблемы исследования.

Ключевые слова: субъективная сторона, вина, мотив, цель, интеллектуальный элемент умысла, волевой элемент умысла, двойная форма вины.

Gmyrin A. Mental Element of a Crime of Unlawful Manufacturing, Storage, Sale or Transportation for Selling Purposes of Excisable Goods

In this article, the mental element of a crime provided for by Parts 1, 2, and 3, Article 204 of the Criminal code of Ukraine is researched. The author investigates general theoretical provisions regarding the mental element of a crime, forms, and kinds of guilt, carelessness. The critical analysis of the existing viewpoints on the topic is provided.

Grounding on the research, the substantiated conclusions regarding the research issue are suggested.

Keywords: *Mental Element; Guilt; Motive; Purpose; Intellectual Element of Intent; Willed Element of Intent; Double Form of Guilt*

Стаття надійшла до редакції: 9.08.2017.

УДК 343.

Y. Zubets

MENTAL ELEMENT OF A CRIME OF FAILURE TO PROVIDE HELP TO A PERSON WHO IS IN A CONDITION DANGEROUS TO LIFE

Ю.Г. Зубець

*здобувач кафедри кримінального права,
кримінології, цивільного та
господарського права
ВНЗ «Національна академії управління»
м. Київ*

СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА ЗЛОЧИНУ НЕНАДАННЯ ДОПОМОГИ ОСОБІ, ЯКА ПЕРЕБУВАЄ В НЕБЕЗПЕЧНОМУ ДЛЯ ЖИТТЯ СТАНІ

Постановка проблеми. Питання, що стосуються суб'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 136 КК України, мають важливе теоретичне та практичне значення. Тому ця проблема потребує належного дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми суб'єктивної сторони цього злочину, передбаченого ст. 136 КК України, певною мірою досліджували такі науковці, як: В.І. Борисов, І.І. Горелік, С.П. Мокринський, В.І. Косенюк, М.І. Хавронюк, О.А. Чуваков, А.В. Наумов, П.П. Андрушко, О.В. Хуторянський, В.В. Бабаніна, О.М. Костенко, А.А. Музика, Ю.В. Александров та ін.. Проте, ці важливі як в теоретичному плані, дослідження, не знайшли свого належного висвітлення.

Мета статті полягає у дослідженні суб'єктивної сторони злочину ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані.

Основні результати дослідження. Під суб'єктивною стороною злочину в науці кримінального права розуміють психічне ставлення особи до вчиненого нею суспільно небезпечного діяння і його наслідків, що характеризуються конкретною формою вини, мотивом і метою злочину [1, с. 115]. Утворюючи психологічний зміст суспільно небезпечного діяння, ця сторона злочину є його внутрішньою (по відношенню до зовнішньої об'єктивної сторони злочину) стороною – невід'ємною від суб'єкта [1, с. 115]. Проблема суб'єктивної сторони злочинів і досліджуваного складу злочину, зокрема, відноситься до числа найменш вивчених [2, с. 392–396; 3, с. 25–30; 4, с. 6–73; 5, с. 144–148; 6, с. 11–15; 7, с. 438–509]. Це робить її надто актуальною, особливою в сучасний період боротьби зі злочинами, що стосуються ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. Невирішеність багатьох питань, що стосуються суб'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 136 КК,

вимагає розгляду деяких загальних питань цієї проблеми, без яких подальше дослідження може мати певні труднощі та дискусійні моменти. Проте, це буде упущенням, до того часу, поки людина через призму свідомості (психологічну ознаку) не зрозуміє, що своєю негативною діяльністю людина найбільш загрожує суспільним відносинам, що забезпечують умови (стосунки) з охорони життя та здоров'я людини, яка перебуває в небезпечному для життя стані і позбавлена можливості вжиття заходів до самозбереження [8, с. 115]. Оскільки поведінка людини, в тому числі й злочинна, являє собою органічну єдність зовнішньої (фізичної) і внутрішньої (психологічної) сторін, тому злочин характеризується з допомогою ознак, що відносяться не тільки до зовнішньої, але й до внутрішньої сторони діяння. Кожна з цих ознак, в тому числі і ознаки суб'єктивної сторони, повинна бути вичерпно досліджена у випадку застосування кримінально-правової норми (ст. 136 КК), щоб, юридична характеристика указаної кримінально-правової норми повністю співпала з законодавчим її описанням.

Зазначена вище вимога набуває особливої важливості для застосування ст. 136 КК, оскільки найменший відступ від принципу законності в зазначеному питанні може потягти за собою тяжкі наслідки. Між тим в практичній діяльності ще зустрічаються непоодинокі випадки засудження за діяння без вини, а також призначення покарання, що не відповідає ступеню вини особи. Ці помилки досудового слідства і суду можуть мати різні чинники: 1) більш складний процес установлення і доказування ознак суб'єктивної сторони ніж об'єктивної; 2) відсутність, в переважній більшості, повного законодавчого описання юридичної характеристики конкретного діяння (зокрема, в ст. 136 КК); 3) недооцінка значення суб'єктивних ознак і їх поверхневе дослідження; 4) вільне тлумачення таких інститутів кримінального права: суб'єктивна сторона, вина, мотив і мета (які не співпадають з їх законодавчим описанням) тощо [8, с. 115].

Не претендуючи на остаточне вирішення проблем суб'єктивної сторони, як кримінально-правового інституту і маючи на увазі обмеження за обсягом роботи, ми зосередимося лише на вивченні тільки тих із них, що безпосередньо зв'язані з висновками по темі вказаного дослідження. В юридичній літературі суб'єктивна сторона складу злочину і, зокрема, передбаченого ст. 136 КК, визначається як психічне ставлення особи до вчиненого нею діяння із певною формою вини, мотивом і метою [9, с. 115]. Таким чином, як вірно указують В.К. Матвійчук і С.А. Тарарухін, однією і тією ж формулою психічного ставлення позначається і частина, і ціле — суб'єктивна сторона й вина [10, с. 5]. Це, на нашу думку, приводить до стирання межі між ними та іншими далекоглядними цілями, а також зв'язано з питанням про зміст суб'єктивної сторони злочину, точніше — про її співвідношення з виною.

Іноді, щодо суб'єктивної сторони, вказується дещо інакше, що це є психічне ставлення особи до вчиненого ним суспільно небезпечного діяння та до його наслідків, яке характеризується виною, мотивом і метою злочину [11, с. 161]. Проте і таке визначення не повністю обґрунтоване, оскільки психічне ставлення суб'єкта являє собою вину в формі умислу і необережності, а вся

суб'єктивна сторона включає в себе не лише названі, а й інші компоненти, зокрема, емоції, що проявляються в злочинній поведінці.

Враховуючи те, що зазначені вище питання залежать від вирішення питання про співвідношення суб'єктивної сторони і вини, то коротко розглянемо ці загальнотеоретичні питання з врахуванням обмеженого обсягу цієї роботи.

З цієї проблеми висловлені три основні судження: 1) П.С. Дагель вважає, що вина представляє собою внутрішню, суб'єктивну сторону злочину, психічне відношення суб'єкта до свого суспільно небезпечного діяння і його наслідків, виражене в злочині [12, с. 78]. Іншими словами цей вчений ототожнював суб'єктивну сторону і вину, наголошуючи на тому, що інтелектуально-вольова діяльність людини нерозривно зв'язана з мотивацією і емоційною діяльністю [13, с. 41]. Обґрунтовуючи свою думку, він зазначав, що точка зору, яка обґрунтовує тезис про те, що суб'єктивна сторона не вичерпується виною, а включає в себе поряд з виною мотив і мету злочину, заснована на змішанні суб'єктивної сторони злочину (вини) і ознак складу злочину, що характеризують цю суб'єктивну сторону (умисел, необережність, мотив, мету, афект, завідомість тощо), а також на змішанні понять змісту і форми вини [14, с. 123]. У оцінці такої позиції слід погодитися з думкою А.І. Рарога: 1) що ця позиція не переконлива в теоретичному відношенні і несприятлива — в практичному; 2) що ототожнення вини і суб'єктивної сторони не відповідає законодавчій характеристиці вини (закон розглядає вину як родове поняття умислу і необережності і інші психологічні моменти до поняття вини не виключає). Законодавець до змісту вини (умислу і необережності) відносить лише свідомість і волю; 3) у трактуванні П.С. Дагеля вина не конкретизована з позиції юридичної характеристики і включення до вини мотиву, мети, емоцій, завідомості та інших психологічних ознак, коло яких точно не визначено, позбавляє ці ознаки самостійності (хоча в законі таке значення їм нерідко надається); 4) ця концепція страждає логічною непослідовністю, оскільки П.С. Дагель, характеризуючи вину, ставив мотив і мету на один рівень з умислом і необережністю, але аналізуючи останні, він ставить мотив і мету в один ряд не з умислом і необережністю, а вже зі свідомістю і волею (тобто, що це елемент самого умислу); 5) вона суперечить положенням філософії, тому що автор стверджує, що форма вини визначається лише свідомістю і волею, а інші психологічні елементи за його ствердженням на форму вини не впливають, хоча і входять до змісту вини (що форма вини вужча, ніж її зміст) [4, с. 5–8]. Отже, ототожнення суб'єктивної сторони і вини є необґрунтованим. Натомість деякі автори розглядають вину як поняття більш широке ніж суб'єктивна сторона. Так, Ю.А. Демидов стверджує, що вина не може зводитися до якого-небудь елемента злочину, чи до умислу і необережності, чи до діяння, взятого з його об'єктивної сторони (вона однаково виражається як в об'єктивній, так і в суб'єктивній стороні злочину) [15, с. 114]. Подібно цьому автору Г.А. Злобін стверджує, що вина, яка складає суб'єктивну сторону злочинного діяння, одночасно виступає як цілісна характеристика злочину в усіх його істотних для відповідальності відношеннях і що ці властивості вини роблять її необхідною

і достатньою підставою кримінальної відповідальності (в рівній мірі проти-лежним як об'єктивному, так і абстрактно-суб'єктивному інкримінуванню) [16, с. 23].

Виходячи з вищевикладеного Ю.А. Демидов і Г.А. Злобін помилково вважають, що вина є одним із елементів (ознакою) суб'єктивної сторони, а натомість, що вона включає в себе як об'єктивну так і суб'єктивну сторону злочинного діяння. З цього приводу слід погодитися з думкою А.І. Рарога, що це є не що інше, як відродження концепції «двох вин» Б. С. Утевського, яка не була сприйнята наукою і судовою практикою [17, с. 9]. Необхідно також пого-дитися з думкою А.І. Рарога, що такі судження Ю.А. Демидова, Г.А. Злобіна та інших мають під собою ґрунт непорозуміння, що в досудовому слідстві та судовій практиці термін вина застосовується в двох значеннях: а) в науці кри-мінального права поняття вини означає наявність в діяннях особи умислу і необережності; б) на практиці про вину говорять як про доказаність факту вчинення злочину конкретною особою [18, с. 15; 19, с. 50].

У вітчизняній науці кримінального права переважає думка, що психоло-гічний зміст суб'єктивної сторони злочину розкривається з допомогою таких юридичних ознак, як вина, мотив і мета, що характеризують різні форми пси-хологічної активності людини. Ці ознаки зв'язані між собою, але є самостійни-ми психологічними явищами, не підміняють одна одну і не переходять одна в іншу та мають різне значення. Проте, все ж таки слід погодитися з В.К. Мат-війчуком та С.А. Тарарухінім, що до суб'єктивної сторони злочину необхідно віднести і таку психологічну ознаку як емоції, адже вони знайшли законодавче закріплення в КК України [10, с. 6].

Не вдаючись у подальшу дискусію з приводу визначення суб'єктивної сторони та вини, я вважаю, що потрібно взяти все істотне з цих визначень і використати в дослідженні суб'єктивної сторони злочину ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані (ст. 136 КК). В цьому аспекті слід зазначити, що ознаки суб'єктивної сторони конкретного складу злочину або називаються в диспозиції ст. 136 КК, або визначаються характе-ром злочинного посягання. Вони мають неоднакове призначення, так, вина є обов'язковою ознакою досліджуваного складу злочину. Без неї відсутній склад злочину, а тому не може бути кримінальної відповідальності (ст. 2 КК). Такий підхід повністю відповідає нашій кримінально-правовій доктрині, за якою кримінальній відповідальності й покаранню повинні підлягати лише винні особи. Проте, вина не вичерпує повністю змісту суб'єктивної сторони складу злочину. Вина, як відомо, виражається в психічному ставленні особи до вчине-ного злочину у формі умислу й необережності [9, с. 179]. Зміст форми вини розкривається в стст. 24 і 25 КК. Наука кримінального права розглядає вину особи, яка проявляється в злочині як факт об'єктивної дійсності (тобто як об'єктивну істину), яку повинен встановити слідчий, прокурор, суд. При цьому теорія кримінального права України відкидає так званий «оціночний» критерій розуміння вини, що мав місце в працях незначної кількості прихиль-ників. Так, вважаючи невдалими визначення поняття вини в традиційному її розумінні, Б.С. Утевський запропонував своє, на його думку, більш вдале

визначення, включивши в нього оціночний момент [20, с. 103]. Його судження про вину як оціночну категорію, що виражена в негативному ставленні судді щодо поведінки підсудного, взята на озброєння практиками, могла б мати негативний вплив на діяльність органів правосуддя.

Методологічною основою пізнання психіки особи до вчиненого нею злочину, зокрема передбаченого ст. 136 КК, є критерій її з'ясування через аналіз діяльності особи, яка вчинила злочин [21, с. 8]. Ось чому суб'єктивна сторона злочину, на наше переконання, повинна встановлюватись через перелік юридично значимих ознак об'єктивної сторони досліджуваного складу злочину, на основі яких проводиться поділ злочинів із формальними або матеріальними складами. Вони, зрозуміло, неоднаково відображаються у свідомості винного. Тому в кримінально-правовій доктрині приділяється значна увага з'ясуванню змісту вини у злочинах із формальним складом, до яких відносяться склад злочину передбачений ч. 2 ст. 136 КК. Як відомо, із цього питання в науці кримінального права існує дві точки зору. Одні автори стверджують, що у злочинах формальним складом вина виражається в психічному відношенні не тільки до дій, але й до наслідків [22, с. 27; 23, с. 6]; інші переконані, що у формальних складах, де наслідок не є ознакою об'єктивної сторони таких складів злочину, психічне ставлення до нього не впливає на форму вини і кваліфікацію злочинів (тобто в злочинах із формальними складами форма вини визначається психічними ставленнями тільки до діяння) [21, с. 74; 24, с. 11–29].

Автор повністю поділяє другу точку зору, тому що вона не ігнорує різницю між матеріальними і формальними складами, що обумовлена їх законодавчою конструкцією.

Виходячи з таких загальних передумов цього дослідження, перейдемо до розгляду суб'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 136 КК. У зазначеній статті КК України відсутні будь-які вказівки на суб'єктивні ознаки. Разом з тим, структура об'єктивної сторони складу злочину ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, як злочину за ч. 2 ст. 136 КК з формальним складом, а за ч. 1 і 3 ст. 136 як злочину з матеріальним складом, свідчить, що в першому випадку цей злочин може вчинятися лише з умисною формою вини. Мотиви зазначених умисних дій можуть бути різними: невірні зрозумілі інтереси осіб, егоїзм, помста, страх тощо. Однак вони, як відомо, на кваліфікацію вчиненого не впливають, а можуть лише бути враховані судом під час призначення певної міри покарання, або при звільненні від реального відбування покарання.

З метою глибокого з'ясування проблеми звернемося до існуючих точок зору, що є в юридичній літературі стосовно суб'єктивної сторони цього злочину. Так: 1) О.М. Джужа та А.В. Савченко зазначають, що «суб'єктивна сторона злочину характеризується умислом щодо бездіяльності і необережністю щодо наслідків у вигляді тяжких тілесних ушкоджень (ч. 1 ст. 136 КК). Злочин, відповідальність за який встановлено ч. 2 ст. 136 КК, передбачає прямий умисел щодо бездіяльності (про це свідчить конструкція «завідомо перебуває в небезпечному для життя стані»), а за злочин, передбачений ч. 3 ст. 136 КК, — необережність щодо наслідків» [25, с. 321]; 2) А.О. Байда зазначає, що «суб'єктивна

сторона злочину характеризується змішаною формою вини у вигляді умислу щодо бездіяльності особи та умислу або необережності щодо суспільно небезпечних наслідків» [26, с. 84]; 3) Ю.В. Александров — запевняє, що суб'єктивна сторона цього злочину характеризується умислом до бездіяльності й необережністю до наслідків, що настали [27, с. 76]; 4) О.А. Чуваков переконаний, що суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 136 КК характеризується умисною або необережною виною [28, с. 306]; 5) І. Г. Поплавський зазначає, що з суб'єктивної сторони сама бездіяльність учиняється умисно, а до наслідків можлива як умисна, так і необережна вина [29, с. 308]; 6) М.І. Хавронюк та М.І. Мельник — стверджують, що «з суб'єктивної сторони злочин характеризується необережністю до бездіяльності і до наслідків у виді тяжких тілесних ушкоджень. Ставлення винної особи до бездіяльності, передбаченої ч. 2 ст. 136, характеризується тільки прямим умислом, а ставлення до наслідків, передбачених ч. 3 ст. 136, — тільки необережністю» [30, с. 340—341]; 7) О.В. Хуторянський — переконаний, що «суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ч. 1, 3 ст. 136 КК України має подвійну форму вини, тобто умисел (прямий і непрямий) щодо діяння та непрямий умисел або необережність (злочинна самовпевненість або злочинна недбалість щодо наслідків, а в ч. 2 ст. 136 КК — умисна форма вини). При ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, винна особа передбачає можливість чи закономірність настання тяжких тілесних ушкоджень чи смерті потерпілого» [31, с. 146].

Аналіз існуючих поглядів на суб'єктивну сторону злочину передбаченого ст. 136 КК свідчить про наступне: 1) О.М. Джужа та А.В. Савченко (автори першої точки зору) розкриваючи об'єктивну сторону злочину за ч. 1 ст. 136 КК не зв'язують її з особливостями конструкції, тобто з виділенням злочинів з формальним складом та злочинів з матеріальним складом, а лише констатують форму вини (до бездіяльності і до наслідків, що свідчать про те, що автори не спромоглися з'ясувати концепції подвійної форми вини чи повернулися до трактовки концепції так званої змішаної форми вини). Крім того, ці ж автори чомусь розглядають вину стосовно бездіяльності і наслідків, хоча законодавець в ч. 3 ст. 136 КК зазначає таку ознаку об'єктивної сторони як дію, так і бездіяльність; 2) А.О. Байда схиляється при визначенні вини у злочині, передбаченому ст. 136 КК України до змішаної форми вини, що представляє собою повернення до надто широкої трактовки концепції так званої змішаної форми вини, яка була піддана справедливій критиці; 3) не зроблені переконливі пояснення суб'єктивної сторони і Ю.В. Александровим, оскільки цей фахівець також не прив'язує свою позицію до особливостей конституції описання цього злочину; 4) О.А. Чуваков та І.Г. Поплавський при з'ясуванні вини злочину, передбаченого ст. 136 КК відійшли необгрунтовано від особливостей конструкції злочинів, передбачених частинами 1, 2 та 3 цієї статті; 5) характерним також є те, що М.І. Мельник та М.І. Хавронюк не пояснюють чому вони вважають, що цей злочин характеризується необережністю до бездіяльності і до наслідків у виді тяжких наслідків. Крім того вони також при характеристиці суб'єктивної сторони не відштовхуються від особливостей конструкції злочинів, передбачених ст. 136 КК; 6) більш сприйнятливою є позиція О.В. Хуто-

рянського, оскільки він дотримується концепції подвійної форми вини (при цьому не вказуючи на таку концепцію і на наш погляд, не розуміє цього про, що ми покажемо наше переконання в цьому), але також відходить необґрунтовано від особливостей конструкції злочинів, передбачених частинами 1, 2 та 3 ст. 136 КК у вирішенні суб'єктивної сторони злочину.

Слід звернути увагу на те, що окремими фахівцями окреслюється суть законодавчої характеристики злочинів з двома формами вини. Так, В.Д. Іванов та С.Х. Мазуков зазначають: «Особливість злочинів, що розглядаються, є в тому, що при їх вчиненні спостерігається неоднорідне психічне відношення особи до вчинених дій (бездіяльності) і настанню наслідків у матеріальних складах злочинів, які містять наслідки в якості самостійної ознаки об'єктивної сторони. У формальних складах ... наслідки невіддільні від дій, злито з ним, а тому психічне відношення до дії (бездіяльності) є тільки однорідними» [32, с. 23–24]. Тому подібні судження, за своєю суттю, являють собою повернення до надто широкої трактовки концепції так званої змішаної форми вини, оскільки вірним буде твердження не про однорідне відношення до вчиненої дії (бездіяльності) і його суспільно небезпечних наслідків, а про різне психологічне відношення до різних юридично значимих об'єктивних ознак складу злочину. У цьому сенсі існують злочини з двома формами вини і всі вони сконструйовані по одному із наступних типів: перший тип утворює злочин з двома указаними в законі і такими, що мають неоднакове юридичне значення наслідками (тут мова йде про кваліфіковані види злочинів, основний склад яких є матеріальним, а в ролі кваліфікованої ознаки виступає більш тяжкі наслідки, чим наслідки, які є обов'язковою ознакою основного складу). Важливо, що кваліфікуючі наслідки, як правило проявляються в завданні шкоди іншому, а не таму безпосередньому об'єкту, на який посягає основний вид даного злочину [33, с. 72]. У нашому випадку це стосується злочинів, передбачених ч. 1 та 3 ст. 136 КК України. Натомість другий тип злочинів з двома формами вини характеризується неоднорідним психічним відношенням до дії або бездіяльності, які є злочинами незалежно від наслідків і до кваліфікованому наслідку [33, с. 721]. При цьому кваліфікуючі наслідки полягають у завданні шкоди, як правило, додатковому об'єкту, а не тому, який поставлений під кримінально-правову охорону нормою, що формулює основний склад даного злочину (до цього типу відносяться кваліфіковані види злочинів, основний склад яких є формальним, а кваліфікований склад включає певні тяжкі наслідки). У таких складах умисне вчинення злочинної дії (бездіяльності) поєднується з необережним відношенням до кваліфікуючого наслідку [33, с. 721–722]. У нашому випадку це стосується ч. 2 та 3 ст. 136 КК України.

Виходячи з викладеного вище слід вважати помилковим судження О.В. Хуторянського, що суб'єктивна сторона злочину передбаченого ч. 1, 3 ст. 136 КК, має подвійну форму вини, тобто умисел (прямий і непрямий) щодо діяння та непрямий умисел або необережність (злочинна самовпевненість або злочинна недбалість) щодо наслідків [31, с. 150]. Це підтверджується тим, що злочини характеризуються поєднанням двох різних форм вини, тобто умислу і необережності (поєднання прямого умислу з непрямим а легковажності з

недбалістю не утворюють двох форм вини) [33, с. 722]. Можна стверджувати, що названі форми вини встановлюються по відношенню до різних юридично значимих ознак суспільно небезпечного діяння до дії або бездіяльності та до наслідків і те, що в злочинах з двома формами вини (як і в нашому випадку) необережними можуть бути відношення до наслідків, у тому числі й кваліфікуючим. Отже, злочин передбачений ч. 1 та 3 ст. 136 КК у цілому відноситься до умисних, що визначається умисною формою вини в основному складі. Ці положення є важливими для відмежування таких злочинів, з однієї сторони від умисних, а з іншої — від необережних злочинів, подібних за об'єктивними ознаками злочинів. Варто зазначити, що дана проблема певною мірою відображена в зарубіжних кодексах і джерелах (КК Республіки Польща [34], КК Республіки Болгарія [35], КК Швеції [36], КК Японії [37], КК Норвегії [38], КК Іспанії [39]), вивчення яких триває. Результати опрацювання зарубіжних джерел з даного питання можуть бути корисними для правозастосовної практики вітчизняного законодавства.

Висновки. На підставі викладеного вище можна дійти наступного: 1) злочини, передбачені ч. 1, 3 ст. 136 КК України відносяться до злочинів з подвійною формою вини; 2) такі злочини характеризуються поєднанням двох різних форм вини тобто умислу і необережності (поєднання прямого умислу з непрямим або легковажності з недбалістю не утворює двох форм вини); 3) для ч. 1 та 3 ст. 136 КК характерний умисел для дії або бездіяльності і необережність до наслідків; 4) злочин, передбачений ч. 2 ст. 136 КК, може вчинятися умисно і умисел може бути прямим, оскільки цей злочин з формальним складом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальне право України. Загальна частина : Підручник для студентів юрид. вузів і фак. / за ред. П.С. Матишевського, П.П. Андрушка, С.Д. Шапченка. — К. : Юрінком Інтер, 1997. — 512 с.
2. Беньківський В.О. Деякі теоретичні питання вини / В. О. Беньківський // Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки / Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. — К., 2000. — Вип. 7. — С. 392—396.
3. Воробей П.А. Теорія і практика кримінально-правового ставлення в вину / Петр Адамович Воробей. — К. : НАВСУ, 1997. — 184 с.
4. Рарог А.И. Субъективная сторона и квалификация преступлений / Алексей Иванович Рарог. — М. : Профобразование, 2001. — 135 с.
5. Ткачук А.Л. До питання про витоки вини як правової категорії / А.Л. Ткачук // Актуальні проблеми держави та права / Одес. нац. акад. — Одеса, 2000. — Вип. 13. — С. 144—148.
6. Фельдблом В.С. Уголовная ответственность за заведомо ложное показание: автореф. дисс...канд. юрид. наук: спец. 12.715. «Уголовное право и уголовный процесс» / В. С. Фельдблом. — М., 1972. — 16 с.
7. Матвейчук В.К. Уточнение понятия субъекта экологических преступлений на современном этапе развития общества и государства / В.К. Матвейчук // Проблемы борьбы зі злочинністю в Україні: тези доповідей і повідомлень респ. наук. конф. / НАН України. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. — К., 1992. — С. 62—64.

8. *Зубець Ю.Г.* Безпосередній об'єкт злочину ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані / Ю.Г. Зубець // Юридична наука. — 2015. — № 10. — С. 121–132.

9. Учебник уголовного права. Общая часть / [Бородин С.В., Кудрявцев В.Н., Кузнецова Н.Ф. и др.]; под ред. В.Н. Кудрявцева, А.В. Наумова. — М. : Спартак, 1998. — 412 с.

10. *Матвійчук В.К.* Суб'єктивна сторона складу злочину: [лекція] / В.К. Матвійчук, С.А. Тарарухін. — К. : Українська академія внутрішніх справ, 1994. — 36 с.

11. *Светлов А.Я.* Субъективная сторона преступления / А.Я. Светлов // Уголовное право Украинской ССР на современном этапе : часть Общая. — К., 1995. — С. 160–168.

12. *Дагель П.С.* Содержание, форма и сущность вины в советском уголовном праве / П.С. Дагель // Изв. вузов. Правоведение. — 1969. — № 1. — С. 77–79.

13. *Дагель П.С.* Субъективная сторона преступления и ее установление / П.С. Дагель, Д.П. Котов. — Воронеж : Воронеж. ун-т, 1974. — 230 с.

14. *Дагель П.С.* Понятие вины в советском уголовном праве / П.С. Дагель // Материалы XIII научной конференции ДВГУ. — Владивосток, 1968. — Ч. IV. — С. 121–129.

15. *Демидов Ю.А.* Социальная ценность и оценка в уголовном праве / Юрий Андреевич Демидов. — М. : Юрид. лит, 1975. — 184 с.

16. *Злобин Г.А.* Виновное вменение в историческом аспекте / Г.А. Злобин // Уголовное право в борьбе с преступностью. — М., 1981. — С. 20–26.

17. *Протченко Б.А.* Понятие невменяемости в советском уголовном праве / Б.А. Протченко // Изв. вузов. Правоведение. — 1987. — С. 82–86.

18. *Малков В.П.* Субъективные основания уголовной ответственности / В.П. Малков // Государство и право. — 1995. — № 1. — С. 14–16.

19. *Плотников А.И.* Объективное и субъективное в уголовном праве (оценка преступления по юридическим признакам) / Александр Иванович Плотников. — Оренбург : Основа, 1997. — 140 с.

20. *Утевский Б.С.* Вина в советском уголовном праве / Борис Самойлович Утевский. — М. : Госюриздат, 1950. — 319 с.

21. *Дагель П.С.* Установление субъективной стороны преступления / П.С. Дагель, Р.В. Михеев. — Владивосток : ДВГУ, 1972. — 36 с.

22. *Дурманов Н.Д.* Понятие преступления / Николай Дмитриевич Дурманов. — М. — Л. : АН СССР, 1948. — 312 с.

23. *Никифоров Б.С.* Об умысле по действующему законодательству / Б.С. Никифоров // Советское государство и право. — 1965. — № 6. — С. 26–28.

24. *Склярів С.В.* Вина и мотивы преступного поведения / Сергей Валерьевич Склярів. — СПб. : Р. Асланов, Юридический центр Пресс, 2004. — 326 с.

25. *Джужа О.М.* Злочини проти життя та здоров'я / О.М. Джужа, А.М. Савченко // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д.С. Азаров, В.К. Гришук, А.В. Савченко [та ін.]; за заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернея. — К. : Юрінком Інтер, 2016. — С. 287–332.

26. *Байда А.О.* Інші злочини, що становлять небезпеку для життя і здоров'я людини / А.О. Байда // Кримінальне право України : Особлива частина : підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. ; за ред. проф. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. — 5-те вид., переробл. і допов. — Х. : Право, 2015. — С. 79–86.

27. *Александров Ю.В.* Злочини проти життя та здоров'я / Ю.В. Александров // Кримінальне право України : Особлива частина : підручник / Ю.В. Александров,

О.О. Дудоров, В.А. Клименко та ін. / Вид. 2-ге, переробл. та допов. / За ред. М.І. Мельника, В. А. Клименка. — К. : Атіка, 2008. — С. 37–76.

28. *Чуваков О.А.* Преступления, ставящие в опасность жизнь и здоровье личности / О.А. Чуваков // Уголовное право Украины. Общая и особенная части : Учебник ; под редакцией заслуженного деятеля науки и техники Украины, докт. юрид. наук, профессора Е.Л. Стрельцова. — Х. : ООО «Одиссей», 2002. — С. 304–312.

29. *Поплавський І.Г.* Преступления против жизни и здоровья личности / И.Г. Поплавский // Уголовный кодекс Украины. Комментарий : под ред. Ю.К. Кармазина и Е. Л. Стрельцова. — Харьков, ООО «Одиссей», 2001. — С. 275–321.

30. *Хавронюк М.І.* Коментар до ст. 136 КК України / М. І. Хавронюк // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України ; за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. — 9-те вид., переробл. та допов. — К. : Юридична думка, 2012. — С. 340–341.

31. *Хуторянський О.В.* Кримінально-правова характеристика ненадання особи допомоги, яка перебуває в небезпечному для життя стані : Дисертація на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук; за спец. 12.00.08 — кримінальне право та кримінологія ; кримінально-виконавче право / О.В. Хуторянський. — Київ : Національна академія внутрішніх справ, 2013. — 215 с.

32. *Іванов В.Д.* Субъективная сторона преступления / В.Д. Иванов, С.Х. Мазуков. — Ростов-на-Дону, 1999. — 236 с.

33. *Ророг А.И.* Субъективная сторона преступления / А.И. Ророг // Энциклопедия уголовного права. Т. 4 Состав преступления. Издание профессора Малинина. — СПб.. — С. 629–770.

34. The Polish Penal Code / edited by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov, and Dj, prof. N. F. Kuznetsova introduction by candidate of law, assistant professor A. I. Lukashov and candidate of law E. A. Sarkisova, translated from Polish by D.A. Barilovitch. — St Petersburg «Yuridicheskyy Center Press», 2001. — 234 p.

35. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. — St. Petersburg : «Yuridicheskyy Center — Press», 2001. — 298 p.

36. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova. — St. Petersburg : «Yuridicheskyy Center — Press», 2002. — 366 p.

37. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. — St Petersburg : «Yuridicheskyy Center — Press», 2002. — 226 p.

38. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn. V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. — St. Petersburg : «Yuridicheskyy Center — Press», 2002. — 366 p.

39. Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal del Reino de España (Esta revisión vigente desde 01 de Julio de 2015) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://noticias.juridicas.com/base_datos/Penal/lo10-1995.html. — Заголовок з екрану.

REFERENCES

1. Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna : Pidruchnyk dlia studentiv yuryd. vuziv i fak. / za red. P.S. Matyshevskoho, P.P. Andrushka, S.D. Shapchenka. — К. : Yurinkom Inter, 1997. — 512 s.

2. *Benkivskiy V.O.* Deiaki teoretychni pytannia vyny / V.O. Benkivskiy // Derzhava i pravo : zb. nauk. prats. Yurydychni i politychni nauky / Instytut derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy. — K., 2000. — Vyp. 7. — S. 392–396.

3. *Vorobei P.A.* Teoriia i praktyka kryminalno-pravovoho stavlennia v vynu / Petr Adamovych Vorobei. — K. : NAVSU, 1997. — 184 s.

4. *Rarog A.I.* Subektivnaja storona i kvalifikacija prestuplenij / Aleksej Ivanovich Rarog. — M. : Profobrazovanie, 2001. — 135 s.

5. *Tkachuk A.L.* Do pytannia pro vytoky vyny yak pravovoi katehorii / A.L. Tkachuk // Aktualni problemy derzhavy ta prava / Odes. nats. akad. — Odesa, 2000. — Vyp. 13. — S. 144–148.

6. *Fel'dbljum V.S.* Ugolovnaja otvetstvennost' za zavedomo lozhnoe pokazanie: avtoref. diss....kand. jurid. nauk: spec. 12.715. «Ugolovnoe pravo i ugolovnyj process» / V.S. Fel'dbljum. — M., 1972. — 16 s.

7. *Matvejchuk V.K.* Utochnenie ponjatija subekta jekologicheskikh prestuplenij na sovremennom jetape razvitija obshhestva i gosudarstva / V. K. Matvejchuk // Problemy borotby zi zlochynnistiu v Ukraini: tezy dopovidei i povidomlen resp. nauk. konf. / NAN Ukrainy. Instytut derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho. — K., 1992. — S. 62–64.

8. *Zubets Yu.H.* Bezposerednii objekt zlochynu nenadannia dopomohy osobi, yaka perebuvaie v nebezpečnomu dlia zhyttia stani / Yu.H. Zubets // Yurydychna nauka. — 2015. — № 10. — S. 121–132.

9. Uchebnik ugolovnoho prava. Obshhaja chast' / [Borodin S.V., Kudrjavcev V.N., Kuznecova N.F. i dr.]; pod red. V.N. Kudrjavceva, A.V. Naumova. — M. : Spartak, 1998. — 412 s.

10. *Matviichuk V.K.* Subiektyvna storona skladu zlochynu: [leksii] / V.K. Matviichuk, S.A. Tararukhin. — K. : Ukrainska akademiia vnutrishnikh sprav, 1994. — 36 s.

11. *Svetlov A.Ja.* Subektivnaja storona prestuplenija / A.Ja. Svetlov // Ugolovnoe pravo Ukrainskoj SSR na sovremennom jetape : chast' Obshhaja. — K., 1995. — S. 160–168.

12. *Dagel' P.S.* Soderzhanie, forma i sushhnost' viny v sovetskom ugolovnom prave / P.S. Dagel' // Izv. vuzov. Pravovedenie. — 1969. — № 1. — S. 77–79.

13. *Dagel' P.S.* Subektivnaja storona prestuplenija i ee ustanovlenie / P.S. Dagel', D.P. Kotov. — Voronezh : Voronezh. un-t, 1974. — 230 s.

14. *Dagel' P.S.* Ponjatie viny v sovetskom ugolovnom prave / P.S. Dagel' // Materialy XIII nauchnoj konferencii DVGU. — Vladivostok, 1968. — Ch. IV. — S. 121–129.

15. *Demidov Ju.A.* Social'naja cennost' i ocenka v ugolovnom prave / Jurij Andreevich Demidov. — M. : Jurid. lit, 1975. — 184 s.

16. *Zlobin G.A.* Vinovnoe vmenenie v istoricheskom aspekte / G.A. Zlobin // Ugolovnoe pravo v bor'be s prestupnost'ju. — M., 1981. — S. 20–26.

17. *Protchenko B.A.* Ponjatie nevmenjaemosti v sovetskom ugolovnom prave / B.A. Protchenko // Izv. vuzov. Pravovedenie. — 1987. — S. 82–86.

18. *Malkov V.P.* Subektivnye osnovanija ugolovnoj otvetstvennosti / V.P. Malkov // Gosudarstvo i pravo. — 1995. — № 1. — S. 14–16.

19. *Plotnikov A.I.* Obektivnoe i subektivnoe v ugovnomn prave (ocenka prestuplenija po juridicheskim priznakam) / Aleksandr Ivanovich Plotnikov. — Orenburg : Osnova, 1997. — 140 s.
20. *Utevskij B.S.* Vina v sovetskom ugovnomn prave / Boris Samojlovich Utevskij. — M. : Gosjurizdat, 1950. — 319 s.
21. *Dagel' P.S.* Ustanovlenie subektivnoj storony prestuplenija / P.S. Dagel', R.V. Miheev. — Vladivostok : DVGU, 1972. — 36 s.
22. *Durmanov N.D.* Ponjatie prestuplenija / Nikolaj Dmitrievich Durmanov. — M.— L. : AN SSSR, 1948. — 312 s.
23. *Nikiforov B.S.* Ob umysle po dejstvujushhemu zakonodatel'stvu / B.S. Nikiforov // Sovetskoe gosudarstvo i pravo. — 1965. — № 6. — S. 26—28.
24. *Sklyarov S.V.* Vina i motivy prestupnogo povedenija / Sergej Valer'evich Sklyarov. — SPb. : R. Aslanov, Juridicheskij centr Press, 2004. — 326 s.
25. *Dzhuzha O.M.* Zlochyny proty zhyttia ta zdorovia / O.M. Dzhuzha, A.M. Savchenko // Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnogo kodeksu Ukrainy / D.S. Azarov, V.K. Hryshchuk, A.V. Savchenko [ta in.] ; za zah. red. O.M. Dzhuzhi, A.V. Savchenka, V.V. Chernieia. — K. : Yurinkom Inter, 2016. — S. 287—332.
26. *Baida A.O.* Inshi zlochyny, shcho stanovliat nebezpeku dlia zhyttia i zdorovia liudyny / A.O. Baida // Kryminalne pravo Ukrainy : Osoblyva chastyna : pidruchnyk / Yu.V. Baulin, V.I. Borysov, V.I. Tiutiuhin ta in. ; za red. prof. V.Ya. Tatsiia, V.I. Borysova, V.I. Tiutiuhina. — 5-te vyd., pererobl. i dopov. — Kh. : Pravo, 2015. — S. 79—86.
27. *Aleksandrov Yu.V.* Zlochyny proty zhyttia ta zdorovia / Yu.V. Aleksandrov // Kryminalne pravo Ukrainy : Osoblyva chastyna : pidruchnyk / Yu.V. Aleksandrov, O.O. Dudorov, V.A. Klymenko ta in. / Vyd. 2-he, pererobl. ta dopov. / Za red. M.I. Melnyka, V. A. Klymenka.. — K. : Atika, 2008. — S. 37—76.
28. *Chuvakov O.A.* Prestuplenija, stavjashhie v opasnost' zhizn' i zdorov'e lichnosti / O.A. Chuvakov // Ugovloyno pravo Ukrainy. Obs'hajja i osobennaja chasti : Uchebnik ; pod redakciej zaslužhennogo dejatelja nauki i tehniki Ukrainy, dokt. jurid. nauk, professora E.L. Strel'cova. — H. : OOO «Odissej», 2002. — S. 304—312.
29. *Poplavs'kij I.G.* Prestuplenija protiv zhizni i zdorov'ja lichnosti / I.G. Poplavs'kij // Ugovlovnij kodeks Ukrainy. Kommentarij : pod red. Ju. K. Karmazina i E.L. Strel'cova. — Har'kov, OOO «Odissej», 2001. — S. 275—321.
30. *Khavroniuk M.I.* Komentar do st. 136 KK Ukrainy / M.I. Khavroniuk // Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnogo kodeksu Ukrainy ; za red. M.I. Melnyka, M.I. Khavroniuka. — 9-te vyd., pererobl. ta dopov. — K. : Yurydychna dumka, 2012. — S. 340—341.
31. *Khutorianskyi O.V.* Kryminalno-pravova kharakterystyka nenadannia osobi dopomohy, yaka perebuvaie v nebezpečnomu dlia zhyttia stani : Dysertatsiia na zdobuttia naukovoho stupenia kand. yuryd. nauk; za spets. 12.00.08 — kryminalne pravo ta kryminolohiia ; kryminalno-vykonavche pravo / O.V. Khutorianskyi. — Kyiv : Natsionalna akademiia vnutrishnikh sprav, 2013. — 215 s.
32. *Ivanov V.D.* Subektivnaja storona prestuplenija / V.D. Ivanov, S.H. Mazukov. — Rostov-na-Donu, 1999. — 236 s.

33. *Rorog A.I. Subektivnaja storona prestuplenija / A.I. Rorog // Jenciklopedija ugovalnogo prava. T. 4 Sostav prestuplenija. Izdanie professora Malinina. — SPb.. — S. 629—770.*

34. *The Polish Penal Code / edited by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov, and Dj, prof. N.F. Kuznetsova introduction by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Polish by D.A. Barilovitch. — St Petersburg «Yundichesky Centei Press», 2001. — 234 p.*

35. *The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. — St. Petersburg : «Yuridichesky Center — Press», 2001. — 298 p.*

36. *The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova. — St. Petersburg : «Yuridichesky Center — Press», 2002. — 366 p.*

37. *THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. — St Petersburg : «Yuridichesky Center — Press», 2002. — 226 p.*

38. *Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn.V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. — St. Petersburg : «Yuridichesky Center — Press», 2002. — 366 p.*

39. *Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal del Reino de España (Esta revisión vigente desde 01 de Julio de 2015) [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : http://noticias.juridicas.com/base_datos/Penal/lo10-1995.html. — Zaholovok z ekranu.*

Зубець Ю.Г. Суб'єктивна сторона злочину ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані

У статті проведено дослідження суб'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 136 КК України. З'ясовані загальнотеоретичні положення, що стосуються суб'єктивної сторони злочину, проаналізовані погляди на суб'єктивну сторону злочину, передбаченого ст. 136 КК України. Автор формує авторське бачення суб'єктивної сторони злочину за ч. 1 та 3 ст. 136 КК як злочинів з матеріальним складом, а також за ч. 2 цієї ж статті як злочину з формальним складом.

Ключові слова: суб'єктивна сторона, подвійна форма вини, умисел, необережність, змішана форма вини.

Зубець Ю.Г. Субъективная сторона преступления неоказание помощи лицу, находящемуся в опасном для жизни состоянии

В статье проведено исследование субъективной стороны преступления, предусмотренного ст. 136 УК Украины. Выяснены общетеоретические положения, касающиеся субъективной стороны преступления, проанализированы взгляды на субъективную сторону преступления, предусмотренного ст. 136 УК Украины. Автор формулирует авторское видение субъективной стороны преступления по ч. 1 и 3 ст. 136 УК как преступлений с материальным составом, а также по ч. 2 этой же статьи как преступления с формальным составом.

Ключевые слова: субъективная сторона, двойная форма вини, умысел, неосторожность, смешанная форма вини.

Zubets Y. Mental Element of a Crime of Failure to Provide Help to a Person Who Is in a Condition Dangerous to Life

The article deals with the matter of the mental element of a crime provided for in Article 136 of the Criminal Code of Ukraine. General theoretical provisions regarding the mental element of a crime are investigated; the viewpoints on the mental element of a crime provided for in Article 136 of the Criminal Code of Ukraine are analyzed. The author suggests the definition of the mental element of crimes under Parts 1 and 3, Article 136 of the Criminal Code of Ukraine as materially defined crimes, and under Part 2, Article 136 of the Criminal Code of Ukraine as a formally defined crime.

Keywords: *Mental Element; Double Form of Guilt; Intent; Carelessness; Mixed Form of Guilt*

Стаття надійшла до редакції: 7.08.2017.

УДК 343.

V. Oleinik

MENTAL ELEMENT OF A CRIME OF MARINE POLLUTION

В.П. Олейнік

*здобувач кафедри кримінального права,
кримінології, цивільного та
господарського права
ВНЗ «Національна академія управління»
м. Київ*

СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА ЗЛОЧИНУ ЗАБРУДНЕННЯ МОРЯ

Постановка проблеми. Питання, що стосуються суб'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 243 КК України, є важливими для теорії кримінального права та правозастосовної діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню проблеми суб'єктивної сторони злочину забруднення моря присвятили свої праці: В.К. Матвійчук, С.Б. Гавриш, О.О. Плотнікова, Н.О. Лопашенко, Б.М. Леонтьєв та ін. Проте, до цього часу ці питання не знайшли свого належного дослідження.

Метою статі є дослідження суб'єктивної сторони злочину забруднення моря.

Основні результати дослідження. Під суб'єктивною стороною злочину в науці кримінального права розуміють психічне ставлення особи до вчиненого нею суспільно небезпечного діяння і його наслідків, що характеризуються конкретною формою вини, мотивом і метою злочину [1, с. 115]. Утворюючи психологічний зміст суспільно небезпечного діяння, ця сторона злочину є його внутрішньою (по відношенню до зовнішньої об'єктивної сторони злочину) стороною, невід'ємною від суб'єкта [1, с.115]. Проблема суб'єктивної сторони злочинів і досліджуваного складу злочину, зокрема, відноситься до числа найменш вивчених [2, с. 392–396; 3, с. 25–30; 4, с. 6–73; 5, с. 144–148; 6, с. 11–15; 7, с. 438–509]. Це робить її надто актуальною, особливою в сучасний період боротьби зі злочинами проти навколишнього природного середовища, зокрема, передбаченого ст. 243 КК України. Невирішеність багатьох питань, що стосуються суб'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 243 КК, вимагає розгляду деяких загальних питань цієї проблеми, без яких подальше дослідження може мати певні труднощі та дискусійні моменти. У цьому сенсі слід зазначити, що оскільки поведінка людини, в тому числі й злочинна, являє собою органічну єдність зовнішньої (фізичної) і внутрішньої (психологічної) сторін, тому злочин характеризується за допомогою ознак, що відносяться не

тільки до зовнішньої, але й до внутрішньої сторони діяння. Кожна з цих ознак, в тому числі і ознаки суб'єктивної сторони, повинна бути вичерпно досліджена у випадку застосування кримінально-правової норми (ст. 243 КК), щоб, юридична характеристика указаної кримінально-правової норми повністю співпала з законодавчим її описанням.

Зазначена вище вимога набуває особливої важливості для застосування ст. 243 КК, оскільки найменший відступ від принципу законності в зазначеному питанні може потягти за собою тяжкі наслідки. Між тим в практичній діяльності ще зустрічаються непоодинокі випадки засудження за діяння без вини, а також призначення покарання, що не відповідає ступеню вини особи. Ці помилки кримінального провадження можуть мати різні чинники: 1) більш складний процес установлення і доказування ознак суб'єктивної сторони ніж об'єктивної; 2) відсутність, в переважній більшості, повного законодавчого описання юридичної характеристики конкретного діяння (зокрема, в ст. 243 КК); 3) недооцінка значення суб'єктивних ознак і їх поверхневе дослідження; 4) вільне тлумачення таких інститутів кримінального права: суб'єктивна сторона, вина, мотив і мета (які не співпадають з їх законодавчим описанням) тощо.

Не претендуючи на остаточне вирішення проблем суб'єктивної сторони, як кримінально-правового інституту і маючи на увазі обмеження за обсягом роботи, ми зосередимося на вивченні лише тих, що безпосередньо зв'язані з висновками по темі вказаного дослідження. В юридичній літературі суб'єктивна сторона складу злочину і, зокрема, передбаченого ст. 243 КК, визначається як психічне ставлення особи до вчиненого нею діяння із певною формою вини, мотивом і метою [8, с. 115]. Таким чином, як вірно вказують В.К. Матвійчук і С.А. Тарарухін, однією і тією ж формулою психічного ставлення позначається і частина, і ціле — суб'єктивна сторона й вина [9, с. 5]. Це, на нашу думку, приводить до стирання межі між ними та іншими далекоглядними цілями, а також зв'язано з питанням про зміст суб'єктивної сторони злочину, точніше — про її співвідношення з виною.

Іноді, щодо суб'єктивної сторони, вказується дещо інше, що це є психічне ставлення особи до вчиненого нею суспільно небезпечного діяння та до його наслідків, яке характеризується виною, мотивом і метою злочину [10, с. 161]. Проте і таке визначення не повністю обґрунтоване, оскільки психічне ставлення суб'єкта являє собою вину в формі умислу і необережності, а вся суб'єктивна сторона включає в себе не лише названі, а й інші компоненти, зокрема, емоції, що проявляються в злочинній поведінці.

Враховуючи те, що зазначені вище питання залежать від співвідношення суб'єктивної сторони і вини, то, з врахуванням обмеженого обсягу цієї роботи, коротко розглянемо ці загальнотеоретичні константи.

З цієї проблеми висловлені три основні судження: 1) П.С. Дагель вважає, що вина представляє собою внутрішню, суб'єктивну сторону злочину, психічне відношення суб'єкта до свого суспільно небезпечного діяння і його наслідків, виражене в злочині [11, с. 78]. Іншими словами, цей вчений ототожнював суб'єктивну сторону і вину, наголошуючи на тому, що інтелектуально-вольова діяльність людини нерозривно зв'язана з мотивацією і емоційною

діяльністю [12, с. 41]. Обґрунтовуючи свою думку він зазначав, що точка зору, яка обґрунтовує тезис про те, що суб'єктивна сторона не вичерпується виною, а включає в себе поряд з виною мотив і мету злочину, заснована на змішанні суб'єктивної сторони злочину (вини) і ознак складу злочину, що характеризують цю суб'єктивну сторону (умисел, необережність, мотив, мету, афект, завідомість тощо), а також на змішанні понять змісту і форми вини [13, с. 123]. У оцінці такої позиції слід погодитися з думкою А.І. Рарога: 1) що ця позиція не переконлива в теоретичному відношенні і несприятлива — в практичному; 2) що ототожнення вини і суб'єктивної сторони не відповідає законодавчій характеристиці вини (закон розглядає вину як родове поняття умислу і необережності й інші психологічні моменти до поняття вини не включає). Законодавець до змісту вини (умислу і необережності) відносить лише свідомість і волю; 3) у трактуванні П.С. Дагеля вина не конкретизована з позиції юридичної характеристики і включення до вини мотиву, мети, емоцій, завідомості та інших психологічних ознак, коло яких точно не визначено, позбавляє ці ознаки самостійності (хоча в законі таке значення їм нерідко надається); 4) ця концепція страждає логічною непослідовністю, оскільки П.С. Дагель, характеризуючи вину, ставив мотив і мету на один рівень з умислом і необережністю, але аналізуючи останні, він ставить мотив і мету в один ряд не з умислом і необережністю, а вже зі свідомістю і волею (тобто, що це елемент самого умислу); 5) вона суперечить положенням філософії, тому що автор стверджує, що форма вини визначається лише свідомістю і волею, а інші психологічні елементи за його ствердженням на форму вини не впливають, хоча і входять до змісту вини (що форма вини вужча, ніж її зміст) [4, с. 5–8]. Отже, ототожнення суб'єктивної сторони і вини є необґрунтованим. Натомість деякі автори розглядають вину як поняття більш широке ніж суб'єктивна сторона. Так, Ю.А. Демидов стверджує, що вина не може зводитися до якого-небудь елемента злочину, чи до умислу і необережності, чи до діяння, взятого з його об'єктивної сторони (вона однаково виражається як в об'єктивній, так і в суб'єктивній стороні злочину) [14, с. 114]. Подібно цьому автору Г.А. Злобін стверджує, що вина, яка складає суб'єктивну сторону злочинного діяння, одночасно виступає як цілісна характеристика злочину в усіх його істотних для відповідальності відношеннях і що ці властивості вини роблять її необхідною і достатньою підставою кримінальної відповідальності (в рівній мірі протилежним як об'єктивному, так і абстрактно-суб'єктивному інкримінуванню) [15, с. 23].

Виходячи з вищевикладеного, Ю.А. Демидов і Г.А. Злобін помилково вважають, що вина є одним із елементів (ознакою) суб'єктивної сторони, а натомість, що вона включає в себе як об'єктивну так і суб'єктивну сторони злочинного діяння. З цього приводу слід погодитися з думкою А.І. Рарога про те, що це є не що інше, як відродження концепції «двох вин» Б.С. Утевського, яка не була сприйнята наукою і судовою практикою [16, с. 9]. Необхідно також погодитися з думкою А.І. Рарога, що такі судження Ю.А. Демидова, Г.А. Злобіна та інших мають під собою ґрунт непорозуміння, що в кримінальному провадженні термін вина застосовується в двох значеннях: а) в науці кримінального права поняття вини означає наявність в діяннях особи умислу і необереж-

ності; б) на практиці про вину говорять як про доказанність факту вчинення злочину конкретною особою [17, с. 15; 18, с. 50].

У вітчизняній науці кримінального права переважає думка, що психологічний зміст суб'єктивної сторони злочину розкривається за допомогою таких юридичних ознак, як вина, мотив і мета, що характеризують різні форми психологічної активності людини. Ці ознаки зв'язані між собою, але є самостійними психологічними явищами, не підміняють одна одну і не переходять одна в іншу, та мають різне значення. Проте, все ж таки слід погодитися з В.К. Матвійчуком та С.А. Тарарухіним, що до суб'єктивної сторони злочину необхідно віднести і таку психологічну ознаку як емоції, адже вони знайшли законодавче закріплення в КК України [9, с. 6].

Не вдаючись в подальшу дискусію з приводу визначення суб'єктивної сторони та вини, я вважаю, що потрібно взяти все істотне з цих визначень і використати в дослідженні суб'єктивної сторони злочину забруднення моря (ст. 243 КК). В цьому аспекті слід зазначити, що ознаки суб'єктивної сторони конкретного складу злочину або називаються в диспозиції ст. 243 КК, або визначаються характером злочинного посягання. Вони мають неоднакове призначення, так як вина є обов'язковою ознакою досліджуваного складу злочину. Без неї відсутній склад злочину, а тому не може бути кримінальної відповідальності (ст. 2 КК). Такий підхід повністю відповідає нашій кримінально-правовій доктрині, за якою кримінальній відповідальності й покаранню повинні підлягати лише винні особи. Проте, вина не вичерпує повністю змісту суб'єктивної сторони складу злочину. Вина, як відомо, виражається в психічному ставленні особи до вчиненого злочину у формі умислу й необережності [8, с. 179]. Зміст форми вини розкривається в ст. 24 і 25 КК. Наука кримінального права розглядає вину особи, яка проявляється в злочині, як факт об'єктивної дійсності (тобто як об'єктивну істину), яку повинен встановити слідчий, суд. При цьому теорія кримінального права України відкидає так званий «оціночний» критерій розуміння вини, що мав місце в працях незначної кількості прихильників. Так, вважаючи невдалим визначення поняття вини в традиційному її розумінні, Б.С. Утевський запропонував своє, на його думку більш вдале визначення, включивши в нього оціночний момент [19, с. 103]. Його судження про вину як оціночну категорію, що виражена в негативному ставленні судді щодо поведінки підсудного, взята на озброєння практиками, могла б мати негативний вплив на діяльність органів правосуддя.

Методологічною основою пізнання психіки особи до вчиненого нею злочину, зокрема передбаченого ст. 243 КК, є критерій її з'ясування через аналіз діяльності особи, яка вчинила злочин [20, с. 8]. Ось чому суб'єктивна сторона злочину, на наше переконання, повинна встановлюватись через перелік юридично значимих ознак об'єктивної сторони досліджуваного складу злочину, на основі яких проводиться поділ злочинів із формальними або матеріальними складами. Вони, зрозуміло, неоднаково відображаються у свідомості винного. Тому в кримінально-правовій доктрині приділяється значна увага з'ясуванню змісту вини у злочинах із формальним складом, до яких відносять склад злочину, передбачений частинами 1 та 3 ст. 243 КК. Як відомо, із цього

питання в науці кримінального права існує дві точки зору. Одні автори стверджують, що у злочинах з формальним складом вина виражається в психічному відношенню не тільки до дій, але й до наслідків [21, с. 27; 22, с. 6]; інші переконані, що у формальних складах, де наслідок не є ознакою об'єктивної сторони таких складів злочину, психічне ставлення до нього не впливає на форму вини і кваліфікацію злочинів (тобто в злочинах із формальними складами форма вини визначається психічними ставленнями тільки до діяння) [20, с. 74; 23, с. 11–29].

Автор повністю поділяє другу точку зору, тому що вона не ігнорує різницю між матеріальними і формальними складами, що обумовлена їх законодавчою конструкцією.

Виходячи з таких загальних передумов цього дослідження, перейдемо до розгляду суб'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 243 КК. У зазначеній статті КК України відсутні будь-які вказівки на суб'єктивні ознаки. Разом з тим, структура об'єктивної сторони злочину забруднення моря, передбаченого ч. 1 та 3 ст. 243 КК України як злочину з формальним складом, в тому числі й створення небезпеки настання наслідків, свідчить, що цей злочин за названими частинами може вчинятися лише умисно. Проте для більшої впевненості розглянемо існуючі погляди на суб'єктивну сторону злочину, передбаченого ст. 243 КК: 1) М.М. Панько, О.О. Дудоров — заявляють, що «вчинення цього злочину можливо як з умисною так і необережною виною. Завдання шкоди здоров'ю конкретних людей з прямим умислом кваліфікується як замах або злочин проти особи, а при наявності мети — ослаблення національної безпеки України, злочин необхідно кваліфікувати по статтях розділу першого Особливої частини КК України...» [24, с. 517; 25, с. 751]; 2) С.Б. Гавриш запевняє, що «суб'єктивна сторона забруднення моря передбачає складну (подвійну) вину — щодо забруднення моря, умисел або необережність, щодо наслідків. Незаконне скидання чи поховання в межах внутрішніх морських чи територіальних вод України або у відкритому морі зазначених матеріалів, речовин і відходів вчиняється з прямим умислом, а за ч. 3 суб'єктивна сторона цього злочину може бути у вигляді умислу або необережності [26, с. 277]; 3) автори Науково-практичного коментаря до Кримінального кодексу, під редакцією М.О. Потебенька, В.Г. Гончаренка — переконані, що суб'єктивна сторона цього злочину характеризується умисним діями щодо встановлених правил охорони моря і непрямим умислом або необережністю — щодо можливих наслідків забруднення моря» [27, с. 431]; 4) В.С. Плугатир, О.В. Кришевич — запевняють, що «суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ч. 1 ст. 243 КК, характеризується такими ознаками: щодо порушення спеціальних правил — умисною або необережною формою вини, а щодо дій зі скидання чи поховання — прямим умислом; щодо наслідків, зазначених у ч. 1 цієї статті, — непрямим умислом або злочинною самовпевненістю чи злочинною недбалістю, а щодо наслідків, зазначених у ч. 2 цієї статті, — тільки необережністю, а стосовно ч. 3 статті 243 КК характеризується умисною формою вини...» [28, с. 555].

Аналіз існуючих поглядів на суб'єктивну сторону злочину, передбаченого ст. 243 КК України, свідчить: 1) що М.М. Панько та О.О. Дудоров, характеризуючи суб'єктивну сторону цього злочину і не досліджуючи її стосовно ч. 1,

2 та 3 ст. 243 КК, дають необґрунтоване судження стосовно суб'єктивної його сторони, відійшовши від її розгляду через ознаки об'єктивної сторони; 2) страждає неточністю формулювання суб'єктивної сторони цього злочину також думка С.Б. Гавриша, хоча він намагається розглянути її з позиції злочину з формальними та матеріальними складами, оскільки за ч. 1 об'єктивна сторона цього злочину характеризується діями, засобами вчинення злочину і лише створенням загрози а не наслідками, тобто за ч. 1 ст. 243 КК цей злочин з формальним складом. Про це свідчить підхід законодавця в ч. 2 ст. 243 КК, де він зазначає «ті самі діяння (а на наш погляд дії), якщо вони спричинили загибель або захворювання людей, масову загибель і т. ін. Отже, злочин, передбачений ч. 1 ст. 243 КК, відноситься до так званих злочинів «з формальним складом», це лише підтверджує нашу позицію, що цей злочин може вчинятися з прямим умислом». Така ж помилка допускається професором С.Б. Гавришем щодо злочину, передбаченому ч. 3 ст. 243 КК України. Проте С.Б. Гавриш не розкриває суб'єктивну сторону стосовно ч. 3 ст. 243 КК; 3) слід звернути увагу на те, що автори названого Науково-практичного коментаря підійшли до проблеми суб'єктивної сторони без її з'ясування стосовно 1, 2 та 3 частин ст. 243 КК, оскільки характеризують внутрішню сторону злочину не через об'єктивну сторону цього злочину; 4) В.С. Плугатир та О.В. Кришевич помилково розуміють положення ч.1 ст. 243 стосовно забруднення моря як злочин, що відноситься до матеріальних складів. Крім того, ці ж автори зв'язують суб'єктивну сторону цього злочину, передбаченого ч. 3 цієї статті з ознаками об'єктивної сторони.

Автор переконаний, що для того, щоб запропонувати якісь теоретичні пояснення і практичні рекомендації правоохоронним органам, судам із зазначеної проблеми, необхідно звернутися до дій або бездіяльності, які винний вчинив під час забруднення моря (ст. 243 КК). Вивчення 100 кримінальних справ свідчить, що з 50 справ злочини, вчинені за ч.1 та 3 ст. 243 КК, були вчинені умисно та умисел був прямим (100% від вивчених справ за ч. 1 та 3 цієї статті). Натомість за ч. 2 при вивченні 50 справ свідчить, що до дій цей злочин вчинявся з прямим умислом, а до наслідків особа ставилася необережно (100% проаналізованих справ) і необережна вина характерна як самовпевненість.

Характер та зміст вини у злочинах з формальним складом не передбачає необхідності психічного відношення особи до суспільно небезпечних наслідків, а свідомість і воля людини встановлюється лише стосовно вчиненого нею діяння. Структура злочинів з формальними складами злочину, до яких належить і діяння, передбачене частинами 1 та 3 ст. 243 КК, така, що наслідки в них лежать за межами необхідних ознак об'єктивної сторони, а отже і складу злочину [29, с. 73]. Ще раз стверджуємо, що об'єктивна сторона злочину, що нами досліджується в якості обов'язкової ознаки, включає лише суспільно небезпечні дії, засоби, місце вчинення злочину. Інтелектуальна ознака умислу в злочинах, передбачених частинами 1 та 3 ст. 243 КК, включає усвідомлення особою суспільної небезпечності своїх дій, засобів, місця вчинення злочину та джерел злочину. Наслідки тут лежать за межами названих складів, тому усвідомлення, передбачення та бажання на кваліфікацію не впливають.

Таким чином, злочин, передбачений чч. 1 та 3 ст. 243 КК України, може бути вчинений тільки з прямим умислом. Це зумовлено тим, що злочинний вольовий акт стає можливим лише тоді, коли спонукання суб'єкта стають дійсними, шлях і засоби їх задоволення знайдені і набувають чітко виражену неправильність у вигляді прагнення до досягнення мети, акумулюючи свідомість і волю індивідуума [30, с. 114].

Однією з основних ознак, які характеризують злочин, передбачений чч. 1, 3 ст. 243 КК, є суспільна небезпека. Визначаючи зміст умислу, а точніше, інтелектуального критерію вини, треба встановити і фактор усвідомлення особою вчиненого нею діяння. Таке усвідомлення повинно включати дві складові: по-перше, усвідомлення особою фактичного змісту та характеру події, яка утворює діяння як акт вольової поведінки людини; і, по-друге, усвідомлення особою соціальної корисності або, навпаки, шкідливості її поведінки для охоронюваних законом інтересів суспільства, громади чи окремої людини. Послідовність такого усвідомлення, етапи формування думок особи щодо своєї поведінки, може бути різною. В одних випадках, особа взагалі не зважає на суспільну небезпечність, заборонність, караність свого діяння, зосереджуючи свою увагу лише на своїх бажаннях щодо певних дій, передбачених ст. 243 КК. При цьому, якщо людина не усвідомлює фактичного змісту та характеру свого діяння, то усвідомлення його суспільної небезпечності також виключається. У той же час, усвідомлення суспільно небезпечного характеру поведінки передбачає розуміння і змісту дій, що описані в чч. 1 та 3 ст. 243 КК. Аналіз змісту умислу злочинів, що досліджуються, дає нам можливість стверджувати, що суспільно небезпечний характер цих діянь охоплюється повним розумінням особи.

Таким чином, особа має можливість у повному обсязі оцінити майбутні наслідки своєї поведінки, її заборону, а отже і усвідомити, що караність діяння означає його підвищену суспільну небезпеку. Це складає, на нашу думку, перший етап формування умислу винного – інтелектуальний критерій вини.

На другому етапі особа приймає рішення діяти у заборонений чч. 1 та 3 ст. 243 КК України спосіб чи утриматись від нього. При вчиненні дій, передбачених чч. 1 та 3 ст. 243 КК, бажання буде підтверджене незаконними діями особи або осіб. У цьому випадку винний усвідомлює, що, вчиняючи дії, передбачені частинами 1 та 3 ст. 243 КК, бажає це вчинити.

Що ж до вчинення цього злочину, передбаченого ч. 2 ст. 243 КК, який відноситься до так званих діянь з матеріальним складом, то особа усвідомлює суспільну небезпечність дій, передбачених ч. 1 ст. 243 КК, передбачає настання суспільно небезпечних наслідків, але самовпевнено розраховує на їх відвернення, тобто до наслідків особа відноситься необережно.

Враховуючи те, що мотив не входить в зміст психологічного відношення особи до вчиненого нею діяння за ст. 243 КК, він лежить поза сферою інтелекту і волі як ознак умислу, то вони, таким чином, складають психологічну основу, на якій зароджується вина. Як складові психологічного процесу в зв'язку з вчиненням злочину, вони перетворюються (складаються) із незлочинних мотивів, які не оцінюються кримінальним правом на відміну від вини. Проведений аналіз судової практики щодо мотивів їх вчинення і підтверджує

умисну форму вини для злочину, передбаченого ст. 243 КК. Отже, мотив — це завжди психологічна причина вчинку. В цій якості виступають усвідомлені спонукання, інтереси тощо.

Важливо звернути увагу на те, що хоча мотиви злочину, передбаченого ст. 243 КК, не вказані в законі (за виключенням у разі скидання з метою поховання ч. 3 ст. 243 КК), однак в практичній слідчій та судовій діяльності вбачається необхідним, при здійсненні кримінального провадження встановити мотив та обґрунтувати його в обвинувальному вирокі. Тому правильно, на наш погляд, відзначав Б.С. Вікторов, що «безмотивних діянь не існує...» [31, с. 15]. Тому, у відповідності з п. 2 ч.1 ст. 91 КПК України в кримінальному провадженні підлягають доказуванню винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчиненого кримінального правопорушення. Обґрунтуванню вини, чіткому з'ясуванню мотивів і мети злочину забруднення моря слід більше приділяти уваги, ніж це робиться на практиці. Як свідчить вивчення нами юридичної літератури та кримінальних проваджень, вихідним моментом учинення цього злочину є усвідомлення мотиву, яке супроводжується постановкою суб'єктом певної мети. Без проникнення у психологічну структуру, правова оцінка злочину ускладнюється.

Мотиви умисного цього діяння можуть бути різними. Однак вони на кваліфікацію вчиненого не впливають, а лише можуть бути враховані судом під час призначення певної міри покарання. Під мотивом злочину розуміють як обумовлено певними потребами внутрішнє спонукання, яким винний керувався при вчиненні злочину.

Мета (перспектива) — джерело спрямованості суб'єкта, його активності. Вона, як показує аналіз кримінальних справ цієї категорії, відображає уявну модель майбутнього (чого б хотіла досягнути особа в результаті своїх дій). При цьому, в кожному конкретному випадку може бути не одна мета дії, але певна з них все ж домінує і це логічно, тому що вона має певні порядки домінант. Загально визначеним є те, що на відміну від мотиву мета характеризує безпосередній злочинний результат, якого прагне винний, вчиняючи злочин. Мета та мотив по-різному характеризують вольовий процес, якщо мотив злочину відповідає на питання, чим керується особа, яка вчинює злочин, то мета злочину визначає направленість дій, тобто — якого наслідку хоче досягти особа. Проте під час кримінального провадження за ст. 243 КК мета не встановлювалася, хоча це є істотним упущенням тому, що мета складає базу, тобто психологічну основу, на якій зароджується вина і мета існує ще до вчинення злочину, до появи вини.

Як свідчать результати нашого дослідження, спектр мети та мотивів цих злочинів досить широкий і різнобарвний. Його аналіз та доведення до потенційних суб'єктів (порушників закону) може виконувати превентивну роль, а саме запобігання досліджуваного злочину. Зокрема, не важко бачити, що деякі мотиви виконують роль спонукальних сил, які штовхають людину на вчинення конкретної дії. Мотиви можна розділяти на раціональні (пов'язані з потребою) та емоційні. Мотив зазначеного злочину можна визначити як усвідомлення спонукання (потяг) до вчинення діяння, передбаченого ст. 243 КК

України. Крім того, необхідно зазначити, що певною мірою проблема суб'єктивної сторони даного злочину вирішена на законодавчому рівні і в КК деяких зарубіжних держав [32; 33; 34; 35; 36].

Висновки. На підставі дослідження можна визначити такі основні положення: 1) суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ч.1 та 3 ст. 243 КК України, характеризується виною у формі умислу. Умисел для цього злочину може бути лише прямий; 2) мотиви і мета цього злочину можлива різноманітна і не впливає на кваліфікацію злочину забруднення моря (за виключенням ознаки скидання з метою поховання) за ч. 3 ст. 243 КК, але має значення для виду і міри покарання; 3) злочин, передбачений ч. 2 ст. 243 КК передбачає вину умислу до дій і необережність до наслідків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальне право України. Загальна частина : [підруч. для студ. юрид. вузів і фак.] / [Г.В. Андрусів, П.П. Андрушко, В.В. Беньківський та ін.]; за ред. П.С. Матишевського та ін.]. — К. : Юрінком Інтер, 1997. — 512 с.

2. *Беньківський В.О.* Деякі теоретичні питання вини / В.О. Беньківський // Держава і право: зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки / Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. — К., 2000. — Вип. 7. — С. 392–396.

3. *Воробей П.А.* Теорія і практика кримінально-правового ставлення в вину / Петр Адамович Воробей. — К. : НАВСУ, 1997. — 184 с.

4. *Рарог А.И.* Субъективная сторона и квалификация пре ступлений / Алексей Иванович Рарог. — М. : Профобразование, 2001. — 135 с.

5. *Ткачук А.Л.* До питання про витоки вини як правової категорії / А.Л. Ткачук // Актуальні проблеми держави та права / Одес. нац. акад. — Одеса, 2000. — Вип. 13. — С. 144–148.

6. *Фельдблом В.С.* Уголовная ответственность за заведомо ложное показание: автореф. дисс...канд. юрид. наук : спец. 12.715. «Уголовное право и уголовный процесс» / В.С. Фельдблом. — М., 1972. — 16 с.

7. *Матвейчук В.К.* Уточнение понятия субъекта экологических преступлений на современном этапе развития общества и государства / В.К. Матвейчук // Проблеми боротьби зі злочинністю в Україні: тези доповідей і повідомлень респ. наук. конф. / АН України. Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. — К., 1992. — С. 62 — 64.

8. Учебник уголовного права. Общая часть / [Бородин С.В., Кудрявцев В.Н., Кузнецова Н.Ф. и др.] ; под ред. В.Н. Кудрявцева, А.В. Наумова. — М. : Спартак, 1998. — 412 с.

9. *Матвійчук В.К.* Суб'єктивна сторона складу злочину: [лекція] / В.К. Матвійчук, С.А. Тарарухін. — К. : Українська академія внутрішніх справ, 1994. — 36 с.

10. *Светлов А.Я.* Субъективная сторона преступления / А.Я. Светлов // Уголовное право Украинской ССР на современном этапе: часть Общая. — К., 1995. — С. 160–168.

11. *Дагель П.С.* Содержание, форма и сущность вины в советском уголовном праве / П.С. Дагель // Изв. вузов. Правоведение. — 1969. — № 1. — С. 77–79.

12. *Дагель П.С.* Субъективная сторона преступления и ее установление / П.С. Дагель, Д.П. Котов. — Воронеж : Воронеж. ун-т, 1974. — 230 с.

13. *Дагель П.С.* Понятие вины в советском уголовном праве / П.С. Дагель // Материалы XIII научной конференции ДВГУ. — Владивосток, 1968. — Ч. IV. — С. 121–129.

14. Демидов Ю.А. Социальная ценность и оценка в уголовном праве / Юрий Андреевич Демидов. — М. : Юрид. лит, 1975. — 184 с.
15. Злобин Г.А. Виновное вменение в историческом аспекте / Г.А. Злобин // Уголовное право в борьбе с преступностью. — М., 1981. — С. 20—26.
16. Протченко Б.А. Понятие невменяемости в советском уголовном праве / Б.А. Протченко // Изв. вузов. Правоведение. — 1987. — С. 82—86.
17. Малков В.П. Субъективные основания уголовной ответственности / В.П. Малков // Государство и право. — 1995. — № 1. — С. 14—16.
18. Плотников А.И. Объективное и субъективное в уголовном праве (оценка преступления по юридическим признакам) / Александр Иванович Плотников. — Оренбург : Основа, 1997. — 140 с.
19. Утевский Б.С. Вина в советском уголовном праве / Борис Самойлович Утевский. — М. : Госюриздат, 1950. — 319 с.
20. Дагель П.С. Установление субъективной стороны преступления / П.С. Дагель, Р.В. Михеев. — Владивосток : ДВГУ, 1972. — 36 с.
21. Дурманов Н.Д. Понятие преступления / Николай Дмитриевич Дурманов. — М. — Л. : АН СССР, 1948. — 312 с.
22. Никифоров Б.С. Об умысле по действующему законодательству / Б.С. Никифоров // Советское государство и право. — 1965. — № 6. — С. 26—28.
23. Скляр С.В. Вина и мотивы преступного поведения / Сергей Валерьевич Скляр. — СПб. : Р. Асланов, Юридический центр Пресс, 2004. — 326 с.
24. Панько М.М. Преступления против окружающей среды / М.М. Панько // Уголовный кодекс Украины. Комментарий : под редакцией Ю.А. Кармазина, Е.Л. Стрельцова. — Харьков, ООО «Одиссей», 2001. — С. 496—540.
25. Дудоров О.О. Злочини проти довкілля / О.О. Дудоров // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України ; за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. — 9-те вид., переробл. та допов. — К. : Юридична думка, 2012. — С. 720—782.
26. Гавриш С.Б. Злочини проти довкілля / С.Б. Гавриш // Кримінальний право України : Особлива частина : підручник [Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін.] ; за ред. проф. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. — 5-те вид., переробл. та допов. — Х. : Право, 2015. — С. 266—277.
27. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України ; під заг. ред. Потебенко М.О. , Гончаренко В.Г. — К. : Форум, 2001. — у 2 кн. — Кн. 2. — 944 с.
28. Плугатир В.С. Злочини проти довкілля / В.С. Плугатир, О.В. Кришевич // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д.С. Азаров, В.К. Грищук, А.В. Савченко [та ін.] ; за заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернея. — К. : ЮрінкомІнтер, 2016. — С. 530—578.
29. Гавриш С.Б. Уголовно-правовая охрана природной среды Украины. Проблемы теории и развития законодательства / Степан Богданович Гавриш. — Харьков : Основа, 1994. — 640 с.
30. Тарарухин С.А. Квалификация преступлений в следственной и судебной практике / Святослав Андреевич Тарарухин. — К. : Юрінком, 1995. — 208 с.
31. Виктор Б.А. Цель и мотив в тяжких преступлениях / Борис Алексеевич Виктор. — М. : Госюриздат, 1963. — 82 с.
32. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. — St Petersburg : «Yuridichesky Center — Press», 2002. — 226 p.
33. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction

by Candidate of Law A.V. Serebrennikova; — St Petersburg : «Yuridichesky Center — Press», 2002. — 366 p.

34. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn. V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. — St. Petersburg : «Yuridichesky Center — Press», 2002. — 366 p.

35. The Latvian Penal / edited and introduction by candidate of law A.I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Latvian by candidate of Law A.I. Lukashov. — St. Petersburg : «Yuridichesky Center — Press», 2001. — 313 p.

36. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. — St. Petersburg : «Yuridichesky Center — Press», 2001. — 298 p.

REFERENCES

1. Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna : [pidruch. dlia stud. yuryd. vuziv i fak.] / [H.V. Andrusiv, P.P. Andrushko, V.V. Benkivskiyi ta in.]; za red. P.S. Matyshevskoho ta in.]. — K. : Yurinkom Inter, 1997. — 512 s.

2. *Benkivskiyi V.O.* Deiaki teoretychni pytannia vyny / V.O. Benkivskiyi // Derzhava i pravo: zb. nauk. prats. Yurydychni i politychni nauky / Instytut derzhavy i prava im. V.M. Koretskoho NAN Ukrainy. — K., 2000. — Vyp. 7. — S. 392–396.

3. *Vorobei P.A.* Teoriia i praktyka kryminalno-pravovoho stavlennia v vynu / Petr Adamovych Vorobei. — K. : NAVSU, 1997. — 184 s.

4. *Rarog A.I.* Subektivnaja storona i kvalifikacija pre stuplenij / Aleksej Ivanovich Rarog. — M. : Profobrazovanie, 2001. — 135 s.

5. *Tkachuk A.L.* Do pytannia pro vytoky vyny yak pravovoi katehorii / A.L. Tkachuk // Aktualni problemy derzhavy ta prava / Odes. nats. akad. — Odesa, 2000. — Vyp. 13. — S. 144–148.

6. *Fel'dbljum V.S.* Ugolovnaja otvetstvennost' za zavedomo lozhnoe pokazanie: avtoref. diss....kand. jurid. nauk : spec. 12.715. «Ugolovnoe pravo i ugolovnyj process» / V.S. Fel'dbljum. — M., 1972. — 16 s.

7. *Matvejchuk V.K.* Utochnenie ponjatija subekta jekologicheskikh prestuplenij na sovremennom jetape razvitija obshhestva i gosudarstva / V.K. Matvejchuk // Problemy borotby zi zlochynnistiu v Ukraini : tezy dopovidei i povidomlen resp. nauk. konf. / AN Ukrainy. Instytut derzhavy i prava im. V.M. Koretskoho. — K., 1992. — S. 62–64.

8. Uchebnik ugolovnogogo prava. Obshhaja chast' / [Borodin S.V., Kudrjavcev V.N., Kuznecova N.F. i dr.]; pod red. V.N. Kudrjavceva, A.V. Naumova. — M. : Spartak, 1998. — 412 s.

9. *Matviichuk V.K.* Subiektyvna storona skladu zlochynu: [leksyia] / V.K. Matviichuk, S.A. Tararukhin. — K. : Ukrainska akademiia vnutrishnikh sprav, 1994. — 36 s.

10. *Svetlov A.Ja.* Subektivnaja storona prestuplenija / A.Ja. Svetlov // Ugolovnoe pravo Ukrainskoj SSR na sovremennom jetape: chast' Obshhaja. — K., 1995. — S. 160–168.

11. *Dagel' P.S.* Soderzhanie, forma i sushhnost' viny v sovetskom ugolovnom prave / P.S. Dagel' // Izv. vuzov. Pravovedenie. — 1969. — № 1. — S. 77–79.

12. *Dagel' P.S.* Subektivnaja storona prestuplenija i ee ustanovlenie / P.S. Dagel', D.P. Kotov. — Voronezh : Voronezh. un-t, 1974. — 230 s.

13. *Dagel' P.S.* Ponjatie viny v sovetskom ugolovnom prave / P.S. Dagel' // Materialy XIII nauchnoj konferencii DVGU. — Vladivostok, 1968. — Ch. IV. — S. 121–129.

14. *Demidov Ju.A.* Social'naja cennost' i ocenka v ugolovnom prave / Jurij Andreevich Demidov. — M. : Jurid. lit, 1975. — 184 s.

15. *Zlobin G.A.* Vinovnoe vmenenie v istoricheskom aspekte / G.A. Zlobin // Ugolovnoe pravo v bor'be s prestupnost'ju. — M., 1981. — S. 20–26.

16. *Protchenko B.A.* Ponjatie nevmenjaemosti v sovetском ugovnom pravu / B.A. Protchenko // *Izv. vuzov. Pravovedenie.* — 1987. — S. 82–86.
17. *Malkov V.P.* Subektivnye osnovanija ugovnoj otvetstvennosti / V.P. Malkov // *Gosudarstvo i pravo.* — 1995. — № 1. — S. 14–16.
18. *Plotnikov A.I.* Obektivnoe i subektivnoe v ugovnom pravu (ocenka prestuplenija po juridicheskim priznakam) / Aleksandr Ivanovich Plotnikov. — Orenburg : Osnova, 1997. — 140 s.
19. *Utevskij B.S.* Vina v sovetском ugovnom pravu / Boris Samojlovich Utevskij. — M. : Gosjurizdat, 1950. — 319 s.
20. *Dagel' P.S.* Ustanovlenie subektivnoj storony prestuplenija / P.S. Dagel', R.V. Miheev. — Vladivostok : DVGU, 1972. — 36 s.
21. *Durmanov N.D.* Ponjatie prestuplenija / Nikolaj Dmitrievich Durmanov. — M. — L. : AN SSSR, 1948. — 312 s.
22. *Niki-forov B.S.* Ob umysle po dejstvujushhemu zakonodatel'stvu / B.S. Niki-forov // *Sovetskoe gosudarstvo i pravo.* — 1965. — № 6. — S. 26–28.
23. *Sklyarov S.V.* Vina i motivy prestupnogo povedenija / Sergej Valer'evich Sklyarov — SPb. : R. Aslanov, Juridicheskij centr Press, 2004. — 326 s.
24. *Pan'ko M.M.* Prestuplenija protiv okruzhajushhej sredy / M.M. Pan'ko // *Ugovolnyj kodeks Ukrainy. Kommentarij : pod redakciej Ju.A. Karmazina, E.L. Strel'cova.* — Har'kov, OOO «Odissey», 2001. — S. 496–540.
25. *Dudorov O.O.* Zlochyny proty dovkillia / O.O. Dudorov // *Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnogo kodeksu Ukrainy ; za red. M.I. Melnyka, M.I. Khavroniuka.* — 9-te vyd., pererobl. ta dopov. — K. : Yurydychna dumka, 2012. S. 720–782.
26. *Havrysh S.B.* Zlochyny proty dovkillia / S.B. Havrysh // *Kryminalnyi pravo Ukrainy : Osoblyva chastyna : pidruchnyk [Yu.V. Baulin, V.I. Borysov, S.B. Havrysh ta in.] ; za red. prof. V.Ya. Tatsiia, V.I. Borysova, V.I. Tiutiuhina.* — 5-te vyd., pererobl. ta dopov. — Kh. : Pravo, 2015. — S. 266–277.
27. *Naukovo-praktychnyi komentar do Kryminalnogo kodeksu Ukrainy ; pid zah. red. Potebenko M.O., Honcharenko V.H.* — K. : Forum, 2001. — u 2 kn. — Kn. 2. — 944 s.
28. *Pluhatyv V.S.* Zlochyny proty dovkillia / V.S. Pluhatyv, O.V. Kryshevych // *Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnogo kodeksu Ukrainy / D.S. Azarov, V.K. Hryshchuk, A.V. Savchenko [ta in.] ; za zah. red. O.M. Dzhuzhi, A.V. Savchenka, V.V. Chernenia.* — K. : YurinkomInter, 2016. — S. 530–578.
29. *Gavrish S.B.* Ugolovno-pravovaja ohrana prirodnoj sredy Ukrainy. Problemy teorii i razvitija zakonodatel'stva / Stepan Bogdanovich Gavrish. — Har'kov : Osnova, 1994. — 640 s.
30. *Tararuhin S.A.* Kvalifikacija prestuplenij v sledstvennoj i sudebnoj praktike / Svjatoslav Andreevich Tararuhin. — K. : Jurinkom, 1995. — 208 s.
31. *Viktorov B.A.* Cel' i motiv v tjazhkih prestuplenijah / Boris Alekseevich Viktorov. — M. : Gosjurizdat, 1963. — 82 s.
32. *THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev.* — St Petersburg : «Yuridicheskij Center — Press», 2002. — 226 p.
33. *The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova;* — St Petersburg : «Yuridicheskij Center — Press», 2002. — 366 p.
34. *Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn.V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya.* — St. Petersburg : «Yuridicheskij Center — Press», 2002. — 366 p.

35. The Latvian Penal / edited and introduction by candidate of law A.I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Latvian by candidate of Law A.I. Lukashov. – St. Petersburg : «Yuridichesky Center – Press», 2001. – 313p.

36. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. – St. Petersburg : «Yuridichesky Center – Press», 2001. – 298p.

Олейнік В.П. Суб'єктивна сторона злочину забруднення моря

У статті здійснено дослідження суб'єктивної сторони злочину забруднення моря. Автор з'ясував загальні положення стосовно суб'єктивної сторони злочину та ретельно дослідив внутрішню сторону злочину, передбаченого ст. 243 КК України. У роботі з'ясовані існуючі погляди на суб'єктивну сторону цього злочину, зроблений їх критичний аналіз.

Ключові слова: суб'єктивна сторона злочину, вина, мотив злочину, мета злочину, умисел, необережність.

Олейник В.П. Субъективная сторона преступления загрязнения моря

В статье проведено исследование субъективной стороны преступления загрязнения моря. Автор выяснил общие положения о субъективной стороне преступления и тщательно исследовал внутреннюю сторону преступления, предусмотренного ст. 243 УК Украины. В работе выяснены существующие взгляды на субъективную сторону этого преступления, сделан их критический анализ.

Ключевые слова: субъективная сторона преступления, вина, мотив преступления, цель преступления, умысел, неосторожность.

Oleiinik V. Mental Element of a Crime of Marine Pollution

In this article, the mental element of a crime of marine pollution is researched. The author investigates general provisions concerning the mental aspect of a crime and deeply researches internal side of a crime provided for in Article 243 of the Criminal Code of Ukraine. The existing viewpoints on the mental element of this crime are determined and critically analyzed.

Keywords: Mental Element of a Crime; Guilt; Motive of a Crime; Purpose of a Crime; Intent; Carelessness

Стаття надійшла до редакції: 10.08.2017.

УДК 343.

I. Popchenkova

THE HISTORICAL AND LEGAL ASPECTS OF THE FORMATION OF THE CRIMINAL RESPONSIBILITY FOR EVASION OF DUTIES RELATED TO THE CARE OF A CHILD

I.M. Попченкова

*аспірант кафедри кримінального права,
кримінології, цивільного права та
господарського права
ВНЗ «Національна академія управління»
м. Київ.*

ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ СТАНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА УХИЛЕННЯ ВІД ОБОВ'ЯЗКІВ ПО ДОГЛЯДУ ЗА ДИТИНОЮ

Постановка проблеми. З динамічним розвитком сучасних суспільних відносин настільки ж динамічно має розвиватись і законодавство, яке покликане оперативнo і якісно регулювати найважливіші сфери соціального життя. Зважаючи на цю тезу, важливого значення набувають проблеми, що стосуються виявлення основних закономірностей такого розвитку, зокрема, в контексті кримінально-правової відповідальності за вчинення конкретного виду злочину, зокрема, проти дітей як соціально незахищеної ланки суспільства. На сьогоднішній день основні норми щодо захисту прав і свобод дитини від протиправних посягань викладені в численних національних та міжнародних актах, зокрема, в Конвенції про права дитини [1]. Проте дедалі частіше вчиняються злочини, пов'язані з невиконанням обов'язків по догляду за дітьми, що являє собою негативну тенденцію протягом багатьох століть. Слід зазначити, що історико-правовий аспект становлення кримінально-правової відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ст. 166 Кримінального кодексу України на даний час залишається недослідженим. Хоча в правовій доктрині і існують численні наукові доробки вчених щодо витоків кримінального права та кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, наукові роботи з цього приводу є узагальненими або такими, що стосуються вузького напрямку дослідження.

Таким чином, потребує дослідження генеза кримінально-правового аспекту злочину, зазначеного в диспозиції ст. 166 Кримінального кодексу України

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми, що стосуються історичного розвитку кримінального права, розглядалися науковцями в різно-

манітних підручниках та посібниках, висвітлені в наукових статтях та монографіях. При цьому, питання, пов'язані з кримінально-правовою відповідальністю за злочини проти дітей або з захистом дітей висвітлені у наукових дослідженнях: О.С. Саїнчина, О.І. Белової, І.М. Паньонка, О.В. Штирлова, А.А. Байбарина, В.А. Ковалья, О.А. Плашовецького та багато інших. При цьому, важливого значення на сьогодні набуває питання кримінально-правової відповідальності за невиконання обов'язків по догляду за дитиною не тільки в межах українського суспільства, а й в міжнародному контексті, на що вказують і наявні зарубіжні дослідження щодо сутності та наслідків цього негативного явища [2; 3; 4]. Проте комплексне дослідження, що стосується історичного розвитку кримінальної відповідальності за злісне ухилення обов'язків по догляду за дитиною відсутнє.

Мета статті полягає у дослідженні історико-правового аспекту становлення кримінально-правової відповідальності за ухилення від обов'язків по догляду за дитиною

Основні результати дослідження. Наслідуючи відомий крилатий вираз Цецилія Стація «*Vestigia semper adora*» (лат. — Завжди шануй сліди минулого), слід вказати мету написання автором даної статті, виходячи зі специфіки та антисоціальної спрямованості злочину, за який нині передбачена кримінальна відповідальність у статті 166 Кримінального кодексу України, варто дослідити основні історичні етапи його юридичного оформлення з урахуванням загального визначення поняття злочину, що містили за змістом відомі нині історико-правові джерела права.

Злочин за своєю сутністю є складним явищем, яке можна розглядати в залежності від соціальної або правової точки зору. Так, на сьогоднішній день формально-матеріальне визначення злочину як таке, що поєднує соціальну та юридичну характеристику злочину (злочин — суспільне небезпечне і передбачене кримінальним законом діяння) є найбільш прийнятним з точки зору як наукового виразу поняття злочину так і практичного застосування. Поряд з поняттям злочин, з'являється така категорія як кримінальна відповідальність за його вчинення. Перші спроби визначення цих явищ можна віднайти і в найдавніших законодавчих актах, які діяли на теренах сучасної України.

Історичний аспект перших спроб трактування злочину та кримінально-правової відповідальності, зокрема, щодо такого правопорушення як ухилення обов'язків по догляду за дитиною в сучасному розумінні. Серед відомих нині історичних джерел, які уособлювали в собі закон про кримінальну відповідальність протягом певного періоду часу були: Руська правда, Литовські статuti Великого Князівства Литовського, збірники Магдебурзького права, Соборне уложення 1649 року, кодифікація законів «Права, по которым судится малороссийский народ», Звід законів Російської імперії, Військові і морські артикули, Уложення про покарання кримінальні й виправні, Кримінальне уложення 1903 року та інші акти, які містили в собі норми про кримінальну відповідальність, що діяли на теренах нашої держави.

Виходячи з положень історичних джерел, на території України ще за часів Київської русі в князівських статутах і в «Руській Правді» будь-який

злочин визначався не як порушення закону чи князівської волі, а як «образа», тобто завдання матеріальної, фізичної або моральної шкоди будь-якій особі чи групі осіб. За подібний вчинок винний повинен був виплатити певну компенсацію. Отже, кримінальне правопорушення практично нічим не відрізнялося від цивільно-правового. Також, за церковним правом, могло йтися про «гріх», тобто моральний злочин [5, с. 35].

Як зазначає в своєму дослідженні І.М. Паньонко, для злочину в сучасному його розумінні характерні певні елементи, які утворюють його склад. У кожному складі злочину виділяють такі його елементи: об'єкт злочину, об'єктивну сторону злочину, суб'єкт і суб'єктивну сторону злочину. Ці елементи можна віднайти і в нормах кримінального права Київської Русі [6, с. 221]. Так, відповідно до Руської Правди об'єктами злочину було і майно, звичаї та релігійно-моральні настанови. Причому на особливому становищі було майно князя [6, с. 221]. Об'єктивна сторона включала в себе, як зазначає І. Я. Терлюк, замах на злочин (наприклад, покаранню підлягала особа, яка погрожувала мечем хоча і не вдарила) і закінчений злочин. Суб'єктом злочинів за Руською правдою вважалась будь-яка людина [7].

Разом з тим, за дослідженнями М.І. Колоса, суб'єктивна сторона як елемент складу злочину, що характеризує психічну діяльність особи, яка вчиняє (має намір вчинити) злочин, також проявляється у кримінально-правових положеннях Руської Правди. Зокрема, у статті 19 РП (кр) йдеться про таку її ознаку, як вина у формі умислу, а саме: *«Якщо вб'ють огнищани-на навмисно, то...»*. Аналогічне підтвердження розуміння русичами суті суб'єктивної сторони ми також знаходимо у змісті статті 7 РП (пр): *«Якщо хтось скоїть навмисне вбивство, не під час якоїсь сварки, то...»* [8, с. 132].

Відповідно до приписів, що містились в Руській правді, найпоширенішими злочинами були злочини проти особи. Серед таких розрізняють злочини: проти життя — вбивство (навмисне, ненавмисне), тілесної недоторканості, честі й свободи особи [7, с. 5]. Зважаючи на основні норми, вказані у Руській правді, за часів Київської Русі лише зароджувалось кримінальне право в сучасному його розумінні. Так, злочини проти дітей в силу тогочасних обставин вважались не злочинами, а гріхами та підпадали під юрисдикцію церкви. На цей факт вказує і Н.С. Юзікова [9, с. 135], яка зазначила, що неодмінною та нерозривно пов'язаною з інститутом релігії складовою відображення ставлення суспільства до дитини постає інститут сім'ї (батьківської влади), інколи необмеженої, на якій багато століть тримається культурно-виховний процес. Інститут батьківської влади певною мірою був відображенням давньоримського права, де батько — голова сімейства — був каральною та дисциплінарною владою, чия розправа була подібна до судової діяльності. У слов'янських народів влада голови родини мала певний обсяг та види, відмінні від давньоримського та давньогерманського права. Набули значного поширення влада чоловіка над дружиною та влада батька сімейства щодо дітей. При цьому, з одного боку, в основу виховання покладається шанобливе ставлення до батьків, а з іншого — дозволяються застосування тілесних покарань, продаж дитини та навіть її смерть. [9, с. 134—135].

Разом з тим, на думку О.А. Плашовецького, у той же час були введені лише заборони на окремі форми поведінки, яка могла завдати шкоди неповнолітнім особам. Формулюючи заборону, законодавець не визнавав інтереси дитини самостійним об'єктом кримінально-правової охорони, а норми, що їх захищали, були спрямовані на охорону інших інтересів і цінностей. [10, с. 200]

Отже, «Руська правда» як своєрідний комплекс найдавніших збірок українського права відзначився рядом прогресивних положень для свого періоду. Натомість, даним історико-правовим джерелом не передбачена відповідальність за будь-яке ухилення від обов'язків по догляду за дитиною.

В Литовських статутах, що певний період часу діяли на українських землях, значна увага приділялась правовим нормам, які регулювали комплекс взаємовідносин між дорослими та дітьми. При цьому, в першу чергу особлива увага була приділена правовому статусу та наскільки це можливо було — правовому захисту дитини шляхетського походження.

У Статуті 1529 р. не було спеціальних норм, які б охороняли життя та недоторканність дитини. Новеллою Статуту 1566 р. стала поява норми, яка карала батьків за вбивство дорослих дітей. Покарання, на відміну від вбивства дітьми батьків було відносно м'яким і передбачало ув'язнення протягом одного року та шести тижнів та щоденне каяття протягом року перед церквою або костелом. І, нарешті у Статуті 1588 р. суттєво змінюється диспозиція цієї статті, оскільки зникає застереження про вік дитини, яка стала жертвою батьків, тобто під правову охорону держави потрапляє уже й неповнолітня дитина. Логічним продовженням цієї норми став арт. 47 розд. 11 Статуту 1588 р. «Про побої і рани шляхтича неповнолітнього», який встановлював порядок доказування тілесних ушкоджень, нанесених неповнолітній дитині та порядок сплати нав'язки (майнового відшкодування) [11, с. 33–34].

Разом з тим, слід відзначити те, що у цей період поряд з захищеністю та деякими привілеями дитини-шляхтича, взаємовідносини між дорослими та дітьми інших станів відрізнялись жорстким характером. Як зазначає Н. М. Крестовська, дитина невільної людини успадковувала її статус, а права батька не шляхетського стану на дитину були ширшими і простягались аж до права розпоряджатись свободою дитини [11, с. 34]. Про захист будь-якої категорії прав дітей не шляхетського походження мова не йде, бо відповідних приписів у Статутах немає.

Важливе значення надавалось розвитку права і у період становлення у містах Магдебурзького права. Найбільше уваги у збірниках Магдебурзького права було приділено врегулюванню кримінально-правових відносин. Під злочинами розуміли діяння, що характеризувалися такими ознаками, як: протиправність, суспільна небезпека, караність, шкода [7, с. 19]. При цьому, Магдебурзьке право виділяло певні особливості по відношенню до дітей. Побиття дитини (навіть не рідної) не було кримінально караним, якщо звинувачений довів, що вчинок пов'язаний з проступком дитини. [7, с. 20].

Важливе значення серед джерел права, що діяли на землях сучасної України має загальновідоме Соборне уложення 1649 року, яке діяло протягом майже 200 років. Цей документ є малодослідженим, але став проривом в області права у тогочасному феодальному суспільстві [13].

Оскільки період XVII століття характеризувався гострим класовим протистоянням, то кримінальне право покликане було сконцентрувати в собі основні механізми протидії явищам та тенденціям, які загрожували порушити авторитет влади. Тому злочин визнавався як будь-яка дія проти царської волі, порушення розпоряджень і правопорядку, встановленого державою. Разом з тим, О.Г. Козинець наголошує на тому, що на початку XVII ст. мета покарання, як і раніше, полягала в усіх видах відплати, починаючи від таліону (рівне за рівне) і закінчуючи матеріальним відшкодуванням як потерпілому, так і на користь казни. Але на середину XVII ст. зі зміцненням держави метою покарання стало залякування та ізоляція злочинця від суспільства. Тому, покарання, передбачені Соборним уложенням, поділялися на такі види: смертна кара, тілесні покарання, позбавлення волі, честі, штрафи, конфіскація майна, відсторонення від посади, заслання. [12, с. 107]

В Соборному уложенні закріплюються окремі випадки відповідальності батьків за невиконання ними обов'язків по догляду за дитиною. В тогочасному розумінні йшлося про перевищення батьківської влади над дітьми, що в більшості випадків призводило до смерті дитини. Зокрема, ст. 3 глави XXII Соборного уложення вказує: *«А будет отец или матери сына или дочь убьет до смерти, и их за то посадить в тюрьму на год, а отсидев в тюрьме год, приходят им к церкви Божию, и у церкви Божию объявляти тот свой грех всем людям в слух. А смертью отца и матери за сына и за дочь не казнити»* [14].

В даному випадку мова йде про відповідальність для батьків лише в якості позбавлення волі строком до 1 року з подальшим привселюдним каяттям в церкві.

В своїй роботі О.А. Плашовецький вказує, що скаржитися на батьків діти не могли. Стаття 6 Соборного Уложення наказувала навіть за спробу отримати підтримку після незаслужених образ і подати скаргу на своїх батьків. Таких дітей били батогами та віддавали їх батькові і матері, які скоріш за все, також застосовували подібне покарання за проявлення активності своїми «чадами». Вказана норма є віддзеркаленням середньовічної педагогіки. Сімейна влада батька над дітьми була практично безроздільною; держава принципово стояла на позиції невтручання в ці стосунки [10, с. 201].

М'яким покаранням для батьків служило і вбивство дитини в результаті виховання відповідно до прийнятих Петром I кримінально-правових норм, що містились у Військових і морських артикулах. Так, артикулом 163 зазначено наступне: *«Ежели кто отца своего, мать, дитя во младенчестве, офицера наглым образом умертвит, оного колесовать, а тело его на колесо положит, а за прочих мечем наказать. Толкование. Ежели сие убийство учинится не нарочно, или не в намерении кого умертвить, якобы кто похотел жену свою или дитя наказать, и оную так жестоко побьет, что подлинно от того умрет, то правда, что наказание легче бывает. А ежели умышленное убийство будет, тогда убийца имеет мечем наказан быть»* [15].

Не менш важливим історичним джерелом права, став перший кодифікований акт кримінального права «Уложення про покарання кримінальні та виправні», в якому злочин визнавався як діяння, заборонене законом під стра-

хом покарання. За змістом Уложення, велике значення надається кримінальній відповідальності, зокрема, батьків по відношенню до дитини. Відповідно до цього Уложення, кримінальній відповідальності, зокрема, за «підкидання» або залишення дитини в таких місцях, де не можна було чекати, що вона буде знайдена іншими (тобто, по суті справи, мова повинна йти про особливий спосіб вбивства), підлягали родичі й особи, які взагалі зобов'язані були піклуватися про дитину. При цьому слід зауважити, що відповідальність ставилась в залежність від віку потерпілого. Якщо дитині було не більше трьох років, винний позбавлявся усіх «особливих та особистих і за станом привоєнних прав і переваг з віддачею у виправні арештантські відділення на термін від чотирьох до п'яти років, або ж позбавленням всіх особливих, особистих і за станом присвоєних прав і переваг з віддачею у виправні арештантські відділення по першому ступеню ст. 31 Укладення, тобто з роботою у виправних арештантських відділеннях на термін від трьох з половиною до чотирьох років (ст. 1513 Уложення). Якщо дитина мала вік більше трьох, але менше семи років, то покарання призначалось у виді позбавлення всіх особливих та особистих і по стану присвоєнних прав і переваг з призначенням робіт виправних, в арештантських відділеннях на термін від трьох до трьох з половиною років або від двох з половиною до трьох років (ст. 1514 Уложення). До цих же видів покарання могли бути засуджені і співучасники вказаних злочинів [10, с. 202].

Розглядаючи в цілому норми Уложення, можна прийти до висновку, що завдяки цьому правовому документу законодавчо послаблюється роль батьків у владі над дітьми і присутні перші прояви захисту дитини від злочинного посягання, зокрема, у питанні її права на належне виховання.

Аналізуючи розвиток кримінального права та правове становище дитини, звертаємо увагу на подальший розвиток законодавства, що регулює відношення батьків та дітей. Так, з 1840 року, фактично на українських землях домінувати стало російське законодавство, а джерелом права на теренах України стали норми кримінального права, викладені у Зводі законів Російської імперії (1832 р.).

Звід Законів Російської імперії в редакції 1900 року чітко формулює права та обов'язки батьків та дітей в окремих статтях. Зокрема, в ст. 170 глави 2 тому 10 вказується: *«Родители не имеют права на жизнь детей, и за убийства их судят и наказывают по уголовным законам»* [16].

Таким чином, вперше на законодавчому рівні законодавцем прописана норма, що батьки не мають права на життя дитини, тим самим скасовується їх безмежна влада, притаманна до цих пір. Разом з тим, ст. 172 наголошується на обов'язку батьків доглядати за дітьми: *«Родители обязаны давать несовершеннолетним детям пропитание, одежду и воспитание, доброе и честное, по своему состоянию»* [16].

Таким чином, Звід Законів Російської імперії сприяв встановленню відповідальності за невиконання обов'язків по догляду за дитиною, підкреслюючи значущість такої понятійної категорії як «права дитини», де на законодавчому рівні дитині надавалось право на життя, ніким не обмежене.

Розглядаючи кримінальне законодавство ХХ століття, дослідимо норми кримінального права, що діяли на території радянської України за часи СРСР.

Кримінальне право 20х–30х років ХХ ст. відрізнялось впливом політичного життя, а тому основна ціль кримінального законодавства була покликана захищати в першу чергу інтереси держави від будь-яких посягань. В свою чергу, тогочасна суспільно-політична обстановка пояснюється і відсутністю будь-яких санкцій щодо невиконання обов'язків по догляду за дитиною. Розглядаючи більш пізню редакцію кримінального закону, звертаємо увагу на наступне. Відповідно до приписів Кримінального кодексу УРСР 1960 р., встановлена відповідальність за зловживання опікунськими правами і залишення підопічних дітей без догляду, що розцінювалось як невиконання обов'язків по догляду за дитиною і передбачало відповідні санкції. Так, використання опіки з корисливою метою на шкоду підопічному (заняття житлової площі, використання майна, яке залишилося після смерті батьків, тощо) або залишення підопічних дітей без нагляду і необхідної матеріальної допомоги каралося виправними роботами на строк до двох років або штрафом від п'ятдесяти до ста двадцяти мінімальних розмірів заробітної плати [17].

Висновки. Проведене дослідження дозволяє прийти до наступних висновків. З огляду на історичний аспект розвитку поняття «злочин» трансформувалось, набуваючи все більш чітких характеристик та, водночас з цим, в історичному аспекті злочин щодо злісного ухилення обов'язків по догляду за дитиною у найдавніших історико-правових документах був відсутнім, а законодавство не виділяло дітей як особливих потерпілих від того чи іншого виду злочину.

Проведений аналіз положень та основних приписів вказаних історичних документів правового характеру, свідчить про те, що на ранніх етапах національне право у сфері захисту дітей було відсутнє взагалі, а кримінально-правова відповідальність за вчинення злочину проти дітей в цілому почала формуватись досить повільними темпами, завдаючи шкоди інтересам дитини, її природному праву на життя та свободу. При цьому, як кримінально-караний злочин, невиконання обов'язків по догляду за дитиною не вважалось протиправним діянням, а уособлювало в собі лише звичайний процес виховання дитини. Наслідки, що мали місце в процесі такого виховання розцінювались, на ранніх етапах законотворення, лише як гріх. І тільки з кінця ХІХ століття, можна простежити перші спроби встановлення відповідальності за невиконання обов'язків по догляду за дитиною. Це, безумовно, поклато початок для зародження основних соціальних цінностей, проголошених нині в національних та міжнародних нормативно-правових актах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Convention on the Rights of the Child: [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.refworld.org/docid/3ae6b38f0.html>
2. EG Spratt. The Effects of Early Neglect on Cognitive, Language, and Behavioral Functioning in Childhood: [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3652241/>
3. C Wildeman. Somebody's Children or Nobody's Children? How the Sociological Perspective Could Enliven Research on Foster Care: [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4243611/>

4. *Straus MA.* Measuring intrafamily conflict and violence: the Conflict Tactics (CT) Scales. *Journal of Marriage and the Family*, 1979, 41:75–88.

5. *Крисюк Ю.* Деякі аспекти злочину й покарання доби Київської Русі / Ю. Крисюк // *Історико-правовий часопис*. – 2013. – № 2. – С. 34–37.

6. *Паньонко І.М.* Склад злочину за Руською Правдою / І.М. Паньонко, В.А. Коваль // *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. – 2011. – Вип. 7. – С. 220–222.

7. *Терлюк І.Я.* Огляд історії кримінального права України / І.Я. Терлюк // *Навчальний посібник*. – Львів : Ліга-Прес, 2007. – 92 с.

8. *Колос М.І.* Суб'єктивні ознаки кримінально-правових положень Руської Правди / М.І. Колос // *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. – 2012. – № 3. – С. 130–134.

9. *Юзікова Н.С.* Правове становище дитини та ставлення суспільства до неприйнятних, у тому числі злочинних проявів у поведінці неповнолітніх у вітчизняних пам'ятках історії / Н.С. Юзікова // *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. – 2013. – Вип. 4. – С. 133–148.

10. *Плашовецький О.А.* Розвиток законодавства про вік потерпілого від злочину / О.А. Плашовецький // *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. – 2014. – № 12. – С. 200–203.

11. *Крестовська, Н.М.* Дитина у правовому житті українського суспільства в добу високого середньовіччя: [Електронний ресурс] / Н.М. Крестовська // *Ученые записки Таврического национального университета*.

12. *Козинець О.Г.* Покарання за Соборним Уложением 1649 року // *Захист прав людини як основа гуманізації суспільства* [Текст] : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Чернігів, 10 квітня 2009 р.) – Чернігів : Чернігівський державний інститут права, соціальних технологій та праці, 2009. – с. 107–111.

13. *Hellie Richard.* (1988–1991) «Early Modern Russian Law : The Ulozhenie of 1649.» *Russian History* 2(4) : 115–224.

14. *Соборное Уложение 1649 года* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/1649/22.html>

15. *Артикул воинский* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/articul.htm>

16. *Свод Законов Российской Империи. Том X* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://civil.consultant.ru/reprint/books/211/18.html#img19>

17. *Кримінальний кодекс УРСР 1960* [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KD0006.html

REFERENCES

1. *Convention on the Rights of the Child*: [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.refworld.org/docid/3ae6b38f0.html>

2. *EG Spratt.* The Effects of Early Neglect on Cognitive, Language, and Behavioral Functioning in Childhood: [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3652241/>

3. *C Wildeman.* Somebody's Children or Nobody's Children? How the Sociological Perspective Could Enliven Research on Foster Care: [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4243611/>

4. *Straus MA.* Measuring intrafamily conflict and violence: the Conflict Tactics (CT) Scales. *Journal of Marriage and the Family*, 1979, 41:75–88.

5. *Krysiuk Yu.* Deiaki aspekty zlochynu i pokarannia doby Kyivskoi Rusi / Yu. Krysiuk // Istoryko-pravovyi chasopys. — 2013. — № 2. — S. 34–37.

6. *Panonko I.M.* Sklad zlochynu za Ruskoiu Pravdoiu / I.M. Panonko, V.A. Koval // Naukovi zapysky Lvivskoho universytetu biznesu ta prava. — 2011. — Vyp. 7. — S. 220–222.

7. *Terliuk I.Ya.* Ohliad istorii kryminalnogo prava Ukrainy / I.Ya. Terliuk // Navchalnyi posibnyk. — Lviv : Liha-Pres, 2007. — 92 s.

8. *Kolos M.I.* Subiektyvni oznaky kryminalno-pravovykh polozhen Ruskoj Pravdy / M.I. Kolos // Yurydychni visnyk. Povitriane i kosmichne pravo. — 2012. — № 3. — S. 130–134.

9. *Yuzikova N.S.* Pravove stanovyshche dytyny ta stavlennia suspilstva do nepryiniatnykh, u tomu chysli zlochynnykh proiaviv u povedintsi nepovnolitnykh u vitchyzniannykh pamiatkakh istorii / N.S. Yuzikova // Aktualni problemy vitchyznianoj yurysprudentsii. — 2013. — Vyp. 4. — S. 133–148.

10. *Plashovetskyi O.A.* Rozvytok zakonodavstva pro vik poterpiloho vid zlochynu / O.A. Plashovetskyi // Naukovi zapysky Lvivskoho universytetu biznesu ta prava. — 2014. — № 12. — S. 200–203.

11. *Krestovska N.M.* Dytna u pravovomu zhytti ukrainskoho suspilstva v dobu vysokoho serednovichchia: [Elektronnyi resurs] / N.M. Krestovska // Uchenye zapiski Tavricheskogo nacional'nogo universiteta.

12. *Kozynets O.H.* Pokarannia za Sobornym Ulozhenniam 1649 roku // Zakhyst prav liudyny yak osnova humanizatsii suspilstva [Tekst] : materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (Chernihiv, 10 kvitnia 2009 r.) — Chernihiv : Chernihivskiy derzhavnyi instytut prava, sotsialnykh tekhnolohii ta pratsi, 2009. — S. 107–111.

13. *Hellie Richard.* (1988–1991) «Early Modern Russian Law : The Ulozhenie of 1649.» Russian History 2(4) : 115–224.

14. Sobornoe Ulozhenie 1649 goda [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/1649/22.html>

15. Artikul voinskij [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/articul.htm>

16. Svod Zakonov Rossijskoj Imperii. Tom X [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : <http://civil.consultant.ru/reprint/books/211/18.html#img19>

17. Kryminalnyi kodeks URSR 1960 [Elektronnyi resurs] — Rezhym dostupu : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KD0006.html

Попченкова І.М. Історико-правовий аспект становлення кримінально-правової відповідальності за ухилення від обов'язків по догляду за дитиною

В даній статті автором здійснено дослідження становлення кримінально-правової відповідальності за ухилення від обов'язків по догляду за дитиною. В ході розгляду проблемної теми, окреслено поняття злочину та приписи, що відображали правове регулювання кримінального захисту дитини в правових актах різних періодів на теренах сучасної України. Автором комплексно проаналізовано основні етапи становлення злочину за ухилення обов'язків по догляду за дитиною.

Ключові слова: дитина, злочин, кримінальна відповідальність, захист, догляд, закон, історія

Попченкова И.Н. Историко-правовой аспект становления уголовно-правовой ответственности за уклонение от обязательств по уходу за ребенком

В данной статье автором проведено исследование становления уголовно-правовой ответственности за уклонение от обязательств по уходу за ребенком. В ходе

рассмотрения проблемной темы, отражено понятие преступления и предписания, которые отражали правовое регулирование уголовной защиты ребенка в правовых актах разных периодов на территории современной Украины. Автором комплексно проанализированы основные этапы становления преступления за уклонение от обязательств по уходу за ребенком.

Ключевые слова: ребенок, преступление, уголовная ответственность, защита, уход, закон, история

Popchekova I. The Historical and Legal Aspects of the Formation of the Criminal Responsibility for Evasion of Duties Related to the Care of a Child

In this article, the author conducts research of the formation of criminal responsibility for evasion of performing duties related to the care of a child. The article reveals the historical-legal aspect of the concept of crime and norms reflecting legal regulation of criminal protection of the child in legal acts of various historical periods in the territory of modern Ukraine. The author has analyzed the main stages of the formation of a crime of evasion of duties related to the care of a child

Keywords: Child; Crime; Criminal Responsibility; Protection; Care; Law; History

Стаття надійшла до редакції: 11.08.2017.

УДК 343.4

I. Roshchina

**COMPARATI-VELEGAL STUDY OF ARTICLE 4
(PROHIBITION OF SLAVERY AND FORCED LABOR)
OF THE EUROPEAN CONVENTION
ON THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS
AND FUNDAMENTAL FREEDOMS AND PROVISIONS
OF THE CRIMINAL LEGISLATION OF UKRAINE**

I.O. Рощина

*канд., юрид. наук, доцент
кафедри кримінального права та процесу
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»
м. Київ.*

**ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СТАТТІ 4
(ЗАБОРОНА РАБСТВА І ПРИМУСОВОЇ ПРАЦІ)
ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ
ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ
І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД ТА НОРМ
КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ**

Постановка проблеми. За оцінками Міжнародної організації праці, в останні роки близько 12,3 млн. людей були задіяні в примусовій чи в одній із форм кріпацької праці. Зокрема, приватні структури використовували примусову працю 9,8 млн. людей. 2,4 млн. людей були залучені до примусової праці в результаті торгівлі людьми. Щорічний прибуток лише від торгівлі людьми становить \$ 32 млрд. США. Найбільш незахищеними верствами населення залишаються діти, жінки, мігранти та корінні народи. Так, понад 56% робітників з примусу — жінки [1].

В Україні, як і в деяких інших державах Європи, зафіксоване зростання кількості жертв торгівлі людьми як у межах власних національних кордонів, так і за кордоном. Так, за останні роки було зареєстровано 332 випадки продажу людей у рабство і близько 100 тисяч українців стали жертвами торгівлі [2].

Міжнародне співтовариство, розуміючи актуальність боротьби з рабством, систематично, шляхом прийняття міжнародно-правових актів, веде боротьбу з цим злом, що обумовлює актуальність теми статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми боротьби зі злочинном, передбаченим ст. 149 КК України (Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини), певною мірою досліджували такі науковці, як В.

Іващенко, К. Іскров, В. Козак, Я. Лизогуб тощо. Однак ці важливі як у теоретичному, так і практичному плані проблеми не знайшли свого належного висвітлення.

Мета статті полягає в імplementації вимог ст. 4 Європейської конвенції в кримінальне право України.

Основні результати дослідження.

Стаття 4 (Заборона рабства і примусової праці) Європейської конвенції вказує, що:

1. Нікого не можна тримати в рабстві або в підневільному стані.
2. Ніхто не може бути присилуваний виконувати примусову чи обов'язкову працю.
3. Для цілей цієї статті значення терміна «примусова чи обов'язкова праця» не поширюється: а) на будь-яку роботу, виконання якої зазвичай вимагається під час призначеного згідно з положеннями ст. 5 цієї Конвенції тримання в умовах позбавлення свободи або під час умовного звільнення; б) на будь-яку службу військового характеру або у випадку, коли особа відмовляється від неї з мотивів особистих переконань у країнах, де така відмова визнається, службу, яка вимагається замість обов'язкової військової служби; с) на будь-яку службу, що вимагається у випадку надзвичайної ситуації або стихійного лиха, яке загрожує життю чи благополуччю добробуту суспільства; d) на будь-яку роботу чи службу, яка є частиною звичайних громадянських обов'язків [3, с. 216].

Як видно зі змісту ст. 4 Європейської конвенції вона містить 4 різних термінів: рабство, підневільний стан, примусова чи обов'язкова праця, а також не дає їм поняття, що викликає певні труднощі на практиці.

Не дає поняття цих термінів і Загальна декларація прав людини. Так, у ст. 4 зазначено, що ніхто не повинен бути в рабстві або підневільному стані; рабство і работоргівля забороняються в усіх їх видах [4].

Не дано роз'яснення цих понять і в Міжнародному пакті про громадянські і політичні права, у ст. 8 якого тільки вказано, що:

1. Нікого не можуть держати в рабстві: рабство і работоргівля забороняються в усіх їх видах.
2. Нікого не можуть держати в підневільному стані [5].

У ст. 1 Конвенції про рабство від 25.09.1926 р. дано поняття тільки «рабству» і «работоргівлі». Так:

- під рабством розуміється положення або стан особи, щодо якої здійснюються деякі або всі повноваження, притаманні права власності;
- під работоргівлею розуміються як «будь-які дії, пов'язані з захопленням, придбанням будь-якої особи або з розпорядженням нею з метою залучення її до рабства; будь-які дії, пов'язані з придбанням невільника з метою його продажу або обміну; будь-які дії щодо уступки шляхом продажу чи обміну невільника, придбаного з цією метою, і взагалі будь-яка дія, пов'язана з торгівлею або перевезенням невільників» [6].

Аналогічні поняття «рабству» і «работоргівлі» дано у ст. 7 Додаткової конвенції про скасування рабства, работоргівлі та інститутів і звичаїв подібних до рабства [7].

У ст. 2 Конвенції про примусову чи обов'язкову працю № 29 викладено поняття терміну примусової чи обов'язкової праці таким чином:

- примусова чи обов'язкова праця означає будь-яку роботу чи службу, що її вимагають від будь-якої особи під загрозою якогось покарання і для якої ця особа не запропонувала добровільно своїх послуг;

- проте термін примусова чи обов'язкова праця в розумінні цієї Конвенції не включає в себе: а) будь-яку роботу чи службу, що її вимагають на підставі законів про обов'язкову військову службу і застосовують для робіт суто воєнного характеру; б) будь-яку роботу чи службу, що є частиною звичайних громадянських обов'язків громадян повністю самоврядної країни; с) будь-яку роботу чи службу, що її вимагають від будь-якої особи на виконання вироку, винесеного судовим органом, за умови, що ця робота чи служба виконуватиметься під наглядом і контролем органів влади і що зазначена особа не буде віддана або передана в розпорядження приватних осіб, компаній чи товариств; d) будь-яку роботу чи службу, що її вимагають в умовах надзвичайних обставин, тобто у випадках війни, лиха або загрози лиха, наприклад, таких як пожежі, повені, голод, землетрус, сильні епідемії чи епізоотії, навали шкідливих тварин, комах чи паразитів рослин і взагалі обставини, що ставлять під загрозу або можуть поставити під загрозу життя чи нормальні життєві умови всього або частини населення; е) дрібні роботи общинного характеру, тобто роботи, що виконуються для прямої користі колективу членами даного колективу і які в силу цього можуть вважатися звичайними громадянськими обов'язками членів колективу за умови, що саме населення або його безпосередні представники мають право висловити свою думку про доцільність цих робіт [8].

У рішеннях Європейського суду не міститься визначення термінів «рабство», «підневільний стан», «примусова» чи «обов'язкова» праця. Для розуміння поняття рабства певним орієнтиром для Європейського суду слугують дефініції, які містяться у вищевказаних міжнародно-правових актах. Аналіз їх дає можливість зробити висновок, що: а) рабство — це положення або стан особи, щодо якої здійснюються деякі або всі повноваження, притаманні права власності; б) під работоргівлею слід розуміти будь-які дії, пов'язані з захопленням, придбанням будь-якої особи або з розпорядженням нею з метою залучення її до рабства; будь-які дії, пов'язані з придбанням невільника з метою його продажу або обміну; будь-які дії щодо уступки шляхом продажу чи обміну невільника, придбаного з цією метою, і взагалі будь-яка дія, пов'язана з торгівлею або перевезенням невільників; в) під «особою в підневільному стані» розуміється особа, яка перебуває у стані або положенні, створеному в результаті інститутів або звичаїв, зазначених у ст. 1 Додаткової конвенції про скасування рабства, работоргівлі та інститутів і звичаїв подібних до рабства; г) примусова чи обов'язкова праця означає будь-яку роботу чи службу, що її вимагають від якої — не будь особи під загрозою якогось покарання і для якої ця особа не запропонувала добровільно своїх послуг.

Судова практика Європейського суду за ст. 4 Європейської конвенції невелика, а тому розглянуті їм справи не дають можливості зробити висновки про деяку претедентність по даній категорії справ.

Конституція, як й інші нормативні акти України, також не містить визначення поняття «рабство», «підневільний стан», «примусова» чи «обов'язкова» праця. У законодавстві України немає й конкретної норми права, яка б збігалася за змістом і суттю ст. 4 Європейської конвенції. У ч. 3 ст. 43 Конституції України вказано, що використання примусової праці забороняється. Не вважається примусовою працею військова або альтернативна (невійськова) служба, а також робота чи служба, яка виконується особою за вироком чи іншим рішенням суду або відповідно до законів про воєнний і про надзвичайний стан [9, с. 11–12].

У ст. 149 КК України (Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини) зазначено:

1. Торгівля людьми або здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням обману, шантажу чи уразливого стану особи, — караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років.

2. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені щодо неповнолітнього або щодо кількох осіб, або повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням службового становища, або особою, від якої потерпілий був у матеріальній чи іншій залежності, або поєднані з насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого чи його близьких, або з погрозою застосування такого насильства, — караються позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років з конфіскацією майна або без такої.

3. Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені щодо малолітнього, або організованою групою, або поєднані з насильством, небезпечним для життя або здоров'я потерпілого чи його близьких, або з погрозою застосування такого насильства, або якщо вони спричинили тяжкі наслідки, — караються позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої.

Примітка 1. Під експлуатацією людини в цій статті слід розуміти всі форми сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, примусову працю або примусове надання послуг, рабство або звичаї, подібні до рабства, підневільний стан, залучення в боргову кабалу, вилучення органів, проведення дослідів над людиною без її згоди, усиновлення (удочеріння) з метою наживи, примусову вагітність, втягнення у злочинну діяльність, використання у збройних конфліктах тощо.

2. У ст. 149 цього Кодексу під уразливим станом особи слід розуміти зумовлений фізичними чи психічними властивостями або зовнішніми обставинами стан особи, який позбавляє або обмежує її здатність усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними, приймати за своєю волею самостійні рішення, чинити опір насильницьким чи іншим незаконним діям, збіг тяжких особистих, сімейних або інших обставин.

3. Відповідальність за вербування, переміщення, переховування, передачу або одержання малолітнього чи неповнолітнього за цією статтею має наставати незалежно від того, чи вчинені такі дії з використанням обману, шантажу

чи уразливого стану зазначених осіб або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, використання службового становища, або особою, від якої потерпілий був у матеріальній чи іншій залежності [10, с. 61–62].

Під смисл ст. 4 Європейської конвенції підпадають ст. 150 (Експлуатація дітей), а також ст. 150-1 КК (Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом).

Диспозиція ст. 150 КК (Експлуатація дітей) вказує що:

1. Експлуатація дітей, які не досягли віку, з якого законодавством дозволяється працевлаштування, шляхом використання їх праці з метою отримання прибутку, — карається арештом на строк до шести місяців або обмеженням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

2. Ті самі дії, вчинені щодо кількох дітей або якщо вони спричинили істотну шкоду для здоров'я, фізичного розвитку або освітнього рівня дитини, або поєднані з використанням дитячої праці в шкідливому виробництві, — караються позбавленням волі на строк від двох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років [10, с. 62- 63].

У ст. 150-1 КК (Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом) зазначено:

1. Використання батьками або особами, які їх замінюють, малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (систематичного випрошування грошей, речей, інших матеріальних цінностей у сторонніх осіб) з метою отримання прибутку, — карається обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк.

2. Ті самі дії, вчинені щодо чужої малолітньої дитини або пов'язані із застосуванням насильства чи погрозою його застосування, а так само вчинені повторно або особою, яка раніше скоїла один із злочинів, передбачених ст. 150, 303, 304 цього Кодексу, або за попередньою змовою групою осіб, — караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на строк від трьох до восьми років.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою, а також якщо внаслідок таких дій дитині спричинені середньої тяжкості чи тяжкі тілесні ушкодження, — караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років [10, с. 63].

У вищевикладених статтях КК України також не дано поняття термінів «рабство», «підневільний стан», «примусова» чи «обов'язкова» праця. Крім того, зіставивши диспозиції ст. 4 Європейської конвенції з вищевказаними нормами КК України, не важко зробити висновок, що зміст і термінологія їх не збігаються.

Висновки. Проведене дослідження дає змогу стверджувати, що для усунення відмінностей між Європейською конвенцією та ст. ст. 149, 150, 150-1 КК України, п. 1 примітки до ст. 149 КК України необхідно доповнити такого змісту:

«Рабство» — це форма експлуатації, при якій працівник є власністю господаря (рабовласника). Рабство являє собою можливість володіння, користування або розпорядження людиною як річчю.

Заборона рабства поширюється і на інститути і звичаї, подібні до рабства: боргова кабала, експлуатація дітей і примусові форми заміжжя.

Примусова праця — це праця (надання послуг), виконувана недобровільно і під загрозою покарання. Примусова праця не включає в себе:

- роботу, виконання якої обумовлено законодавством про військовий обов'язок і військову службу або відповідної її альтернативної цивільної служби;
- роботу, виконану в умовах надзвичайних обставин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Forced Labor in Ukraine and the World [Electronic resource]. — Mode of access: <http://www.rate1.com.ua/ua/suspilstvo/riven-zhittja/1398/>
2. Trafficking in human beings [Electronic resource]. — Access mode: <http://www.slideshare.net/nelarina1/ss-15914078>
3. European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms // Law of Ukraine, 2010. — No. 10. — P. 215—233.
4. Universal Declaration of Human Rights. Adopted and proclaimed by resolution 217 A (III) of the General Assembly of the United Nations in 1948 [Electronic resource]. — Mode of access: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015
5. International Covenant on Civil and Political Rights, adopted December 16, 1966 by the General Assembly of the United Nations [Electronic resource]. — Mode of access: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043
6. The Slavery Convention of 25.09.1926 (edited on 23.10.1953) [Electronic resource]. — Access mode: http://translate.yandex.ua/translate?srv=yasearch&url=http%3A%2F%2Fcazakhstan.news-city.info%2Fdocs%2Fsistemsu%2Fdok_peuyti.htm&lang=en-uk&ui=uk
7. Additional Convention on the Abolition of Slavery, the Slave Trade and Institutions and Practices Similar to Slavery of 07.09.1956 [Electronic Resource]. — Access mode: http://translate.yandex.ua/translate?srv=yasearch&url=http%3A%2F%2Fzakon.rada.gov.ua%2Flaws%2Fshow%2F995_160&lang=en-uk&ui=uk
8. Convention on Forced or Compulsory Labor No. 29 of June 28, 1930 [Electronic Resource]. — Mode of access: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_136
9. Конституція України. Основний закон України. — К. : Видавець ПАЛИВО-ДА А.В., 2009. — 48 с.
10. Кримінальний кодекс України: за станом на 01.05.2016 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

REFERENCES

1. Forced Labor in Ukraine and the World [Electronic resource]. — Mode of access: <http://www.rate1.com.ua/ua/suspilstvo/riven-zhittja/1398/>
2. Trafficking in human beings [Electronic resource]. — Access mode: <http://www.slideshare.net/nelarina1/ss-15914078>
3. European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms // Law of Ukraine, 2010. — No. 10. — P. 215—233.
4. Universal Declaration of Human Rights. Adopted and proclaimed by resolution 217 A (III) of the General Assembly of the United Nations in 1948 [Electronic resource]. — Mode of access : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015

5. International Covenant on Civil and Political Rights, adopted December 16, 1966 by the General Assembly of the United Nations [Electronic resource]. — Mode of access: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043

6. The Slavery Convention of 25.09.1926 (edited on 23.10.1953) [Electronic resource]. — Access mode: http://translate.yandex.ua/translate?srv=yasearch&url=http%3A%2F%2Fcazakhstan.news-city.info%2Fdocs%2Fsistemsu%2Fdok_peuyti.htm&lang=en-uk&ui=uk

7. Additional Convention on the Abolition of Slavery, the Slave Trade and Institutions and Practices Similar to Slavery of 07.09.1956 [Electronic Resource]. — Access mode: http://translate.yandex.ua/translate?srv=yasearch&url=http%3A%2F%2Fzakon.rada.gov.ua%2Flaws%2Fshow%2F995_160&lang=en-uk&ui=uk

8. Convention on Forced or Compulsory Labor No. 29 of June 28, 1930 [Electronic Resource]. — Mode of access: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_136

9. Konstytutsiia Ukrainy. Osnovnyi zakon Ukrainy. — К. : Vydavets PALYVODA A.V., 2009. — 48 s.

10. Kryminalnyi kodeks Ukrainy: za stanom na 01.05.2016 r. [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

Рощина І.О. Порівняльно-правове дослідження ст. 4 (Заборона рабства і примусової праці) Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та норм кримінального законодавства України

У статті подано аналіз вимог Європейської конвенції з боротьби з рабством і примусовою працею, а також зіставлені з диспозиціями статей Кримінального кодексу України, що мають відношення до цієї проблеми. Зроблені конкретні пропозиції для ефективної імплементації ст. 4 Європейської конвенції в Кримінальне право України.

Ключові слова: *Європейська конвенція, кримінальне право, торгівля людьми, імплементація.*

Рощина И.А. Сравнительно-правовое исследование ст. 4 (Запрещение рабства и принудительного труда) Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод и норм уголовного законодательства Украины

В статье представлен анализ требований Европейской конвенции по борьбе с рабством и принудительным трудом, а также сопоставлены с диспозициями статей уголовного кодекса Украины, имеющих отношение к этой проблеме. Предприняты конкретные предложения для эффективной имплементации ст. 4 Европейской конвенции в Уголовное право Украины.

Ключевые слова: *Европейская конвенция, уголовное право, торговля людьми, имплементация.*

Roshchina I. Comparative-legal Study of Article 4 (Prohibition of Slavery and Forced Labor) of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and Provisions of the Criminal Legislation of Ukraine

The article presents an analysis of the requirements of the European Convention on Combating Slavery and Forced Labor in comparison with the dispositions of the articles of the Criminal Code of Ukraine relevant to this problem. Concrete proposals are made for effective implementation of Article 4 of the European Convention to the Criminal Law of Ukraine.

Keywords: *European Convention; Criminal Law; Human Trafficking; Implementation*

Стаття надійшла до редакції: 14.08.2017.

УДК 343

T. Savenkova

SEPARATION OF A CRIME OF CONCEALING OR DISTORTING INFORMATION ABOUT THE ECOLOGICAL STATE OR MORBIDITY OF THE POPULATION FROM RELATED OFFENSES AND SIMILAR ADMINISTRATIVE DELINQUENCY

Т.Г. Савенкова

*ст. викладач кафедри кримінального права,
кримінології, цивільного та господарського права
ВНЗ «Національна академія управління»
м. Київ*

ВІДМЕЖУВАННЯ ЗЛОЧИНУ ПРИХОВУВАННЯ АБО ПЕРЕКРУЧЕННЯ ВІДОМОСТЕЙ ПРО ЕКОЛОГІЧНИЙ СТАН АБО ЗАХВОРЮВАНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ ВІД СУМІЖНИХ ЗЛОЧИНІВ ТА АНАЛОГІЧНОГО АДМІНІСТРАТИВНОГО ДЕЛІКТУ

Постановка проблеми. Питання, що стосуються відмежування злочину, передбаченого ст. 238 Кримінального кодексу України (далі КК України), від суміжного (ч. 3 ст. 243 КК України) та аналогічного адміністративно-правового делікту мають важливе значення для теорії кримінального права та правозастосовної практики.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми відмежування злочину, передбаченого ст. 238 КК України, від суміжних злочинів та аналогічного адміністративно-правового делікту не висвітлювалися в публікаціях та не отримали дослідження до цього часу.

Мета статті полягає у з'ясуванні відмежування злочину приховування або перекучення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення від суміжних злочинів та аналогічного адміністративно-правового делікту.

Основні результати дослідження. З метою дослідження певного складу злочину, з'ясування його ознак і правильної кваліфікації необхідно провести чітке відмежування його від суміжних злочинів та аналогічного адміністративно-правового делікту. Для цього необхідно з'ясувати, що слід розуміти під суміжними злочинами. У цьому сенсі слід погодитися з висловлюваннями В.М. Кудрявцева, що залежно від кількості відмежувальних ознак між складами злочинів виділяється три основних варіанти схожості складів злочинів:

1) які не мають між собою жодної спільної ознаки (крім осудності і віку суб'єкта); 2) котрі мають невелику кількість спільних ознак; 3) які мають всі спільні ознаки, крім однієї [1, с. 127]. Найскладнішим є відмежування третьої групи, саме такі склади злочинів можна вважати суміжними. При цьому суміжність злочинів необхідно відрізнити від конкуренції норм. Відмінність між цими категоріями полягає в тому, що суміжні склади відмежовуються між собою за однією чи декількома ознаками, тобто один із суміжних складів злочинів має ознаку, якої немає в іншому складі, але при цьому інший склад має ознаку (або ознаки), відсутню в першому складі злочину, а при конкуренції норм лише один склад злочину має ознаку, яка відсутня в іншому діянні [1, с. 215]. Ця позиція підтримується й іншими фахівцями [2, с. 102; 3, с. 86].

Враховуючи таке доктринальне розуміння суміжних злочинів, вважаємо за можливе розглядати суміжні злочини з діянням приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення. У зв'язку з цим слід зазначити, що кожен злочин має ряд загальних ознак з іншими злочинами, тому труднощі, що виникають при кваліфікації, і пояснюються цією обставиною. Для того, щоб правильно встановити той чи інший склад злочину, необхідно вміти чітко відмежувати його від суміжних складів злочинів, а саме: встановлюючи властиві злочину приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення, слід виключити ті з них, які йому непритаманні, постійно поглиблюючи аналіз цієї правової норми на основі дослідження фактичних обставин вчиненого. Лише такий підхід даватиме можливість відмежувати злочин, передбачений ст. 238 КК України, від суміжних. На нашу думку, досить чітко цю позицію висловив В.М. Кудрявцев: «По суті справи весь процес кваліфікації злочину полягає у послідовному відмежуванні кожної ознаки вчиненого діяння від ознак інших, суміжних злочинів. Можна сказати, що розмежування злочинів — зворотний бік кваліфікації» [1, с. 146].

Відповідь на запитання, за якими саме ознаками слід відрізнити злочин приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення від суміжних злочинів, на наше переконання, має не тільки теоретичне, а й важливе практичне значення. Найбільш прийнятним є послідовне їх відмежування за окремими елементами об'єкта й об'єктивної сторони, суб'єкта і суб'єктивної сторони і за ознаками кожного з цих елементів. Виходячи з викладених вище методологічних вимог, проведемо відмежування злочину приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення (ст. 238 КК) від злочину, передбаченого ч. 3 ст. 243 КК України.

Відмежування за об'єктом та предметом цих злочинів. Різницю у порівнюваних складах злочинів слід проводити, насамперед, за основним об'єктом посягання, якщо при приховуванні або перекрученні відомостей про екологічний стан або захворюваність населення основним безпосереднім об'єктом цього злочину є суспільні відносини, що забезпечують умови (стосунки) з належного, тобто встановленого чинним законодавством, доведенням до адресатів відомостей про екологічний, в тому числі радіаційний стан, стан, який

пов'язаний із забрудненням земель, водних ресурсів, атмосферного повітря, харчових продуктів і продовольчої сировини і такий, що негативно впливає на здоров'я людей, рослинний та тваринний світ, а також про стан захворюваності населення в районах з підвищеною екологічною небезпекою або в місцевості, оголошеній зоною надзвичайної екологічної ситуації, або такі, що спричинили загибель людей чи інші тяжкі наслідки з метою гарантування безпечного навколишнього природного середовища для всього живого, то додатковим безпосереднім об'єктом цього злочину є суспільні відносини, що забезпечують умови (стосунки) з охорони життя та здоров'я людей, убезпечення захворюваності населення та інших тяжких наслідків [3, с. 101], а за ч. 3 ст. 243 КК України основним безпосереднім об'єктом злочину є суспільні відносини, що забезпечують умови (стосунки) з належного інформування (повідомлення) спеціально відповідальним за те особам про підготовлюване або здійснене внаслідок крайньої потреби скидання, чи невідворотні втрати ними шкідливих речовин чи сумішей, що містять такі речовини понад встановлені норми, інших відходів з метою охорони, раціонального використання, відтворення й оздоровлення внутрішніх морських і територіальних вод України, вод відкритого моря у сприятливому для життєдіяльності стані для теперішніх і майбутніх поколінь. Натомість додатковим безпосереднім об'єктом цього злочину є суспільні відносини, що забезпечують умови з охони життя, здоров'я людей, біоресурсів моря, рекреаційних ресурсів моря та інших законних видів використання моря [4, с. 29]. Крім того, істотна відмінність цих злочинів є й у предметах цих діянь. Для злочину, передбаченого ст. 238 КК України, предметом злочину є відомості про: 1) екологічний стан, який пов'язаний із забрудненням земель, водних ресурсів, атмосферного повітря, харчових продуктів і продовольчої сировини, що призвів до порушення екологічних нормативів, які встановлюють гранично допустимі викиди та скиди у навколишнє природне середовище забруднюючих хімічних речовин і сумішей, рівнів допустимого шкідливого впливу на нього фізичних та біологічних факторів, які негативно впливають на здоров'я людей, рослинний та тваринний світ, а також на стан захворюваності населення в районах з підвищеною екологічною небезпекою; 2) радіаційний стан, який пов'язаний із забрудненням земель, водних ресурсів, атмосферного повітря, харчових продуктів і продовольчої сировини, що призвів до відхилення рівнів радіації від норми, які стають такими, коли їх ефект негативно впливає на здоров'я людей, рослинний та тваринний світ, а також на стан захворюваності населення в районах з підвищеною екологічною небезпекою; 3) стан захворюваності населення, тобто про кількість хворих у районі з підвищеною екологічною небезпекою на хвороби, характерні для забруднення, що мало місце у цьому районі (зокрема, захворювання променевою хворобою при радіоактивному забрудненні), про діагнози, які були поставлені, динаміку захворюваності, зв'язок специфічних хвороб із погіршенням екологічної обстановки, а також хвороби загальної етіології (наприклад, рак, запалення легенів, виразки шлунку тощо) [5, с. 140]. Натомість предметом злочину, передбаченого ч. 3 ст. 243 КК України, є інформація про підготовлюване або здійснене внаслідок крайньої потреби скидання чи невідворотні втрати ними

в межах внутрішніх морських і територіальних вод України або у відкритому морі шкідливих речовин чи сумішей, що містять такі речовини понад встановлені норми, інших відходів.

Відмежування злочинів за об'єктивною стороною. Об'єктивна сторона злочину — це елемент, як правило, що найбільш повно відображений у диспозиції ст. 238 КК України. Тому відмежування злочинів за ознаками цієї сторони на перший погляд може видатися не дуже складним. Проте, насправді помилок при застосуванні закону тут, як правило, більше всього. Пояснюється це тим, що помилки при відмежуванні складів злочинів ознаки, що характеризують об'єктивну сторону, зустрічаються частіше, ніж інші. Отже, правильне встановлення ознак об'єктивної сторони є важливим з багатьох причин. Воно нерідко дає можливість встановити ознаки об'єкта й суб'єкта та суб'єктивної сторони злочинного посягання. Таке посягання на деякі конкретні суспільні відносини може бути вчинено взагалі обмеженою кількістю способів і лише спеціальним суб'єктом та з певною формою вини. Як правило, порушення діянням об'єкта, що охороняється, може бути вчинено не будь-якими, а тільки певними діями, характер яких визначається у першу чергу властивостями самого об'єкта [6, с. 137]. Правильно встановивши спосіб, засоби, джерела та місця дії, ми в ряді випадків можемо зробити обґрунтований висновок про об'єкт або хоча б про приблизне коло об'єктів злочинного посягання, а інколи про форму вини [7, с. 161].

Визначення ознак об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 238 КК України, які відмежовують їх від ознак об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 3 ст. 243 КК України, необхідно здійснювати шляхом виявлення змісту об'єктивної сторони суміжних складів. З цією метою ми системно згрупували і співставили ознаки об'єктивної сторони, зафіксованої в диспозиціях ч. 1 та 2 ст. 238 КК України обов'язковими ознаками об'єктивної сторони є: 1) діяння (дії або бездіяльність). Стосовно активних дій, то виходячи з диспозиції ч. 1 та 2 ст. 238 КК України вони сформульовані в законі таким чином: а) умисне перекручення службовою особою відомостей про екологічний стан, який пов'язаний із забрудненням земель і такий, що негативно впливає на здоров'я людей, на рослинний та тваринний світ; б) умисне перекручення службовою особою відомостей про екологічний стан, який пов'язаний із забрудненням водних ресурсів і такий, що негативно впливає на здоров'я людей, на рослинний та тваринний світ тощо. Щодо бездіяльності, то в законі (ч. 1 ст. 238 КК України), вона виражена наступним чином: а) приховування службовою особою відомостей про екологічний стан, стан, який пов'язаний із забрудненням земель; б) приховування службовою особою відомостей про екологічний стан, стан, який пов'язаний із забрудненням водних ресурсів і т. ін. [8, с. 149]. Дією і бездіяльністю вчиняється також злочин, передбачений ч. 2 ст. 238 КК України, а за ознакою «ті самі діяння, що спричинили загибель людей або інші тяжкі наслідки за злочин, передбачений ч. 2 ст. 238 КК України, характеризується дією, бездіяльністю, суспільно небезпечними наслідками та необхідним причинним зв'язком між діянням та наслідками, що настали [9, с. 135]. Натомість злочин, передбачений ч. 3 ст. 243 КК України, вчиняється

лише бездіяльністю, а саме неповідомленням спеціально відповідальними за те особами морських та повітряних суден або інших засобів і споруд, що знаходяться у морі, адміністрації найближчого порту України, іншому уповноваженому органу або особі, а у разі скидання з метою поховання – і організації, яка видає дозволи на скидання інформації і т. ін. [10].

Місцем вчинення злочину, передбаченого ст. 238 КК України, є положення, що стосується умов вчинення злочину, і в нашому випадку відноситься як до приховування, так і перекручення службою особою відомостей про стан захворюваності населення в районах з підвищеною екологічною небезпекою, а також ч. 2 ст. 238 КК України позначається «...в місцевості, оголошеній зоною надзвичайної екологічної ситуації» [8, с. 135]. Натомість місцем вчинення злочину, виходячи з його описання в ч. 3 ст. 243 КК України, може бути внутрішнє море, територіальне море, відкрите море [9].

Наступною ознакою об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 1 ст. 238 КК України, є специфічні умови, в яких вчиняється злочин або шляхом дії, або бездіяльності й позначається в законі як «...екологічний, в тому числі і радіаційний стан...» [9]. Натомість обстановка вчинення злочину, передбаченого ч. 3 ст. 243 КК України, позначається в законі «...підготовлюване або здійснене внаслідок крайньої потреби скидання...» [9].

Для злочину, передбаченого ч. 3 ст. 243 КК України, притаманні також такі обов'язкові ознаки об'єктивної сторони, як джерела вчинення злочину: «повітряні судна, морські судна або інші засоби і споруди, що знаходяться в морі», тобто відбувається забруднення. Крім того, для об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 3 ст. 243 КК України, характерна така обов'язкова ознака об'єктивної сторони, як засоби вчинення злочину – це шкідливі речовини чи суміші, що містять такі речовини понад встановлені норми, інші відходи [9].

Відмежування за суб'єктами злочину. Розмежування злочинів залежно від їх суб'єктів у більшості випадків не викликає труднощів. Це пояснюється тим, що ознаки суб'єкта цих злочинів бувають зазначені в законі і легко можуть бути встановлені. Для злочинів, передбачених ст. 238 та ч. 1 ст. 243 КК України, містяться такі загальні вказівки, зокрема, для ст. 238 КК України це положення описується наступним чином: «приховування або умисне перекручення службовою особою...», а для ч. 3 ст. 243 КК України міститься припис закону такий: «неповідомлення спеціально відповідальним за те особами морських та повітряних суден або інших засобів і споруд, що знаходяться в морі...» [9]. Так, для ст. 238 КК України суб'єктом злочину може бути фізична осудна, спеціально уповноважена службова особа, яка приховує або умисно перекручує відомості про екологічний, в тому числі радіаційний стан, який пов'язаний із забрудненням земель, водних ресурсів, атмосферного повітря, харчових продуктів і продовольчої сировини і такий, що негативно впливає на здоров'я людей, рослинний та тваринний світ, а також про стан захворюваності населення в районах з підвищеною економічною небезпекою, якій до моменту вчинення злочину виповнився вік кримінальної відповідальності [11, с. 106]. Натомість суб'єктом злочину, передбаченого ч. 3 ст. 243 КК України, можуть

бути спеціально відповідальні особи морських та повітряних суден або інших засобів і споруд, що знаходяться в морі за своєчасне повідомлення адміністрації найближчого порту України, іншому уповноваженому органу або особі у разі скидання з метою поховання, і організації, яка видає дозволи на скидання, інформації про підготовлювання або здійснення внаслідок крайньої потреби скидання чи невідвортної втрати ними в межах і територіальних вод України або у відкритому морі, зазначених у ст. 243 КК України, речовин і матеріалів (це можуть бути службові особи — капітани морських суден, командири повітряних суден, особи командного складу, які відповідають за цю операцію тощо) [12, с. 55].

Відмежування злочинів за суб'єктивною стороною. Суб'єктивна сторона злочину є відображенням у свідомості суб'єкта об'єктивних ознак вчиненого і характеризує ставлення до них суб'єкта [12, с. 131]. Вивчення матеріалів досудового слідства і судової практики свідчить про те, що значна кількість помилок при кваліфікації злочинів допускається або через неправильне розуміння суб'єктивних ознак цих складів, або з причини неглибокого їх з'ясування. Кримінальне право України не віддає пріоритету ні об'єктивним, ні суб'єктивним ознакам. Якщо переоцінка об'єктивних ознак призводить до об'єктивного ставлення в вину, то переоцінка суб'єктивних факторів призвела б до засудження за думки, а не за дії. І те, й інше суперечить вимогам законності, яка має своїм основним завданням боротьбу з різними антисуспільними явищами, забезпечення непохитності суспільного і державного ладу, тому проголошення деякими авторами до так званого пріоритету суб'єктивного ставлення у вину має хибний, суб'єктивістський підхід до кримінально-правового ставлення у вину і не може бути сприйнятий практикою [14, с. 140].

Основний критерій відмежування за суб'єктивною стороною — це форма та вид вини. Але як визначити, чи передбачає той чи інший склад злочину, вину умисну або необережну, із чого виходить? Це може бути: а) прямо вказано в законі; б) впливати зі змісту вживаних у ньому термінів; в) із вказівок закону на мотив і мету, що характеризують умисні дії; г) виходити із системного тлумачення закону [15, с. 117]. Так, щодо суб'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 238 КК України, можна стверджувати, що законодавча конструкція об'єктивної сторони цього злочину свідчить — ці злочини вчиняються як умисно, так із подвійною формою вини (умислу, діяння і необережності) до наслідків; мета і мотив у цьому злочині відноситься до факультативної ознаки [16, с. 126]. У той же час суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ч. 3 ст. 243 КК України, характеризується виною у формі умислу (умисел для цього злочину може бути лише прямий) [17, с. 45]. Мотив і мета цього злочину може бути різноманітна і не впливає на кваліфікацію (за виключення ознаки скидання з метою поховання).

Відмежування кримінально-каранного діяння приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення від аналогічних адміністративно-правових деліктів. Слід звернути увагу на те, що шкода суспільним відносинам, що нами досліджується, заподіюється не тільки чинними посяганнями, а й іншими правопорушеннями, які тягнуть за собою

адміністративну або дисциплінарну відповідальність. Необхідною умовою успішної боротьби з такими правопорушеннями і обґрунтованим застосуванням заходів правового впливу є правильна юридична оцінка вчинених дій або бездіяльність. У зв'язку з цим виникає необхідність розгляду питання про співвідношення приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення як злочину і як адміністративно-правового делікту (статті 82-3, 83-1, 91-4 Глава 7. Адміністративні правопорушення у сфері охорони природи, використання природних ресурсів, охорони культурної спадщини; ст. 188-5, ст. 188-11, ст. 212-2, ст. 212-3 Глава 15 Адміністративні правопорушення, що посягають на встановлений порядок Управління КУПрАП).

Питання про кваліфікацію та відмежування злочинів і проступків в загальнотеоретичному плані привертає увагу дослідників-юристів, причому нерідко висловлюються різні думки з проблем, які нас цікавлять. Значна кількість учених вважають, що відмінність між злочином і адміністративним та дисциплінарним проступками визначається наявністю або відсутністю суспільної небезпеки вчиненого діяння. Так, Н.Д. Дурманов зазначає, що «при розмежуванні злочинів та інших видів правопорушень вирішальне значення має наявність або відсутність основної ознаки злочину — суспільної небезпеки діяння [18, с. 311]. Аналогічного погляду дотримувалися М. Лисов, М.С. Строгович, Д.П. Клошніченко, А.Н. Даньшин, О.М. Якуба...» [18, с. 13; 19, с. 199–200; 20, с. 34, 36; 21, с. 107; 22, с. 163–165]. Однак є й інші висловлювання, що стосуються відмежування злочину від адміністративного та дисциплінарного проступків. Так, А.А. Піонтковський вказував, що відмінність злочину від дисциплінарного і адміністративного проступку полягає в ступені їх суспільної небезпеки [23, с. 41]. Такої ж точки зору підтримувалися А.В. Луньов, А.Ш. Якупов, Н.Ф. Кузнецова, Б.А. Курінов [23, с. 41; 24, с. 42; 26, с. 122; 27, с. 12].

Як відомо, основна ознака всякого соціального явища концентровано висловлює самі важливі йому властивості ознаки в їх органічному взаємозв'язку, без яких саме явище існувати не може. Злочини та адміністративні чи дисциплінарні проступки характеризуються внутрішньо притаманною їм об'єктивною якістю — суспільною небезпекою, тобто, основною ознакою, суть якої полягає в реальному заподіянні або можливості заподіяння шкоди суспільним відносинам [26, с. 60]. Якщо це так, то, очевидно, саме дана ознака і повинна бути покладена в основу відмежування злочину, передбаченого ст. 238 КК України і адміністративних правопорушень, передбачених статтями 82-3, 83-1, 91-4, 188-5, 188-11, 212-2, 212-3 КУПрАП. Для більш конкретного розгляду питання необхідно проаналізувати й інші моменти, виходячи з того, що у всякому правопорушенні можна виділити два аспекти, що визначають в кінцевому рахунку характер і ступінь суспільної небезпеки — якісний і кількісний. Якщо говорити про характер суспільної небезпеки, то це, передусім якісна визначеність, відмінна якість конкретного виду правопорушення [26, с. 60]. Саме цим один вид правопорушення відрізняється від іншого (злочин приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або

захворюваність населення від адміністративних правопорушень, передбачених стст. 82-3; 83-1, 91-4, 188-5, 188-11, 212-2, 212-3 КУПрАП), однак злочинні прояви кожного з таких видів можуть бути найрізноманітнішими. Тому в практичній діяльності виникає необхідність враховувати і кількісні параметри небезпеки правопорушення того чи іншого виду. А роль загального «вимірювача» належить категорії «ступінь суспільної небезпеки». Ознаки, які різко змінюють ступінь суспільної небезпеки, правопорушення у бік її зростання або повторення, закладаються в диспозиції кримінально-правової норми, яка визначає тим самим конкретний вид правопорушення як злочин. Сказане має принципове значення при відмежуванні злочину, передбаченого ст. 238 КК України, від суміжного адміністративно-правового делікту.

Перш, ніж приступити до відмежування названого злочину від суміжного адміністративного правопорушення, необхідно усвідомити, які ознаки покладені законодавцем в основу криміналізації злочину приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення. Виходячи з цього, можна дати розмежувальні критерії злочинного приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення та аналогічного адміністративно-правового делікту. Ми переконані, що приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення може бути проступком або кримінально каранним діянням залежно від характеру самої дії або від обставин, в яких воно відбувається. Наприклад, приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення, що не обтяжене спеціальними обставинами, зокрема, «що негативно впливає на здоров'я людей, рослинний та тваринний світ, а також про стан захворюваності населення в районах з підвищеною екологічною небезпекою або ж ті самі діяння, вчинені повторно або в місцевості, оголошеній зоною надзвичайної екологічної ситуації, або такі, що спричинили загибель людей чи інші тяжкі наслідки», в даному випадку є адміністративно-правовим правопорушенням і тягне за собою адміністративне стягнення [10].

Розглянемо відмежування злочину, передбаченого ст. 238 КК України, від адміністративних правопорушень, передбачених за статтями 82-3, 83-1, 91-4, 188-5, 188-11, 212-2, 213-3 КУПрАП за безпосереднім об'єктом та предметом, зазначених правопорушень. Враховуючи те, що об'єкт та предмет злочину, передбаченого ст. 238 КК України, нами визначений вище, то ми лише звернемося до об'єкта та предмета адміністративно-правових правопорушень. Так, безпосереднім об'єктом за ст. 82-3 КУПрАП є суспільні відносини, що забезпечують умови у сфері охорони навколишнього природного середовища шляхом надання повної та достовірної інформації за запитом посадових осіб і зверненнями громадян та їх об'єднання щодо безпеки утворення відходів та поводження з ними, в тому числі про їх аварійні скиди та відповідні наслідки. Натомість, предметом цього адміністративного правопорушення є неповна та недостовірна інформація щодо безпеки утворення відходів та поводження з ними, в тому числі про їх аварійні скиди та відповідні наслідки [30]. У той же час безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення, передбачено-

го ст. 83-1 КУПрАП за ознакою «...неповідомлення (приховування) або надання неправдивої інформації про загрозу посівам, деревним насадженням, іншій рослинності відкритого та закритого ґрунту, а також продукції рослинного походження від шкідливих організацій...» є відносини, що забезпечують надання достовірної інформації [29]. За ст. 91-4 КУПрАП безпосереднім об'єктом цього правопорушення є суспільні відносини, що забезпечують умови з охорони навколишнього природного середовища в частині належного і своєчасного надання повної та достовірної інформації, передбаченої чинним законодавством. У той же час предметом цього злочину є неповна та недостовірна інформація. У відношенні ст. 188-5 КУПрАП безпосереднім об'єктом цього правопорушення є суспільні відносини, що забезпечують умови з охорони встановленого порядку управління з належного надання інформації посадовим особам органів, які здійснюють контроль у галузі охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів, радіаційної безпеки або охорону природних ресурсів. Предметом цього правопорушення є інформація. За ст. 188-11 КУПрАП, безпосереднім об'єктом є суспільні відносини, що забезпечують умови з охорони встановленого порядку управління в частині надання належної інформації посадовим особам органів Держпоживслужби України. Предметом цього злочину є неналежна інформація щодо усунення порушень санітарного законодавства [29]. За ст. 212-2 КУПрАП об'єктом є суспільні відносини, що забезпечують умови в сфері встановленого порядку управління (щодо нашого пошуку, в частині засекречування інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, про аварії, катастрофи, небезпечні природні явища та інші надзвичайні події, які сталися або можуть статися та загрожують безпеці громадян, а також про стан здоров'я населення, його життєвий рівень — і. т. ін.). Предметом цього правопорушення є незаконно засекречена інформація про зазначені нами явища, що стосуються нашої проблеми. За ст. 212-3 КУПрАП безпосереднім об'єктом цього правопорушення є суспільні відносини, що забезпечують умови з охорони встановленого порядку управління (у нашому випадку оприлюднення інформації, обов'язкове оприлюднення якої передбачене чинним законодавством. Предметом цього правопорушення є інформація, яку незаконно віднесено до інформації з обмеженим доступом [29].

Відмежування злочину, передбаченого ст. 238 КК України, від перерахованих вище адміністративно-правових правопорушень. За ст. 82-3 КУПрАП об'єктивна сторона цього правопорушення характеризується бездіяльністю (приховування інформації за відповідними запитами), активними діями (перекручення інформації за відповідними запитами), активними діями (відмова від надання повної та достовірної інформації з відповідними запитами). Стосовно ст. 83-1 КУПрАП (п. 3 цієї статті) об'єктивна сторона цього правопорушення характеризується бездіяльністю (неповідомлення, тобто приховування інформації) або діями (надання неправдивої інформації про загрозу посівам, деревам, іншій рослинності, відкритого та закритого ґрунту, а також продукції рослинного походження від шкідливих організмів). За ст. 91-4 КУПрАП об'єктивна сторона цього правопорушення характеризується актив-

ними діями, а саме відмовою від надання чи несвоєчасне надання достовірної екологічної інформації щодо ст. 188-5 КУПрАП правопорушення в частині, що нас цікавить, характеризується з об'єктивної сторони бездіяльністю (ненадання необхідної інформації, що стосується навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів, радіаційної безпеки) та активними діями (надання неправдивої інформації). Стосовно ст. 188-11 КУПрАП об'єктивна сторона цього правопорушення характеризується: бездіяльністю (ненадання необхідної інформації щодо усунення порушень санітарного законодавства); активними діями (надання неправдивої інформації). За ст. 212-2 КУПрАП об'єктивна сторона (в частині нашого) характеризується активними діями (засекречування інформації про стан довкілля, про аварії, катастрофи, небезпечні природні явища та інші надзвичайні події, про стан здоров'я населення). За ст. 212-3 КУПрАП (в частині нашого інтересу) об'єктивна сторона характеризується бездіяльністю (не оприлюднення інформації, обов'язкове оприлюднення якої передбачено чинним законодавством).

Відмежування злочину, передбаченого ст. 238 КК України, від перерахованих вище адміністративних правопорушень за ознаками суб'єкта. Так, суб'єктом цього правопорушення, передбаченого ст. 82-3 КУПрАП, може бути спеціально уповноважена, фізична осудна особа, якій до вчинення правопорушення виповнилося 16-ть років. За ст. 83-1 КУПрАП суб'єктом цього правопорушення може бути фізична осудна, спеціально уповноважена особа, якій до моменту вчинення правопорушення виповнилося 16-ть років. Стосовно правопорушення, передбаченого ст. 91-4 КУПрАП, може бути фізична осудна, спеціально уповноважена за надання екологічної інформації особа, якій до моменту вчинення правопорушення виповнилося 16-ть років. За ст. 188-5 КУПрАП суб'єктом цього правопорушення може бути фізична осудна, спеціально уповноважена особа за надання відповідної інформації. Стосовно правопорушення, передбаченого ст. 188-1 КУПрАП, суб'єктом цього діяння може бути фізична осудна, спеціально уповноважена за надання відповідної інформації особа, якій до моменту вчинення правопорушення виповнилося 16-ть років. За ст. 212-2 КУПрАП суб'єктом цього правопорушення може бути фізична осудна особа, яка має повноваження засекречувати певні види інформації. За ст. 212-3 КУПрАП суб'єктом цього правопорушення може бути фізична осудна, спеціально уповноважена особа на оприлюднення відповідної інформації.

Відмежування злочину, передбаченого ст. 238 КК України, від правопорушень, указаних у статтях 82-3, 83-1, 91-4, 188-5, 188-11, 212-2, 212-3 КУПрАП за суб'єктивною стороною від цих правопорушень. Враховуючи, що всі ці адміністративні правопорушення належать до діянь з формальним складом, та вони можуть вчинятися лише з прямим умислом. Окреслені у дослідження положення певною мірою знайшли своє відображення і в зарубіжному кримінальному законодавстві [30; 31; 32; 33; 34].

Висновки. На підставі проведеного дослідження можна дійти наступного:

1) що злочин, передбачений ст. 238 КК України, має відмінності в об'єкті та предметі з правопорушеннями, передбаченими відповідними статтями

КУПрАП; 2) що злочин, передбачений ст. 238 КК за об'єктивною стороною характеризується такими ознаками, як дії, бездіяльність, місцем, обстановкою, наслідками в ч. 2 та необхідним причинним зв'язком лише діями і наслідками, а всі перераховані адміністративно-правові порушення характеризуються лише дією та бездіяльністю; 3) за суб'єктом злочин, передбачений ст. 238 КК України, може вчинятися лише службовою особою, спеціально уповноваженою особою надавати відповідні відомості, передбачені в цій статті, а суб'єктом перерахованих адміністративно-правових деліктів може бути фізична осудна особа за надання відповідної інформації, зазначеної в статтях КУПрАП; 4) з суб'єктивної сторони злочин, передбачений ч. 1 ст. 238 КК може вчинятися лише умисно, а за ч. 2 ст. 238 КК за ознакою «що спричинили загибель людей чи інші тяжкі наслідки» тут буде умисне поведження до дій або бездіяльності і необережність до наслідків, а за перераховані адміністративно-правові порушення суб'єктивна сторона характеризується виною у формі умислу і умисел може бути лише прямим.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Кудрявцев В.Н.* Общая теория квалификации преступлений / В.Н. Кудрявцев 2-е изд., перераб. и доп. — М.: «Юрист». — 2006. — 304 с.
2. *Брич Л.* Суміжні склади злочинів : поняття і основні ознаки / Л. Брич // Підприємництво, господарство і право. — 2006. — № 6. — С. 102–109.
3. *Савенкова Т.Г.* Безпосередній об'єкт злочину приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення / Т.Г. Савенкова // Юридична наука. — 2015. — № 1. — С. 101–112.
4. *Олійник В.П.* Безпосередній об'єкт злочину забруднення моря / В.П. Олійник // Юридична наука. — 2016. — № 5. — С. 25–39.
5. *Савенкова Т.Г.* Предмет злочину приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення / Т.Г. Савенкова // Юридична наука. — 2014. — № 11. — С. 125–147.
6. *Кудрявцев В.Н.* Объективная сторона преступления / В.Н. Кудрявцев // Советское уголовное право. Общая часть. Учебник / Под ред. В.Д. Меньшагина и др. — М.: Изд-во Моск. ун-та, 1974. — С. 128–143.
7. *Коржанский Н.И.* Объект и предмет уголовно-правовой охраны / Н.И. Коржанский. — М.: Изд-во Академии МВД СССР, 1980. — 248 с.
8. *Савенкова Т.Г.* Об'єктивна сторона злочину приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення / Т.Г. Савенкова // Юридична наука. — 2015. — № 7. — С. 144–157.
9. *Савенкова Т.Г.* Кваліфікуючі знаки злочину приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення / Т.Г. Савенкова // Юридична наука. — 2015. — № 9. — С. 134–140.
10. Кримінальний кодекс України 2001 р.: Закон України від 5 квітня 2001р. // Відомості Верховної Ради України від 29.06.2001. — № 25–26. — Ст. 131.
11. *Савенкова Т.Г.* Суб'єкт злочину приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення / Т.Г. Савенкова // Юридична наука. — 2017. — № 7. — С. 85–116.
12. *Олійник В.П.* Суб'єкт злочину забруднення моря / В.П. Олійник // Юридична наука. — 2017. — № 6. — С. 42–63.

13. *Рарог А.И.* Субъективная сторона и квалификация преступлений / А.И. Рарог. — М. : ООО «Профобразование», 2001. — 135 с.
14. *Воробей П.А.* Теорія і практика кримінально-правового ставлення в вину / П.А. Воробей. — К. : НАВСУ, 1997. — 184 с.
15. *Никифоров Б.С.* Применение общего определения умысла и норм Особенной части УК / Б.С. Никифоров // Советское государство и право. — 1966. — № 7. — С. 117—199.
16. *Савенкова Т.Г.* Суб'єктивна сторона складу злочину, передбаченого ст. 238 КК України / Т.Г. Савенкова // Юридична наука. — 2011. — № 6. — С. 119—128.
17. *Олійник В.П.* Суб'єктивна сторона злочину забруднення моря / В.П. Олійник // Юридична наука. — 2017. — № 7. — С. 38—63.
18. *Дурманов Н.Д.* Понятие преступления / Николай Дмитриевич Дурманов. — М. — Л. : АН СССР, 1948. — 311 с.
19. *Лисов М.* Ограничение преступления от проступка по должности / М. Лисов. — Советская юстиция. — 1972. — № 1. — С. 13—14.
20. *Строгович М.С.* Основные вопросы советской социалистической законности / М.С. Строгович. — М. : Наука, 1966. — 252 с.
21. *Клюшниченко А.П.* Административно-правовая борьба с мелким хуліганством и злостным п'янством / А.П. Клюшниченко. — Киев, 1967. — 128 с.
22. *Даньшин И.Н.* Уголовно-правовая охрана общественного порядка / И.Н. Даньшин. — М. : Юрид. лит., 1973. — 200 с.
23. *Якуба О.М.* Советское административное право. Общая часть / О.М. Якуба. — Киев : Вища школа, 1975. — 231 с.
24. *Пионтковский А.А.* Курс советского уголовного права / А.А. Пионтковский. — Наука, 1970, т. 2. — 516 с.
25. *Лунев А.Е.* Административная ответственность за правонарушения / А.Е. Лунев. — М. : Госюриздат, 1961. — 186 с.
26. *Якупов А.Ш.* Советское уголовное право. Часть Общая / А.Ш. Якупов. — Киев : КВШ МВД СССР, 1973. — 516 с.
27. *Кузнецова Н.Ф.* Преступление и преступность / Н.Ф. Кузнецова. — М. : Изд-во МГУ, 1969. — 232 с.
28. *Куринов Б.А.* Основы квалификации преступлений / Б.А. Куринов. — М. : Изд-во Моск.ун-та, 1984. — 181 с.
29. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 № 8073-X // Відомості Верховної Ради України. — 2017. — № 35. — Ст. 376.
30. The Polish Penal Code / edited by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov, and Dj, prof. N.F. Kuznetsova introduction by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Polish by D.A. Barilovitch. — St. Petersburg : «Yundichesky Centei Press», 2001.— 234 p.
31. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. — St. Petersburg : «Yuridichesky Center — Press», 2001. — 298 p.
32. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova. — St. Petersburg : «Yuridichesky Center — Press», 2002. — 366 p.
33. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. — St Petersburg : «Yuridichesky Center — Press», 2002. — 226p.

34. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn.V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. — St. Petersburg : «Yuridicheskyy Center — Press», 2002. — 366 p.

REFERENCES

1. *Kudrjavcev V.N.* Obshhaja teorija kvalifikacii prestuplenij / V.N. Kudrjavcev 2-e izd., pererab. i dop. — M. : «Jurist». — 2006. — 304 s.
2. *Brych L.* Sumizhni sklady zlochyniv : poniattia i osnovni oznaky / L. Brych // Pidpriemnytstvo, gospodarstvo i pravo. — 2006. — № 6. — S. 102–109.
3. *Savenkova T.H.* Bezposerednii ob'ekt zlochynu prykhovuvannia abo perekruчення vidomostei pro ekolohichniy stan abo zakhvoriuvanist naselennia / T.H. Savenkova // Yurydychna nauka. — 2015. — № 1. — S. 101–112
4. *Oliinyk V.P.* Bezposerednii ob'ekt zlochynu zabrudnennia moria / V.P. Oliinyk // Yurydychna nauka. — 2016. — № 5. — S. 25–39.
5. *Savenkova T.H.* Predmet zlochynu prykhovuvannia abo perekruчення vidomostei pro ekolohichniy stan abo zakhvoriuvanist naselennia / T.H. Savenkova // Yurydychna nauka. — 2014. — № 11. — S. 125–147.
6. *Kudrjavcev V.N.* Obektivnaja storona prestuplenija / V.N. Kudrjavcev // Sovetskoe ugovnoe pravo. Obshhaja chast'. Uchebnik / Pod red. V. D. Men'shagina i dr. — M. : Izd-vo Mosk. un-ta, 1974. — S. 128–143.
7. *Korzhanskij N.J.* Obekt i predmet ugovno-pravovoy ohrany / N.J. Korzhanskij. — M. : Izd-vo Akademii MVD SSSR, 1980. — 248 s.
8. *Savenkova T.H.* Ob'ektyvna storona zlochynu prykhovuvannia abo perekruчення vidomostei pro ekolohichniy stan abo zakhvoriuvanist naselennia / T.H. Savenkova // Yurydychna nauka. — 2015. — № 7. — S. 144–157.
9. *Savenkova T.H.* Kvalifikuiuchi znaky zlochynu prykhovuvannia abo perekruчення vidomostei pro ekolohichniy stan abo zakhvoriuvanist naselennia / T.H. Savenkova // Yurydychna nauka. — 2015. — № 9. — S. 134–140.
10. Kryminalnyi kodeks Ukrainy 2001 r. : Zakon Ukrainy vid 5 kvitnia 2001r. // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 29.06.2001. — № 25–26. — St. 131.
11. *Savenkova T.H.* Sub'ekt zlochynu prykhovuvannia abo perekruчення vidomostei pro ekolohichniy stan abo zakhvoriuvanist naselennia / T.H. Savenkova // Yurydychna nauka. — 2017. — №7. — S. 85–116.
12. *Oliinyk V.P.* Sub'ekt zlochynu zabrudnennia moria / V.P. Oliinyk // Yurydychna nauka. — 2017. — №6. — S. 42–63.
13. *Rarog A.I.* Subektivnaja storona i kvalifikacija prestuplenij / A.I. Rarog. — M. : OOO «Profobrazovanie», 2001. — 135 s.
14. *Vorobei P.A.* Teoriia i praktyka kryminalno-pravovoho stavlennia v vynu / P.A. Vorobei. — K. : NAVSU, 1997. — 184 s.
15. *Nikiforov B.S.* Primenenie obshhego opredelenija umysla i norm Osobnoy chasti UK / B.S. Nikiforov // Sovetskoe gosudarstvo i pravo. — 1966. — № 7. — S. 117–199.
16. *Savenkova T.H.* Sub'ektyvna storona skladu zlochynu, peredbachenoho st. 238 KK Ukrainy / T.H. Savenkova // Yurydychna nauka. — 2011. — № 6. — S. 119–128.
17. *Oliinyk V.P.* Sub'ektyvna storona zlochynu zabrudnennia moria / V.P. Oliinyk // Yurydychna nauka. — 2017. — № 7. — S. 38–63.
18. *Durmanov N.D.* Ponjatie prestuplenija / Nikolaj Dmitrievich Durmanov. — M. — L. : AN SSSR, 1948. — 311 s.

19. *Lysov M.* Ogranichenie prestuplenija ot prostupka po dolzhnosti / M. Lisov. – Sovetskaja justicija. — 1972. — №1. — S. 13–14.
20. *Strogovich M.S.* Osnovnye voprosy sovetskoj socialisticheskoj zakonnosti / M.S. Strogovich. — M. : Nauka, 1966. — 252 s.
21. *Kljushnichenko A.P.* Administrativno-pravovaja bor'ba s melkim huliganstvom i zlostnym p'janstvom / A.P. Kljushnichenko. — Kiev, 1967. — 128 s.
22. *Dan'shin I.N.* Ugolovno-pravovaja ohrana obshhestvennogo porjadka / I.N. Dan'shin. — M. : Jurid. lit., 1973. — 200 s.
23. *Jakuba O.M.* Sovetskoe administrativnoe pravo. Obshhaja chast' / O.M. Jakuba. — Kiev : Vyshcha shkola, 1975. — 231 s.
24. *Piontkovskij A.A.* Kurs sovetskogo ugolovnogo prava / A.A. Piontkovskij. — Nauka, 1970, t. 2. — 516 s.
25. *Lunev A.E.* Administrativnaja otvetstvennost' za pravonarushenija / A.E. Lunev. — M. : Gosjurizdat, 1961. — 186 s.
26. *Jakupov A.Sh.* Sovetskoe ugolovnoe pravo. Chast' Obshhaja / A.Sh. Jakupov. — Kiev : KVSh MVD SSSR, 1973. — 516 s.
27. *Kuznecova N.F.* Prestuplenie i prestupnost' / N.F. Kuznecova. — M. : Izd-vo MGU, 1969. — 232 s.
28. *Kurinov B.A.* Osnovy kvalifikacii prestuplenij / B.A. Kurinov. — M. : Izd-vo Mosk.un-ta, 1984. — 181 s.
29. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia : Zakon Ukrainy vid 07.12.1984 № 8073-X // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. — 2017. — № 35. — St. 376.
30. The Polish Penal Code / edited by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov, and Dj, prof. N.F. Kuznetsova introduction by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Polish by D.A. Barilovitch. — St. Petersburg : «Yundichesky Centei Press», 2001.— 234 p.
31. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. — St. Petersburg : «Yuridichesky Center — Press», 2001. — 298 p.
32. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova. — St. Petersburg : «Yuridichesky Center — Press», 2002. — 366 p.
33. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. — St Petersburg : «Yuridichesky Center — Press», 2002. — 226p.
34. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn.V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. — St. Petersburg : «Yuridichesky Center — Press», 2002. — 366 p.

Савенкова Т.Г. Відмежування злочину приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення від суміжних злочинів та аналогічного адміністративного делікту

У статті проведено відмежування злочину, передбаченого ст. 238 КК України, від злочину, описаного диспозиції ч. 3 ст 243 КК України та від адміністративно-правових порушень, передбачених статтями 82-3, 83-1, 91-4, 188-5, 188-11, 212-2, 212-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення за елементами та ознаками цих правопорушень. Проаналізовані загальні положення щодо відмежування суміжних злочинів та аналогічних адміністративно-правових деліктів.

Ключові слова: злочин, суміжні злочини, відмежування злочинів від суміжних злочинів, відмежування злочинів від аналогічних адміністративно-правових деліктів.

Savenkova T.G. Отграничение преступления сокрытие или искажение сведений об экологическом состоянии или заболеваемости населения от смежных преступлений и аналогичного административного деликта

В статье проведено отграничение преступления, предусмотренного ст. 238 УК Украины, от преступления, описанного в диспозиции ч. 3 ст. 243 УК Украины, от административно-правовых правонарушений, предусмотренных статьями 82-3, 83-1, 91-4, 188-5, 188-11, 212-2, 212 -3 Кодекса Украины об административных правонарушениях по элементам и признакам этих правонарушений. Проанализированы общие положения отграничений от смежных преступлений и аналогичных административно-правовых деликтов.

Ключевые слова: преступление, смежные преступления, отграничения преступлений от смежных преступлений, отграничения преступлений от аналогичных административно-правовых деликтов.

Savenkova T. Separation of a Crime of Concealing or Distorting Information about the Ecological State or Morbidity of the Population from Related Offenses and Similar Administrative Delinquency

The article distinguishes the crime provided for in Art. 238 of the Criminal Code of Ukraine from the crime described in the disposition of Part 3 of Article 243 of the Criminal Code of Ukraine and from administrative violations stipulated by Articles 82-3, 83-1, 91-4, 188-5, 188-11, 212-2, 212-3 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses on the ground of the elements and features of these offenses. The general provisions on the separation of related offenses and similar administrative and legal cases are analyzed.

Keywords: Crime; Related Crimes; Separation of Crimes from Related Offenses; Separation of Crimes from Similar Administrative and Legal Delinquencies

Стаття надійшла до редакції: 11.08.2017.

**КРИМІНАЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО
УГОЛОВНОЕ ПРОЦЕССУАЛЬНОЕ ПРАВО
CRIMINAL PROCESSAL LAW**

УДК 343.137.9

R. Arakelyn

**LEGAL PARADIGM OF THE INSTITUTION OF
MEDIATION IN THE CRIMINAL PROCEEDINGS OF
UKRAINE**

Р.Ф. Аракелян

*здобувач кафедри кримінального права,
кримінології, цивільного та господарського права
ВНЗ «Національна академія управління»
м. Київ*

**ПРАВОВА ПАРАДИГМА РОЗБУДОВИ ІНСТИТУТУ
МЕДІАЦІЇ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ
УКРАЇНИ**

Постановка проблеми. Дослідження та вивчення правової парадигми розбудови інституту медіації в кримінальному провадженні України обумовлено цілою низкою аспектів, які визначають необхідність впровадження інституту медіації в кримінальне процесуальне законодавство України.

Так, в національному законодавстві закріплений євроінтеграційний напрям руху України, який обумовлює транспозицію «*acquis communautaire*» Європейського Союзу до правової системи України. В свою чергу, Рамкове рішення Європейського Союзу «Про статус потерпілого у кримінальному судочинстві» від 15.03.2001 р. є складовою частиною «*acquis communautaire*», в якому значна увага приділяється медіації в кримінальних справах.

Починаючи з 1995 року, Україна є повноправним членом Ради Європи. Таке членство передбачає відкрите та ефективне співробітництво в досягненні спільної мети, визначеної у розділі 1 Статуту Ради Європи, та в контексті досліджуваної тематики передбачає здійснення спільних дієвих заходів у правовій сфері, які обумовлені положеннями Рекомендації № R(85) 11 Комітету міністрів державам-членам «Про положення потерпілого в межах кримінального права та кримінального процесу» від 28.06.1985 р., та Рекомендації № 6 R (87) 18 Комітету міністрів державам-членам «Щодо спрощення структури системи кримінальної юстиції» від 17.09.1987 р.

Вищезазначеними рекомендаціями державам-членам Ради Європи пропонується переглянути своє законодавство з метою забезпечення можливості позасудового врегулювання спорів, особливо щодо кримінальних правопорушень невеликої та середньої тяжкості. Але, на сьогодні спостерігається відверте нівелювання Україною вищезазначених міжнародно-правових зобов'язань в розрізі досліджуваної проблематики. Такий стан речей є неприйнятним для демократичної, гуманістичної, соціально орієнтованої країни, компрометує Україну в очах міжнародної спільноти та підлягає негайному виправленню. Усунення такого стану речей передбачає здійснення системного дослідження зазначеної тематики з метою подальшої імплементації європейських стандартів в аспекті впровадження інституту медіації в кримінальне процесуальне законодавство України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок в дослідженні правової парадигми розбудови інституту медіації в кримінальному провадженні здійснили такі зарубіжні вчені, як Х.Д. Алікперов, Й. Айртсен, Х. Бесемер, Р. Буш, Л.В. Головка, А. Грасенкова, Г. Зер, Г. Мате, Р. Маскудов, М. Райт, Е. Ешуорт, Т. Маршал, П.М. Колд, Г. Бейземор, Л. Волгрейв, Д.В. Несс, О.М. Бобров, А. Горова, І.А. Войтюк, Т.А. Денисова, Ю.І. Микитин, В.Т. Маляренко, Л. Ільковець, В. Землянська, В. Замніус, Д. Ковриженко, О. Коваленко, С. Олійник, К. Льофлер-Конрад, В.М. Трубников, І.І. Ємельянов, О.В. Перепадь та інші.

Незважаючи на проаналізовані науковцями здобутки в досліджуваній проблематиці, в науковій літературі, зокрема, у вітчизняних та зарубіжних правників бракує системних досліджень правової парадигми розбудови інституту медіації в кримінальному провадженні.

Метою статті є системний аналіз правової парадигми розбудови інституту медіації в кримінальному провадженні, що передбачатиме дослідження та розкриття сутності інституту медіації через принципи та визначальні положення, викладені в Рекомендації Ради Європи № R 19 від 15.09. 1999 р. «Про посередництво в кримінальних справах» та в Рамковому рішенні Європейського Союзу «Про місце жертв злочинів в кримінальному судочинстві» від 15.03.2001 року.

Основні результати дослідження. Правові стандарти інституту медіації засновують консенсуальну модель аналізованої інституційної основи та в межах європейського континенту представлені у вигляді низки рекомендацій та рішень Ради Європи: Рекомендації № R19 «Про посередництво в кримінальних справах» від 15.09.1999 року [1]; Рекомендації № R (85) 11 Комітету міністрів державам-членам «Щодо положення потерпілого в рамках кримінального права та кримінального процесу» від 28.06.1985 року [2]; Рекомендації № 6 R (87) 18 Комітету міністрів державам-членам «Щодо спрощення структури системи кримінальної юстиції» від 17.09.1987 року [3]. Консенсуальна модель інституту медіації між потерпілим та правопорушником в межах Європейського Союзу представлена Рамковим рішенням «Про місце жертв злочинів в кримінальному судочинстві» від 15.03.2001 року [4].

З огляду на різновекторний характер регламентації інституту медіації вважаємо за доцільне зосередити особливу увагу на аналізі правових актів, які мають визначальне міжнародно-правове визнання, зокрема, Рекомендації

Ради Європи № R 19 від 15.09.1999 року «Про посередництво в кримінальних справах» та Рамкового рішення «Про місце жертв злочинів в кримінальному судочинстві» від 15.03.2001 року.

Впровадження інституту медіації в кримінальне процесуальне законодавство країн Європи пов'язане із прийняттям 15.09.1999 р. Рекомендації Ради Європи № R 19 «Про посередництво в кримінальних справах». Дана Рекомендація розроблена Комітетом експертів, зокрема, Європейським комітетом з кримінальних справ та міністрами юстиції країн Європи, які є фахівцями в галузі кримінального права та процесу та спрямована на консолідацію зусиль держав-членів Ради Європи на реалізацію програм відновного правосуддя та передбачає використання медіації в кримінальному провадженні як гнучкого та всеохоплюючого інструмента з метою створення альтернативи традиційному судовому провадженню [1].

Аналізована Рекомендація, в першу чергу, адресована керівництвам всіх країн-членів Ради Європи та зосереджує основну увагу на правову й інституційну основи функціонування медіації та відновного правосуддя. Рекомендація Ради Європи № R 19 складається із шести основних розділів: «Загальні положення (визначення)»; «Загальні принципи»; «Правова основа»; «Місце органів кримінальної юстиції в медіації»; «Організація медіації»; «Подальший розвиток системи медіації» [1].

Ми вважаємо за доцільне розкрити сутність аналізованого явища через визначальні принципи, які містяться в додатку до аналізованої Рекомендації та які вважаються засадничою частиною акту.

Так, принцип *автономності служб медіації* передбачає активну участь зацікавлених сторін, вимагає відповідної автономії під час застосування процедури медіації. Задля досягнення цієї мети, медіація повинна ґрунтуватися відповідно до власної логіко-структурної моделі, яка відрізняється від логіко-структурної моделі стадій кримінального процесу. Призначення кримінального процесу полягає в оцінці абстрактної вини, кваліфікації діяння відповідно до складу кримінального правопорушення, визначеного в нормах матеріального кримінального права та застосувати покарання в межах санкції статті кримінального закону або активізації реабілітаційних заходів. З іншого боку, медіація потребує певних сприятливих, без шаблонних умов, спрямованих на відкрито налаштовану дискусію, в ході якої можливим є вільне вираження власних емоцій, почуттів та активний пошук творчих та практичних рішень, які відповідають реальним потребам потерпілого та реальній можливості правопорушника реабілітуватися в очах потерпілого.

Різновид автономності, передбачений в Рекомендація Ради Європи № R 19, може бути визначений як «умовна автономність» в межах системи кримінального правосуддя [1]. Такий статус передбачає часові межі та свободу дій необхідних для налагодження відкритої бесіди, такий статус є істотною перевагою медіації, яка не виходить за межі кримінального процесуального провадження. Таким чином держава в особі прокурора або судді (суду) має змогу контролювати рефлексію кримінального конфлікту (кримінального правопорушення) та не вживати заходів контролю до певного часу. Потерпілий та правопоруш-

ник в цьому випадку мають можливості для активізації власних дій та зберігають власну автономію в системі кримінального правосуддя [5].

Наступний принцип — *добровільність, конфіденційність та неупередженість*. Принцип добровільності походить від ідеї участі, який є специфічним для медіації. Активна участь є можливою за умови уникнення елементів примусу. Добровільність є складовою будь-якого різновиду процедури медіації [6, с. 39].

Так, на початкових стадіях кримінального провадження забороняється застосування будь-якого тиску при прийнятті рішення про участь в процедурі медіації. В 11 параграфі принципів Рекомендації Ради Європи № R 19 чітко визначено наступне: «Забороняється спонукання потерпілого та правопорушника до участі в процедурі медіації будь-якими недобросовісними шляхами» [1]. В пояснювальній записці до Рекомендації Ради Європи № R 19 надається розширене тлумачення питання процесуальних прав та гарантій на підставі статі 6 Європейської Конвенції з прав людини, зокрема, права на справедливий судовий розгляд, та на підставі норм прецедентного права, викладених в рішенні Європейського суду з прав людини у справі «Девеер (Deweer case)» [7, с. 47].

У рішенні по справі «Девеер (Deweer case)» розглядається питання про відмову від «права на доступ до суду» та умови, у зв'язку з якими така відмова відповідає процесуальним правам та гарантіям сторін кримінального процесу. Мова йде про законність рішення про відмову від «права на доступ до суду». Таким чином, відповідальність щодо даного питання покладена на органи кримінального правосуддя: «Тиск на сторони кримінального провадження з боку органів кримінального правосуддя з метою одержання згоди на участь у процедурі медіації забороняється». По відношенню до підозрюваного, наслідки його відмови від процедури (процесу) медіації не повинні бути більш тяжкими ніж ті, які випливають із процесу медіації, у випадку її застосування [7, с. 49].

Кримінальний процесуальний порядок процедури медіації заснований на двох взаємопов'язаних елементах: конфіденційності та неупередженості. Конфіденційність є вимогою про неприпустимість розголошення та витоку інформації, одержаної сторонами процесу медіації на зустрічах, конференціях в імперативному порядку. У Рекомендації Ради Європи № R 19 зазначено наступне: «Дискусії в процесі медіації мають конфіденційний характер та не підлягають використанню в майбутньому, таке використання можливе за згодою сторін» [1].

У параграфі 30 Рекомендації Ради Європи № R 19, у вигляді виключення, звертається увага на можливість та обов'язковість порушення принципу конфіденційності у разі, якщо така інформація містить відомості про можливість вчинення тяжкого злочину (кримінального правопорушення) в майбутньому. У цьому випадку така інформація повинна бути передана зацікавленим особам та уповноваженим органам. Але, ще більш дискусійним є питання про обсяг, межі та порядок надання інформації за результатами процедури медіації органам кримінального правосуддя.

Принцип конфіденційності передбачає інформування органів кримінальної юстиції виключно про назву процедури на якій знаходиться розгляд

кримінального провадження, переданого на процедуру медіації та про наслідки процесу медіації. Так, відповідно до положень параграфу 32 Рекомендації Ради Європи № R 19 «Доповідь медіатора не повинна розкривати зміст процесу медіації, також, медіатор не повинен надавати оцінку діям та поведінки сторін в процесі медіації» [1].

Не менш важливим елементом процесу медіації є додержання *принципу неупередженості*, який характеризує та визначає сутність терміну «медіація». Зокрема, «медіація повинна проводитися неупереджено».

У кримінальному провадженні медіація повинна поглинути все напруження та знайти баланс між необхідністю встановлення та осуду кримінального діяння без будь-яких сумнівів, з одного боку, а з іншого — «надати руку допомоги» підозрюваному чи обвинуваченому з тим, щоб допомогти встановити соціальні зв'язки, які виявилися втраченими. В пояснювальній записці наголошувалося: «Залишаючись неупередженим, медіатор не повинен забувати про те, що вчинено протиправне діяння, злочин, відповідальним за яке залишається правопорушник» [1].

«Загальна доступність» та «доступність на будь-якій стадії кримінального процесу» — цей принцип є одним із загальних принципів та розглядається державами-членами як керівництво до дії. Після закінчення експериментальної стадії медіації повинна бути послугою, доступ до якої є відкритим на будь-якій стадії кримінального процесу. При цьому, необхідно наголосити на тому, що рекомендації Ради Європи не мають імперативного, загальнообов'язкового характеру. Цінність та сила таких рекомендацій заснована на бездоганній репутації Ради Європи та здатності окремих осіб та груп використати її задля впровадження ідеї відновного правосуддя. Разом з тим, щоб рекомендація була втілена у життя, необхідним є її впровадження в правову політику та законодавство держав-членів. Коли мова йде про необхідність законодавчого закріплення інституту медіації в межах європейського континенту, представленого державами-членами Європейського Союзу, то слід згадати про Рамочне рішення Європейського Союзу «Про місце жертв злочинів в кримінальному судочинстві» від 15.03.2001 р. [4]. В цьому акті приділяється значна увага медіації в кримінальному провадженні. Медіація в кримінальному провадженні визначається як процес пошуку до, або під час кримінального процесу взаємоприйняттого рішення між потерпілим та правопорушником за посередництвом компетентної особи — медіатора. Відповідно до статті 10 Рамочного рішення Європейського Союзу «Про місце жертв злочинів в кримінальному судочинстві» від 15.03.2001 р. передбачено наступне: «Кожна держава-член Європейського Союзу повинна прикладати зусилля задля сприяння застосуванню медіації в кримінальному провадженні щодо кримінальних правопорушень, які вона вважатиме як такі, що відповідають таким заходам та повинна гарантувати прийняття будь-якої угоди, що надходитиме від потерпілого та правопорушника за підсумками застосування процедури медіації» [4]. Цим Рішенням країни-члени Європейського Союзу до 22.03.2006 р. зобов'язані були ухвалити закони, які забезпечували б впровадження посередництва в кримінальному провадженні та прийняття до розгляду будь-яких угод між правопорушником та потерпілим за посередництвом медіатора.

При аналізі та дослідженні інституту медіації між потерпілим та правопорушником ми пропонуємо нижченаведений когезійний діалектичний доробок обумовлений «acquis communautaire» Європейського Союзу, який імплементований в положеннях Рамочного рішення Європейського Союзу «Про місце жертв злочинів в кримінальному судочинстві» від 15.03.2001 р. (Рис. 1.1.)

Когезійний діалектичний правовий доробок європейського союзу

Гарантування та забезпечення медіації в процесі кримінального судочинства щодо визначеного кола кримінальних правопорушень. Гарантування права на те, що будь-яка угода між потерпілим та правопорушником, досягнута під час такої медіації в кримінальних справах, може бути прийнята до уваги.
Гарантування, у відповідності до національних норм, надання потерпілим, які мають статус сторін або свідків, можливості відшкодування витрат, які вони понесли в результаті їх законної участі в кримінальному судочинстві.
Гарантування та забезпечення відповідного рівня захисту для потерпілих та їх родини, безпеки та захисту їх особистого життя в тих сферах, де, на думку компетентних осіб, існує ризик.
Гарантування підготовки фахівців, які залучені до розгляду провадження, або будь-яким іншим чином взаємодіють з потерпілими.
Гарантування надання потерпілому спеціальної допомоги (безкоштовне консультування, послуги спеціалістів та організації, які надають допомогу потерпілим, юридична допомога).
Гарантування потерпілому доступу до інформації з моменту першого контакту з правоохоронними органами та права на використання будь-яких засобів, які сприятимуть належному самозахисту потерпілого.
Гарантування потерпілим можливості бути почутими під час розгляду провадження та надання ними свідчень. Гарантування та забезпечення винайденню спеціального підходу до потерпілого, який якомога точніше відповідатиме його обставинам.
Гарантування права потерпілого відігравати реальну та належну роль в своїй кримінально-правовій системі, яка обумовлена повагою до людської гідності під час розгляду провадження та визнання прав, законних інтересів потерпілого.
Гарантування запобіганню повторній віктимізації потерпілого

(Рис. 1.1.)

Висновки. Таким чином, нами проаналізовано правову парадигму розбудови інституту медіації в кримінальному провадженні України, якою засновується консенсуальна модель аналізованої інституційної основи та в межах європейського континенту представлена у вигляді низки рекомендацій та рішень Ради Європи, а в межах Європейського Союзу представлена Рамковим рішенням ЄС «Про місце жертв злочинів в кримінальному судочинстві» від 15.03.2001 р. За підсумками аналізу Рамкового рішення Європейського Союзу «Про місце жертв злочинів в кримінальному судочинстві» від 15.03.2001 р.

запропонований когезійний діалектичний доробок, обумовлений «acquis communautaire» Європейського Союзу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про медіацію в кримінальних справах : Рекомендація № R (99) 19 (від 15.09.1999 р.) Комітету міністрів Ради Європи державам-членам // Відновне правосуддя в Україні : Щоквартальний бюлетень. — 2005. — № 1–2. — С. 50–53.
2. Щодо положення потерпілого в рамках кримінального права та кримінального процесу : Рекомендація № R (85) 11 (від 28.06.1985 р.) Комітету міністрів державам-членам // Відновне правосуддя в Україні : Щоквартальний бюлетень. — 2003. — № 2. — С. 74–75.
3. Щодо спрощення структури системи кримінальної юстиції : Рекомендації № 6 R (87) 18 (від 17.09.1987 р.) Комітету міністрів державам-членам // Відновне правосуддя в Україні : Щоквартальний бюлетень. — 2003. — № 2. — С. 64–66.
4. Про місце жертв злочинів у кримінальному судочинстві : Рамкове рішення Ради ЄС від 15 березня 2001 року // Международное право в избранных документах. — М. : Изд-во ИМО 2009. — 793 с.
5. Development and implementation of mediation and restorative justice measures in criminal justice ECOSOC Res. 1999/26, adopted 28 July 1999.
6. Что может медиация. Трансформативный подход к конфликту / Под ред. Буша Р., Фолджера Д. — К. : «Издатель Захаренко В. А.», 2007. — 264 с.
7. Biermans N., D'Hoop M. Development of Belgian prisons into a restorative perspective. Positioning Restorative Justice / Biermans N., D'Hoop M. — Fifth International Conference organised by International Network for Research on Restorative Justice for Juveniles, Leuven, 16–19 September, 2001. — 97 p.

REFERENCES

1. Pro mediatsiui v kryminalnykh spravakh : Rekomendatsiia № R (99) 19 (vid 15.09.1999 r.) Komitetu ministriv Rady Yevropy derzhavam-chlenam // Vidnovne pravosudivia v Ukraini : Shchokvartalnyi biuletен. — 2005. — № 1–2. — S. 50–53.
2. Shchodo polozhennia poterpiloho v ramkakh kryminalnoho prava ta kryminalnoho protsesu : Rekomendatsiia № R (85) 11 (vid 28.06.1985 r.) Komitetu ministriv derzhavam-chlenam // Vidnovne pravosudivia v Ukraini : Shchokvartalnyi biuletен. — 2003. — № 2. — S. 74–75.
3. Shchodo sproshchennia struktury systemy kryminalnoi yustytzii : Rekomendatsiia № 6 R (87) 18 (vid 17.09.1987 r.) Komitetu ministriv derzhavam-chlenam // Vidnovne pravosudivia v Ukraini : Shchokvartalnyi biuletен. — 2003. — № 2. — S. 64–66.
4. Pro mistse zhertv zlochyniv u kryminalnomu sudochynstvi : Ramkove rishennia Rady YeS vid 15 bereznia 2001 roku // Mezhdunarodnoe pravo v izbrannykh dokumentah. — M. : Izd-vo IMO 2009. — 793 s.
5. Development and implementation of mediation and restorative justice measures in criminal justice ECOSOC Res. 1999/26, adopted 28 July 1999.
6. Chto mozhet mediatsiia. Transformativnyi podhod k konfliktu / Pod red. Busha R., Foldzhera D. — K. : «Izdatel' Zaharenko V.A.», 2007. — 264 s.
7. Biermans N., D'Hoop M. Development of Belgian prisons into a restorative perspective. Positioning Restorative Justice / Biermans N., D'Hoop M. — Fifth International Conference organised by International Network for Research on Restorative Justice for Juveniles, Leuven, 16–19 September, 2001. — 97 p.

Аракелян Р.Ф. Правова парадигма розбудови інституту медіації в кримінальному провадженні України

У статті досліджуються правові стандарти в сфері політики внутрішніх справ та правосуддя як парадигми розбудови інституту медіації в кримінальному провадженні України. За допомогою системного аналізу досліджено та розкрито сутність інституту медіації через принципи та визначальні положення, викладені в Рекомендації Ради Європи № R 19 від 15.09. 1999 «Про посередництво в кримінальних справах» та в Рамковому рішенні Європейського Союзу 2001/220/ЈНА «Про місце жертв злочинів в кримінальному судочинстві» від 15.03.2001.

Ключові слова: інститут медіації в кримінальному провадженні, європейські стандарти, принципи інституту медіації.

Аракелян Р.Ф. Правовая парадигма развития института медиации в уголовном производстве Украины

В статье исследуются правовые стандарты в области политики внутренних дел и правосудия как парадигмы развития института медиации в уголовном производстве Украины. С помощью системного анализа исследовано и раскрыто сущность института медиации через принципы, и определяющие положения, изложенные в Рекомендации Совета Европы № R 19 от 15.09. 1999 «О посредничестве в криминальных делах» и в Рамочном решении Европейского Союза 2001/220/ЈНА «О положении потерпевшего в рамках уголовного судопроизводства» от 15.03.2001.

Ключевые слова: институт медиации в уголовном производстве, европейские стандарты, принципы института медиации.

Arakelyn R. Legal Paradigm of the Institution of Mediation in the Criminal Proceedings of Ukraine

In this article, the legal standards in the sphere of the policy of the internal affairs and justice as a paradigm for building institution of mediation in criminal proceedings of Ukraine are researched. By means of system analysis, the author of this article has investigated and disclosed the institution of mediation through the principles and provisions set out in the Recommendations of the Council of Europe No. R(99)19 of 15 September 1999 concerning mediation in penal matters and the Framework Decision of the European Union 2001/220/ЈНА of 15 March 2001 on the standing of victims in criminal proceedings.

Keywords: Institution of Mediation in Criminal Proceedings; European Standards; Principles of Mediation Institution

Стаття надійшла до редакції: 7.08.2017.

Видавничо-редакційна рада і редакційна колегія журналу
«Юридична наука», колектив ВНЗ «Національна академія управління»
вітає з Днем народження дійсного члена (академіка) НАПрН України

БАУЛІН ЮРІЙ ВАСИЛЬОВИЧ

Народився 2 вересня 1953 р. у с. Станиця Луганська Станично-Луганського району Луганської обл. У 1975 р. закінчив Харківський юридичний інститут (нині — Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»), де залишився працювати та обіймав такі посади: асистента, старшого викладача, доцента, професора кафедри кримінального права, заступника декана заочного факультету (за сумісництвом). З 2005 р. по 2008 р. — директор Інституту вивчення проблем злочинності Академії правових наук України. З червня 2008 р. по 2010 р. — суддя Конституційного Суду України, з 2011 р. по березень 2014 р. — заступник Голови Конституційного Суду України. З 18 березня 2014 р. по 3 червня 2017 р. Юрій Васильович Баулін займав посаду Голови Конституційного суду України.

У 1981 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему: «Право громадян на затримання злочинця за радянським кримінальним законодавством» (спеціальність 12.00.08), у 1991 р. — дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему: «Кримінально-правові проблеми вчення про обставини, що виключають злочинність (суспільну небезпеку і протиправність) діяння» (спеціальність 12.00.08). Науковий ступінь доктора юридичних наук присуджено у 1992 р. Вчене звання професора присвоєно у 1993 р. Обраний членом-кореспондентом Академії правових наук України (нині — Національна академія правових наук України) у 1996 р., а дійсним членом (академіком) — у 2006 р. Заступник академіка-секретаря відділення кримінально-правових наук НАПрН України.

Досліджує методологічні проблеми кримінального права, проблеми кримінальної відповідальності та її підстав, а також обставини, що виключають кримінальну відповідальність, та підстави звільнення від неї. Опублікував

понад 300 наукових праць, серед яких: «Право граждан на задержание преступника» (1986), «Уголовная ответственность за незаконное обращение с наркотическими средствами» (у співав., 1988), «Обстоятельства, исключающие преступность деяния» (1991), «Согласие «потерпевшего» как обстоятельство, исключающее преступность деяния» (2007), «Кримінальне право України: Загальна частина» (у співав., 2001, 2003, 2004, 2007), «Кримінальне право України: Особлива частина» (у співав., 2001, 2003, 2004, 2007), «Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар» (2003, 2004, 2006), «Потерпілий від злочину (міждисциплінарне правове дослідження)» (у співав., 2008), «Конституція України. Науково-практичний коментар» (у співав., 2011), «Правовая система Украины: история, состояние и перспективы, в 5 т.» (у співав., 2011), «Правовая система України: історія, стан та перспективи» Т. 5 (2012), «Великий енциклопедичний словник» (у співав., 2012), «Сучасна кримінально-правова система в Україні: реалії та перспективи. Монографія» (у співав., 2015).

Є членом спеціалізованої вченої ради Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Заступник голови Редакційної ради «Вісника Конституційного Суду України», член науково-редакційних рад низки видань.

Заслужений діяч науки і техніки України (2009). Нагороджений орденом «За заслуги» III ступеня (2003), лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки (2006), лауреат Премії імені Ярослава Мудрого (2001, 2002, 2011), Почесний професор міжнародного Соломонова університету (2003).

На даний час працює професором кафедри кримінального права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Колектив ВНЗ «Національна академія управління», редакційна рада і редакційна колегія щиро вітають Юрія Васильовича Бауліна з Днем народження, бажають йому міцного здоров'я, щастя, творчого та фізичного довголіття і подальших успіхів у його багатогранній діяльності.

З глибокою повагою

*Від імені колективу
«Національної академії управління»
ректор, доктор економічних наук,
професор С.А. ЄРОХІН*

*Головний редактор
наукового фахового журналу
«Юридична наука»,
перший проректор,
доктор юридичних наук, професор
В.К. Матвійчук*

Видавничо-редакційна рада і редакційна колегія журналу
«Юридична наука», колектив ВНЗ «Національна академія управління»
вітає з Днем народження член-кореспондента НАПрН України

РУМ'ЯНЦЕВ В'ЯЧЕСЛАВ ОЛЕКСІЙОВИЧ

Народився 12 вересня 1954 р. у м. Донецьку. У 1979 р. закінчив Харківський юридичний інститут (нині — Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»). З 1979 р. і до сьогодні працює на кафедрі історії держави і права України і зарубіжних країн Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого (нині — Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого») на посадах асистента, доцента, професора, з 1999 р. обіймає посаду декана факультету підготовки професійних суддів.

У 1986 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему: «Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет 1917—1938 рр.», у 1998 р. — дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему: «Українська державність у 1917—1922 рр. (національно-державна і радянська альтернатива)». Вчене звання доцента присвоєно у 1989 р. Вчене звання професора — у 2003 р. Обраний членом-кореспондентом Академії правових наук України (нині — Національна академія правових наук України) у 2004 р.

Напрями наукової діяльності — дослідження історії розвитку української держави і права у XIV—XVII і XX століттях, судова система України. Опублікував понад 130 наукових праць, серед яких: «Центральна Рада: боротьба за відновлення української державності» (1995), «Українська державність у 1917—1922 рр. (форми і проблеми розбудови)» (1996). Співавтор п'яти видань підручника «Історія держави і права України», семи видань навчального посібника «Історія України. Всесвітня історія XX сторіччя», «Еволюція етосу юриста в Україні (історичний та соціально-психологічний нарис)» (у співавт., 2011), «Правовая система Украины: история, состояние и перспективы: у 5 т.» Т. 1 (у співавт., 2011).

Відмінник освіти України (2004), Нагороджений Грамотою Прем'єр-міністра України (2009).

Колектив ВНЗ «Національна академія управління», редакційна рада і редакційна колегія щиро вітають Вячеслава Олексійовича Рум'янцева з Днем народження, бажають йому міцного здоров'я, щастя, творчого та фізичного довголіття і подальших успіхів у його багатогранній діяльності.

З глибокою повагою

*Від імені колективу
«Національної академії управління»
ректор, доктор економічних наук,
професор **С.А. ЄРОХІН***

*Головний редактор
наукового фахового журналу
«Юридична наука»,
перший проректор,
доктор юридичних наук, професор
В.К. Матвійчук*

Видавничо-редакційна рада і редакційна колегія журналу
«Юридична наука», колектив ВНЗ «Національна академія управління»
вітає з Днем народження член-кореспондента НАПрН України

ОБОРОТОВ ЮРІЙ МИКОЛАЙОВИЧ

Народився 14 вересня 1946 р. у с. Лави, Єлеського району, Липецької обл. (Російська Федерація). У 1973 р. закінчив Одеський державний університет ім. І. І. Мечникова за спеціальністю «правознавство». Почав працювати в цьому закладі — спочатку асистентом, старшим викладачем, доцентом кафедри теорії держави і права, заступником декана юридичного факультету. У 1989—1990 рр. — доцент Одеської вищої партійної школи. З 1990 по 1992 р. — завідувач кафедри політології і права Одеського інституту політології та соціального управління; у 1992—1995 рр. — старший науковий співробітник, доцент кафедри соціальних теорій та компаративістики Одеського державного університету імені І. І. Мечникова. У 1995—1998 рр. — завідувач кафедри теорії держави і права Одеського інституту підприємництва і права; 1998—1999 рр. — директор Інституту європейського і національного права Одеської державної юридичної академії; з 1999 р. по теперішній час працює в Одеській національній юридичній академії (нині — Одеський університет «Національна юридична академія») завідувачем кафедри теорії держави і права, з 2005 р. — проректор з наукової роботи.

У 2003 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему: «Традиції і новації у правовому розвитку: загально-теоретичні аспекти». Вчене звання професора присвоєно у 2004 р. Обраний членом-кореспондентом Національної академії правових наук України у 2010 р.

Напрями наукових досліджень — загальнотеоретична юриспруденція, філософія права, методологія юридичної науки. Автор майже 140 наукових праць, з них чотири монографії, два підручники, 27 навчальних посібників, зокрема: «Методические указания по курсу общей теории государства и права» (1979), «Методические материалы по общей теории государства и

права» (1982), «Основы современного государства: Учебный курс» (1995), «Политическое лидерство как проблема политической теории и практики» (1989), «Держава і цивілізація» (1993), «Теорія держави і права. Правничий довідник для професійних суддів» (2005), «Верховенство права в ієрархії правових цінностей України» (2006), «Праворозуміння як аксіоматичне начало (постулат) права» (2010), «Общетеоретическая юриспруденция: учебный курс» (2011), «Актуальні грані загальнотеоретичної юриспруденції: монографія» (2012), «Теорія держави і права. Державний іспит» (у співавт., 2012).

Брав участь у розробці концепції Закону України «Про конституційний контроль», готував наукові висновки за запитами Конституційного Суду України щодо тлумачення нормативно-правових актів. Заступник головного редактора збірника наукових праць «Актуальні проблеми держави і права».

Нагороджений нагрудним знаком «Відмінник освіти України» (2002), орденем «За наукові досягнення» III ступеня (2007).

Заслужений юрист України (2003).

Колектив ВНЗ «Національна академія управління», редакційна рада і редакційна колегія щиро вітають Юрія Миколайовича Оборотова з Днем народження, бажають йому міцного здоров'я, щастя, творчого та фізичного довголіття і подальших успіхів у його багатогранній діяльності.

З глибокою повагою

*Від імені колективу
«Національної академії управління»
ректор, доктор економічних наук,
професор **С.А. ЄРОХІН***

*Головний редактор
наукового фахового журналу
«Юридична наука»,
перший проректор,
доктор юридичних наук, професор
В.К. Матвійчук*

Видавничо-редакційна рада і редакційна колегія журналу
«Юридична наука», колектив ВНЗ «Національна академія управління»
вітає з Днем народження член-кореспондента НАПрН України

БАЛЮК ГАЛИНА ІВАНІВНА

Народилася 15 вересня 1951 р. у селищі Веселе Савинського (нині — Балаклійського) р-ну Харківської обл. У 1975 р. закінчила з відзнакою Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка (нині — Київський національний університет імені Тараса Шевченка) за спеціальністю «правознавство». Протягом 1975—1980 рр. працювала завідувачем загального відділу, секретарем Подільської районної ради м. Києва. З 1985 р. по 1987 р. — викладач, старший викладач кафедри радянського права Інституту підвищення кваліфікації керівних працівників і спеціалістів комунального господарства (м. Київ). З 1987 р. і до сьогодні працює в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка спочатку доцентом, потім професором кафедри екологічного права. У 1987 р. захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему: «Взаимосвязь правовой культуры и социалистической демократии» (спеціальність 12.00.01), у 1991 р. присвоєно вчене звання доцента. У 2000 р. захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему: «Проблеми формування та становлення ядерного права України» (спеціальності 12.00.01 та 12.00.06). Вчене звання професора присвоєно у 2002 р. Обрана членом-кореспондентом Академії правових наук України (нині — Національна академія правових наук України) у 2009 р. Основні напрями наукової діяльності — теорія держави і права; екологічне, ядерне, цивільне та господарське право, міжнародне публічне і приватне право, арбітраж, міжнародний комерційний арбітраж. Опублікувала понад 230 наукових праць, серед яких: «Ядерне право України: стан та перспективи розвитку. Правові аспекти радіоекології: Монографія» (1996); «Правові аспекти забезпечення ядерної та радіаційної безпеки в Україні: Монографія» (1997); «Екологічне право. Повний академічний курс. Особлива частина: Підручник» (у співавт., 2001); «Екологічне право України. Акаде-

мічний курс: Підручник» (у співавт., 2005); «Екологічне право України: загальна та особлива частини: курс лекцій в схемах: Навчальний посібник» (2006), «Екологічне право України. Академічний курс: Підручник» (у співавт., 2008); «Земельне право України: Підручник» (у співавт., 2008); Як науковий консультант Комітету Верховної Ради України з питань паливно-енергетичного комплексу, ядерної політики та ядерної безпеки брала участь у розробленні ряду законопроектів: Положення про паспортизацію та обстеження хвостосховищ (1996), проект постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження положення про порядок проведення і склад експертизи матеріалів щодо зміни меж радіаційно забруднених земель» (2002), проектів Законів України: «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» (1995), «Про поводження з радіоактивними відходами» (1995), «Про видобування та переробку уранових руд» (1997), «Про дозвільну діяльність у сфері використання ядерної енергії» (1999), «Про захист людини від впливу іонізуючого випромінювання» (1999), «Про фізичний захист ядерних установок, об'єктів, інших джерел іонізуючого випромінювання» (2000), «Про екологічну (природно-технічну) безпеку» (2001), «Про цивільну відповідальність за ядерну шкоду та її фінансове забезпечення» (2001), «Про впорядкування питань, пов'язаних із забезпеченням ядерної безпеки» (2004), «Про газ (метан) вугільних родовищ» (2009) та ряд інших.

Заслужений юрист України (2011), Відмінник освіти України (2003), нагороджена медаллю «За трудову доблесть», медаллю «В пам'ять 1500-річчя м. Києва»; за високі досягнення перед українським народом та Українською Православною Церквою нагороджена Знаком Ордена «Свята Анна» IV ступеня, Грамотою митрополита Київського і всієї України Предстоятеля Української Православної Церкви Блаженнішого Володимира; нагороджена Грамотою Священного синоду Української Православної Церкви «В пам'ять святкування 1020-річчя хрещення Русі»; нагороджена пам'ятною відзнакою МВС України «20 років Чорнобильської катастрофи», відзнакою Верховної Ради України «20 років НКРЗУ» (2011), ювілейною відзнакою «20 років внутрішньої безпеки МВС України» (2012).

Колектив ВНЗ «Національна академія управління», редакційна рада і редакційна колегія щиро вітають Галину Іванівну Балюк з Днем народження, бажають їй міцного здоров'я, щастя, творчого та фізичного довголіття і подальших успіхів у її багатогранній діяльності.

*З глибокою повагою
Від імені колективу
«Національної академії управління»
ректор, доктор економічних наук,
професор С.А. ЄРОХІН*

*Головний редактор
наукового фахового журналу
«Юридична наука»,
перший проректор,
доктор юридичних наук, професор
В.К. Матвійчук*

Видавничо-редакційна рада і редакційна колегія журналу
«Юридична наука», колектив ВНЗ «Національна академія управління»
вітає з Днем народження член-кореспондента НАПрН України

АЛЕНІН ЮРІЙ ПАВЛОВИЧ

Народився 18 вересня 1946 р. в с. Дублени Львівської області. У 1973 р. закінчив Одеський державний університет ім. І. І. Мечникова (нині — Одеський національний університет імені І. І. Мечникова) за спеціальністю «юрист-правознавець». У 1972—1977 рр. — стажист, потім слідчий прокуратури Ленінського району м. Одеси, у 1977 р. — прокурор слідчого управління прокуратури Одеської області. З 1977 р. по 1997 р. працював в Одеському державному університеті ім. І. І. Мечникова (нині — Одеський національний університет імені І. І. Мечникова), пройшовши шлях від асистента, старшого викладача до доцента кафедри криміналістики (нині — кафедра кримінального процесу та криміналістики). З 1997 р. по теперішній час — завідувач кафедри кримінального процесу Національного університету «Одеська юридична академія».

У 1984 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему: «Розслідування в проблемних ситуаціях, які виникають в справах про розкрадання рибопродуктів» (спеціальність 12.00.09), у 1997 р. — дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему: «Теоретичні та практичні основи виявлення та розслідування осередків злочинів» (спеціальність 12.00.09). Науковий ступінь доктора юридичних наук присуджено у 1997 р., вчене звання професора присвоєно у 2001 р. Обраний членом-кореспондентом Національної академії правових наук України у 2013 р.

Напрями наукових досліджень — проблеми розслідування тяжких злочинів, слідчі дії та їх провадження, початок кримінального провадження, запобіжні заходи у кримінальному процесі, процесуальна самостійність слідчого як суб'єкта кримінального процесу. Автор більше 200 наукових праць, основни-

ми серед яких є: «Криміналістика. Учебник для вузов МВД России» Т. 3 (у співавт., 1995), «Особенности расследования тяжких преступлений. Руководство для следователей» (у співавт., 1995), «Особенности расследования тяжких преступлений против личности. Учебное пособие» (у співавт., 1996), «Выявление и расследование очагов преступлений: теория и практика: Монография» (1996), «Організація розслідування і тактика слідчих дій. Методичний посібник» (у співавт., 2000), «Процессуальные особенности производства следственных действий. Монография» (2002), «Введение в украинское право» (у співавт., 2005), «Расследование тяжких преступлений: Научно-практическое пособие» (у співавт., 2006), «Прийняття процесуальних рішень за новим кримінальним процесуальним законодавством України» (у співавт., 2012), «Кримінально-процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар» (у співавт., 2003, 2007, 2008, 2009, 2011, 2013).

Член робочої групи з розробки проекту Кримінально-процесуального кодексу України. Залучався до участі у Науково-консультативній раді при Верховному суді України. Член спеціалізованої вченої ради при Національному університеті «Одеська юридична академія». Член редколегії збірників наукових праць та журналів «Актуальні проблеми держави і права», «Актуальні проблеми політики», «Юридичний вісник», «Судова апеляція».

Заслужений юрист України (2012).

Колектив ВНЗ «Національна академія управління», редакційна рада і редакційна колегія щиро вітають Юрія Павловича Аленіна з Днем народження, бажають йому міцного здоров'я, щастя, творчого та фізичного довголіття і подальших успіхів у його багатогранній діяльності.

*З глибокою повагою
Від імені колективу
«Національної академії управління»
ректор, доктор економічних наук,
професор **С.А. ЄРОХІН***

*Головний редактор
наукового фахового журналу
«Юридична наука»,
перший проректор,
доктор юридичних наук, професор
В.К. Матвійчук*

**Видавничо-редакційна рада і редакційна колегія журналу
«Юридична наука», колектив ВНЗ «Національна академія управління»
вітає з Днем народження член-кореспондента НАПрН України**

СЕРЬОГІНА СВІТЛАНА ГРИГОРІВНА

Народилась 22 вересня 1970 р. у місті Ленінград. У 1995 р. закінчила Національну юридичну академію України (нині — Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого). З 1995 р. по 1998 р. навчався в аспірантурі Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. З 1998 р. працювала асистентом кафедри державного будівництва, з 2000 р. — доцентом, з 2004 р. по теперішній час — завідувача кафедри державного будівництва. У 2012 р. обрана на посаду директора Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Національної академії правових наук України.

У 1999 р. захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему «Компетенція Президента України: теоретично-правові засади» (спеціальність 12.00.02). У 2013 р. захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему «Форма правління в Україні: конституційно-правовий аспект» (спеціальність 12.00.02). Вчене звання професора присвоєно у 2015 р. У 2017 р. обрана членом-кореспондентом Національної академії правових наук України.

Напрями наукових досліджень — конституційно-правові проблеми організацій і функціонування органів державної влади і місцевого самоврядування в Україні та зарубіжних державах, децентралізації влади, правового забезпечення нормотворчої діяльності в органах місцевого самоврядування, вдосконалення виборчого законодавства, оптимізації структурно-інституційного механізму публічної влади на місцевому рівні територіальної організації влади, проблеми муніципального права. Автор понад 150 публікацій, серед яких: «Теоретично-правові та організаційні засади функціонування інституту президентства в Україні» (2001), «Форма правління: питання конституцій-

но-правової теорії та практики» (2012), «Регіоналізація і вибори як засоби удосконалення владних відносин в Україні: теорія і практика» (у співав., 2003), «Конституційно-правові засади становлення української державності» (у співав., 2003), «Конституція України: Науково-практичний коментар» (у співав., 2003), «Правова культура в умовах становлення громадянського суспільства» (у співав., 2007), «Правова система України: історія, стан та перспективи. Т. 2» (у співав., 2008), «Проблеми функціонування місцевих рад та їх виконавчих органів» (у співав., 2009), «Проблеми та перспективи запровадження індивідуальної конституційної скарги в Україні» (у співав., 2010), «Конституція України. Науково-практичний коментар» (у співав., 2011), підручник «Державне будівництво і місцеве самоврядування в Україні» (у співав., 2005, 2011, 2017) та ін.

Брала участь у розробці Національної стратегії реформування територіальної системи організації влади в Україні, Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, Концепції державної регіональної політики, Концепції внесення змін до Конституції України щодо адміністративно-територіального устрою, Автономної Республіки Крим, місцевого самоврядування, законопроектів «Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)», «Про внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про органи самоорганізації населення» та інших. В рамках Плану дій Ради Європи для України через Програму «Посилення інституційної спроможності органів місцевого самоврядування в Україні» у складі робочої групи Мінрегіонбуду та групи експертів НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України підготувала концептуальні засади децентралізації владних повноважень органів виконавчої влади в Україні в умовах європейської інтеграції у 22 сферах та галузях державного управління.

Є членом Конституційної Комісії, членом Цільової команди реформ з питань децентралізації, місцевого самоврядування та регіональної політики Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, була головою комісії з питань адміністративно-територіального устрою і місцевого самоврядування Конституційної Асамблеї, членом Робочої групи з розробки проекту внесення змін до Конституції України за результатами Всеукраїнського референдуму 2000 р. Є головним редактором збірників наукових праць «Державне будівництво та місцеве самоврядування», «Наукові доповіді НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування Національної академії правових наук України», членом редколегії журналів «Право України», «Проблеми законності», «Міське самоврядування».

Заслужений діяч науки і техніки України (2013), лауреат Премії імені Ярослава Мудрого (2007, 2011), нагороджена відзнакою Конституційного Суду України (2014), Почесною грамотою Верховної ради України (2015).

Колектив ВНЗ «Національна академія управління», редакційна рада і редакційна колегія щиро вітають Світлану Григорівну Серьогіну з Днем

народження, бажують їй міцного здоров'я, щастя, творчого та фізичного довголіття і подальших успіхів у її багатогранній діяльності.

*З глибокою повагою
Від імені колективу
«Національної академії управління»
ректор, доктор економічних наук,
професор **С.А. ЄРОХІН***

*Головний редактор
наукового фахового журналу
«Юридична наука»,
перший проректор,
доктор юридичних наук, професор
В.К. Матвійчук*

Видавничо-редакційна рада і редакційна колегія журналу
«Юридична наука», колектив ВНЗ «Національна академія управління»
вітає з Днем народження член-кореспондента НАПрН України

ДОВГЕРТ АНАТОЛІЙ СТЕПАНОВИЧ

Народився 27 вересня 1949 р. у м. Харкові. У 1977 р. закінчив факультет міжнародних відносин та міжнародного права Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка (нині — Київський національний університет імені Тараса Шевченка). У 1977—1984 рр. працював викладачем, старшим викладачем Інституту підвищення кваліфікації керівних працівників та спеціалістів Міністерства харчової промисловості УРСР. З 1984 р. працював у Київському державному університеті ім. Т.Г. Шевченка на посадах доцента кафедри цивільного та трудового права, доцента кафедри міжнародного права та порівняльного законодавства, доцента кафедри міжнародного приватного та митного права Інституту міжнародних відносин. З 1995 р. і до сьогодні — завідувач кафедри міжнародного приватного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

У 1982 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему: «Міжнародне авторське право країн, що розвиваються» (спеціальність 12.00.03), у 1994 р. — дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему: «Правове регулювання міжнародних трудових відносин» (спеціальність 12.00.03). Науковий ступінь доктора юридичних наук присуджено у 1994 р. Вчене звання професора присвоєно у 1998 р. Обраний членом-кореспондентом Академії правових наук України (нині — Національна академія правових наук України) у 2000 р. Підготував більше 20 кандидатів та докторів наук.

Напрями наукових досліджень — цивільне та міжнародне приватне право. Опублікував понад 210 наукових праць, серед яких: «Совместные предприятія: регулирование труда» (1991), «Правовое регулирование международных трудовых отношений» (1992), «Цивільне право України» (у співавт., 1992,

1995, 1997, 1999, 2002, 2004), «Международное частное право: Учебное пособие» (у співавт., 1993), «Международное частное право: современные проблемы» (у співавт., 1994), «Зобов'язальне право: теорія і практика» (у співавт., 1998), «Кодифікація приватного (цивільного) права» (у співавт., 2000), «Міжнародне приватне право. Актуальні проблеми» (у співавт., 2001), «Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар» (у співавт., 2004, 2005, 2006), «Французский гражданский кодекс (Кодекс Наполеона)» (у співавт., 2006), «Нариси міжнародного приватного права» (у співавт., 2007), «Міжнародне приватне право: Науково-практичний коментар» (у співавт., 2008), «Правова система України: історія, стан та перспективи: У 5 т. Т. 3: Цивільно-правові науки. Приватне право» (у співавт., 2008), «Міжнародне приватне право в Київському університеті: Монографія: в 2 т.» (у співавт., 2009), «Цивільне право України: Підручник» (у співавт., 2009), «К історії сучасної кодифікації личного неимущественного права в Украине» (у співавт., 2010), «Правова система України: історія, стан та перспективи: в 5 т.» Т. 3 (у співавт., 2011), «Проблеми регулювання приватноправових відносин в умовах регіональних та глобальних трансформацій» (у співавт., 2012), «Міжнародне приватне право. Загальна частина: підручник» (у співавт., 2012).

Брав участь у розробленні проекту Цивільного кодексу України, а також інших законопроектів у складі урядових та парламентських комісій і робочих груп, експерт від України з розроблення модельних законів для країн СНД (1994—2001), а саме — пакету законопроектів в рамках діяльності Національної комісії зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права при Президентові України проекти законів «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», «Про свободу мирних зібрань», «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», Концепції створення і функціонування Конституційної асамблеї.

Член редакційних колегій наукових видань, спеціалізованих вчених рад в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, Національної комісії зміцнення та утвердження верховенства права при Президентові України, науково-консультативної ради Верховного суду України, науково-консультативної ради Вищого адміністративного суду України, член Громадської ради Міністерства юстиції України, наглядової ради асоціації міжнародного права, віце-президент Української асоціації міжнародного права.

Заслужений юрист України (1999), Відмінник освіти України (2004). Відзначений Верховним судом України цінним подарунком (2011).

Колектив ВНЗ «Національна академія управління», редакційна рада і редакційна колегія щиро вітають Анатолія Степановича Довгерта з Днем народження, бажають йому міцного здоров'я, щастя, творчого та фізичного довголіття і подальших успіхів у його багатогранній діяльності.

*З глибокою повагою
Від імені колективу
«Національної академії управління»
ректор, доктор економічних наук,
професор С.А. ЄРОХІН*

*Головний редактор
наукового фахового журналу
«Юридична наука»,
перший проректор,
доктор юридичних наук, професор
В.К. Матвійчук*

ЮРИДИЧНА НАУКА

JURIDICAL SCIENCE

НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ

ЗАПРОШУЄМО ДО СПІВРОБІТНИЦТВА

Вищий навчальний заклад «Національна академія управління» видає з 2010 року періодичний науковий юридичний журнал «Юридична наука». Журнал внесено в оновлений перелік фахових видань з юридичних наук постановою Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України № 153 від 14.02.2014, крім того, журнал 20 квітня 2011 року зареєстровано в Міжнародному центрі періодичних видань (ISSN International Centre м. Парижі); журнал зареєстровано та проіндексовано у таких міжнародних наукометричних каталогах і базах даних: Index Copernicus – з 1 січня 2014 року; Safetylit – з 17 серпня 2016 року; HeinOnline (William S. Hein & Co., Inc.) – з 27 липня 2017 року.

З моменту свого заснування журнал став сполучною ланкою між науковцями і практиками, які працюють у науково-дослідних закладах, вищій школі, юриспруденції, державних установах України і зарубіжжя, між усіма тими, хто переймається проблемами розвитку юридичної науки, європейськими інтеграційними прагненнями. Журнал має на меті пропугувати публікації авторів як всередині держави Україна, так і за кордоном, а тому в списку поданих джерел має бути не менше п'яти англомовних посилань. Активна участь у наукових публікаціях на шпальтах журналу сприяє розвитку фундаментальних і прикладних досліджень з усіх напрямків юридичних наук, посиленню впливу права на вирішення правових, політичних, соціальних, екологічних, організаційних та інших проблем розвитку суспільства, держави, входження України в європейський і світовий простір.

Журнал є дуже цікавим для науковців, докторантів, аспірантів, здобувачів, студентів, національного господарства, працівників правоохоронних органів, суддів, державних службовців і всіх тих, хто цікавиться правом.

РУБРИКИ ЖУРНАЛУ «ЮРИДИЧНА НАУКА»

- Загальні проблеми розвитку юридичної науки
- Методологія сучасної юридичної науки
- Питання теорії прав людини та правої держави
- Теорія та історія держави і права
- Філософія та соціологія права
- Міжнародне право. Право Європейського Союзу та порівняльне правознавство
- Конституційне право
- Адміністративне, фінансове, податкове право та адміністративне судочинство
- Цивільне, сімейне, міжнародне приватне право та цивільне процесуальне право
- Національна безпека та військове право
- Кримінальне право, кримінологія, кримінально-виконавче право; кримінальне процесуальне право та криміналістика
- Судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність
- Господарське та господарське процесуальне право
- Земельне, аграрне та екологічне право
- Трудове право та право соціального захисту

Періодичність видання — 12 разів на рік. Журнал видається українською, російською, англійською мовами, анотації — українською, російською й англійською мовами. Матеріали, що надходять для публікації в журналі, проходять рецензування членами редакційної колегії, розглядаються та рекомендуються Вченою радою ВНЗ «Національна академія управління».

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

Україна, 03151, м. Київ, вул. Ушинського, 15,

e-mail: har_2008@ukr.net

<http://legal.nam.edu.ua/about.html>

JURIDICAL SCIENCE

SCIENTIFIC JOURNAL OF LAW

WELCOME TO COOPERATE

Higher education institution «National Academy of Management» issues since 2010 periodic research legal journal «Juridical science».

The journal is included in the updated list of professional publications on legal sciences Resolution Certifying Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 153 from 02.14.2014. The journal is represented and indexed in following international scientometric directories and databases: Index Copernicus – since 01/01/2014; SafetyLit – since 08/17/2016; Social Science Research Network (SSRN) – since 10/17/2016; HeinOnline (William S. Hein & Co., Inc.) – since 07/27/2017.

Since its inception, the magazine has become a link between academics and practitioners who work in research institutions, higher education, jurisprudence, public institutions in Ukraine and abroad, between all those involved in the development of legal science, European integration aspirations. The magazine aims to promote the publication of authors both within the State of Ukraine and abroad, and so the list provided by the source must be at least five English-language references.

Active participation in scientific publications in the journal promotes the development of basic and applied research in all areas of juridical sciences, strengthening the influence of the right to address the legal, political, social, environmental, organizational and other problems of society, the state, the entry of Ukraine into the European and world space.

The magazine is very interesting for scientists, doctoral students, graduate students, applicants, law enforcement officials, judges, civil servants and all those who are interested in law.

JOURNAL HEADLINES:

- Common problems of development juridical science
- The methodology of modern juridical science
- Problems in the theory of human rights and law-governed state
- Theory and History of State and Law
- Philosophy and Sociology of Law
- International law. European Union Law and comparative jurisprudence
- Constitution Law
- Administrative, financial, tax law and administrative proceedings
- Civil, family, private international law and civil procedure law
- National security and military law
- Criminal law, Criminology, Criminal Executive Law, Criminal Procedural Law and Criminalistics
- Forensic examination; operatively-search activity
- Commercial law and Commercial procedure law
- Statewide, agricultural and environmental law
- Labor Law and Social Security Law

Periodicity – 12 times a year. The magazine is published in Ukrainian, Russian, English languages, annotations – Ukrainian, Russian and English.

Materials submitted for publication in the journal are reviewed by members of the editorial board, reviewed and recommended by the Academic Council of the University of «National Academy of Management».

<http://legal.nam.edu.ua/about.html>

НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ «ЮРИДИЧНА НАУКА»

УДК 34

Заснований 28.02.2011. Виходить щомісяця.

Свідоцтво про реєстрацію: серія KB № 20692-10492 ПР від 28.04.2014.

ISSN 2222-5374

Журнал 20 квітня 2011 року зареєстровано в Міжнародному центрі періодичних видань (ISSN International Centre, м. Париж), також журнал зареєстровано та проіндексовано у таких міжнародних наукометричних каталогах і базах даних:

Index Copernicus – з 01 січня 2014 року; Safetylit – з 17 серпня 2016 року;

Social Science Research Network (SSRN) – з 17 жовтня 2016 року;

HeinOnline (William S. Hein & Co., Inc.) – з 27 липня 2017 року.

Наказом Міністерства освіти і науки № 153 від 14.02.2014 «Про затвердження рішень Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки щодо діяльності спеціалізованих вчених рад від 14 лютого 2014 року», відповідно до підпунктів 35 і 36 пункту 4 Положення про Міністерство освіти і науки України, затвердженого Указом Президента України від 25 квітня 2013 року № 240, Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, Положення про спеціалізовану вчену раду, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 14 вересня 2011 року № 1059, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України від 10 жовтня 2011 року за № 1170/19908, Положення про атестаційну колегію Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 14 вересня 2011 року № 1059, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України від 10 жовтня 2011 року за № 1169/19907, Порядку формування Переліку наукових фахових видань України, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 17 жовтня 2012 року № 1111, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України від 02 листопада 2012 року за № 1850/22162, та на підставі рішення Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України №153 від 14 лютого 2014 року науковий юридичний журнал «ЮРИДИЧНА НАУКА» включений до Переліку наукових фахових видань України згідно зі списком.

ЗАСНОВНИК І ВИДАВЕЦЬ:

Вищий навчальний заклад «Національна академія управління»

Україна, 03151, м. Київ, вул. Ушинського, 15.

Голова редакційно-видавничої ради С.А. Єрохін.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4714 від 23.04.2014.

Головний редактор: Матвійчук Валерій Костянтинович,

доктор юридичних наук, професор, заслужений працівник народної освіти України, перший проректор ВНЗ «Національна академія управління».

Заступник головного редактора: Харь Інна Олексіївна,

кандидат юридичних наук, доцент, заступник завідувача кафедри кримінального права, кримінології, цивільного та господарського права ВНЗ «Національна академія управління».

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

Україна, 03151, м. Київ, вул. Ушинського, 15

Тел.: (044) 242-10-84; (044) 242-10-74

З приводу публікації статей авторам необхідно звертатися до секретаря журналу

Савенкової Тетяни Гаріївни

E-mail: tanya_saven@ukr.net

E-mail: tanya_saven@ukr.net; har_2008@ukr.net

www.legal.nam.edu.ua.

ВИМОГИ ДО НАУКОВИХ ПУБЛІКАЦІЙ

Відповідно до постанови президії Вищої атестаційної комісії України №7D05/1 від 15 січня 2003 року «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» наукова стаття повинна бути актуальною, з виразно окресленою проблематикою, містити наукові положення, розроблені особисто автором, висновки про наукове та практичне значення наукової розробки.

Стаття має включати такі необхідні елементи:

1. Визначення УДК (вказати назву галузі права).
2. Назва статті (англійською, українською та російською мовами).
3. Ініціали і прізвища авторів англійською, українською та російською мовами.
4. Анотацію англійською, українською та російською мовами.
5. Ключові слова (5–6 слів/ключових словосполучень англійською, українською та російською мовами).
6. Структура текстової частини:
  - постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими практичними завданнями;
  - визначення окремих питань, що не вирішені в обраній для дослідження проблемі;
  - аналіз останніх досліджень і публікацій, на які спирається автор;
  - формулювання цілей статті;
  - виклад основних обґрунтованих результатів дослідження;
  - висновки з даного дослідження;
  - внутрішня структуризація (розділи з назвами або виділені частини).

У статті повинно бути не менше 15 посилань. Посилання на ту чи іншу працю у тексті повинні позначатися в дужках за порядковим номером цієї праці в списку використаних джерел з вказівкою на відповідну сторінку (ІЗ, с. 12).

Список використаних джерел у кінці статті складається відповідно до вимог державного стандарту України ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання». Крім того, у списку джерел має бути не менше 5 англійських посилань.

Після списку використаних джерел подаються анотації та ключові слова трьома мовами (українська, російська, англійська).

Анотації мають містити: прізвище та ім'я автора, назву статті відповідними мовами. Крім того, звертаємо увагу авторів на те, що обов'язково повинна бути анотація англійською мовою на півтори сторінки А-4 (окремим файлом).

Англійський текст повинен бути оформлений на фаховому рівні володіння мовою. У разі подання тексту, перекладеного, наприклад, через Інтернет-перекладач (Google тощо), або нефахово, стаття не буде прийнята до публікації.

Файл зі статтею та анотацією англійською мовою до статті надсилається у такому форматі:

- а) на початку імені ставиться номер журналу (11, 4, 7 тощо);
- б) через крапку після номера ставиться скорочення року (14, 15 тощо);
- в) нижнє підкреслення (_) потім тип документа **note** – анотація або **topic** – стаття;
- г) після цього нижнє підкреслення (яке розділяє шифр з ім'ям автора), потім прізвище автора та ініціали англійською мовою.

Приклад: **11.14_note_Olenenko A.doc** (де «note» – позначення анотації) або **11.14_topic_Olenenko A.doc** (де topic – позначення статті).

Загальний обсяг публікації (назва статті, відомості про автора, текст статті, використані матеріали, анотація, ключові слова) не повинен перевищувати 20–30 тис. знаків, як виняток, не більше 40 тис. знаків.

До наукової статті необхідно додавати:

- електронний варіант статті у форматі MS Word (docx або doc);
  - інформаційну довідку про автора українською та англійською мовами: прізвище, ім'я, по батькові (повністю), науковий ступінь, вчене звання, місце роботи і посада, поштова адреса, контактний телефон;
  - заява з підписами автора (-ів) про те, що надіслана стаття не друкувалася і не подана до будь-яких інших видань;
  - фото автора (-ів) у форматі jpg, tif;
  - якісні ілюстративні матеріали з назвою та нумерацією, придатні для сканування;
  - витяг з протоколу засідання кафедри про рекомендацію статті до друку, засвідчений належним чином (до статей кандидатів наук, аспірантів, ад'юнктів і здобувачів наукового ступеня).
- Стаття, подана до редакції без дотримання зазначених вимог, опублікуванню не підлягає.
- До уваги авторів: при поданні статті обов'язково вказувати коротко відомості про автора, телефон та власний e-mail для зручності зв'язку.

Редакція залишає за собою право на рецензування, редагування, скорочення і відхилення статей. За достовірність поданої інформації відповідальність несе автор.

Гонорар за публікацію не сплачується.

Передрук опублікованих матеріалів журналу здійснюється тільки з дозволу автора і редакції.

Надані матеріали не повертаються.

**ВНЗ «НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ»
НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ «ЮРИДИЧНА НАУКА»**

03151, м. Київ, вул. Ушинського, 15
Тел.: (044) 242-10-84; (044) 242-10-74

НАУЧНЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ «ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА»

УДК 34

Основан 28.02.2011. Выходит ежемесячно.

Свидетельство о регистрации: серия КВ № 20692-10492 ПП от 28.04.2014.

ISSN 2222-5374

Журнал 20 апреля 2011 года зарегистрирован в Международном центре периодических изданий (ISSN International Centre, г. Париж), также журнал зарегистрирован и проиндексирован в таких международных наукометрических каталогах и базах данных:

Index Copernicus – с 01 января 2014 года; Safetylit – з 17 августа 2016 года;

Social Science Research Network (SSRN) – с 17 октября 2016 года;

HeinOnline (William S. Hein & Co., Inc.) – с 27 июля 2017 года.

Приказом Министерства образования и науки № 153 от 14.02.2014 «Об утверждении решений Аттестационной коллегии Министерства образования и науки относительно деятельности специализированных ученых советов от 14 февраля 2014 года», в соответствии с подпунктами 35 и 36 пункта 4 Положения о Министерстве образования и науки Украины, утвержденного Указом Президента Украины от 25 апреля 2013 года № 240, Порядка присуждения научных степеней и присвоения ученого звания старшего научного сотрудника, утвержденного постановлением Кабинета Министров Украины от 24 июля 2013 года № 567, Положения о специализированном ученом совете, утвержденного приказом Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины от 14 сентября 2011 года № 1059, зарегистрированного в Министерстве юстиции Украины от 10 октября 2011 года под № 1170/19908, Положения об аттестационной коллегии Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины, утвержденного приказом Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины от 14 сентября 2011 года № 1059, зарегистрированного в Министерстве юстиции Украины от 10 октября 2011 года под № 1169/19907, Порядком формирования Перечня научных профессиональных изданий Украины, утвержденного приказом Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины от 17 октября 2012 года № 1111, зарегистрированного в Министерстве юстиции Украины от 2 ноября 2012 года под № 1850/22162, и на основании решения Аттестационной коллегии Министерства образования и науки Украины № 153 от 14 февраля 2014 года научный юридический журнал «ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА» включен в Перечень научных профессиональных изданий Украины согласно списку.

УЧРЕДИТЕЛЬ И ИЗДАТЕЛЬ:

Высшее учебное заведение «Национальная академия управления»
Украина, 03151, г. Киев, ул. Ушинского, 15.

Председатель редакционно-издательского совета С.А. Ерохин.

Свидетельство субъекта издательского дела ДК № 4714 от 23.04.2014.

Главный редактор: Матвейчук Валерий Константинович,

доктор юридических наук, профессор, заслуженный работник народного образования Украины, первый проректор ВНЗ «Национальная академия управления».

Заместитель главного редактора: Харь Инна Алексеевна,

кандидат юридических наук, доцент, заместитель заведующего кафедрой уголовного права, криминологии, гражданского и хозяйственного права ВУЗ «Национальная академия управления».

АДРЕС РЕДАКЦИИ:

Украина, 03151, г. Киев, ул. Ушинского, 15

Тел.: (044) 242-10-84; (044) 242-10-74

**По поводу публикации статей авторам необходимо связываться
с секретарем журнала**

Савенковой Татьяной Гариевной

E-mail: tanya_saven@ukr.net

E-mail: tanya_saven@ukr.net; har_2008@ukr.net

www.legal.nam.edu.ua

ТРЕБОВАНИЯ К НАУЧНЫМ ПУБЛИКАЦИЯМ

В соответствии с постановлением президиума Высшей аттестационной комиссии Украины № 7D05/1 от 15 января 2003 года «О повышении требований к профессиональным изданиям, внесенных в перечень ВАК Украины» научная статья должна быть актуальной, с отчетливо очерченной проблематикой, содержать научные положения, разработанные лично автором, выводы о научном и практическом значении научной разработки.

Статья должна включать следующие необходимые элементы:

1. Определение УДК (указать название отрасли права).
2. Название статьи (на английском, украинском и русском языках).
3. Инициалы и фамилии авторов на английском, украинском и русском языках.
4. Аннотация на английском, украинском и русском языках.
5. Ключевые слова (5–6 слов / ключевых словосочетаний на английском, украинском и русском языках).

6. Структура текстовой части:

- постановка проблемы в общем виде и ее связь с важными практическими задачами;
- определение отдельных вопросов, не решенных в выбранной для исследования проблеме;
- анализ последних исследований и публикаций по рассматриваемой проблеме;
- формулировка целей статьи;
- изложение основных обоснованных результатов исследования;
- выводы из данного исследования;
- внутренняя структуризация (разделы с названиями или выделенные части).

• В статье должно быть не менее 15 ссылок. Ссылки на ту или иную работу в тексте должны обозначаться в скобках за порядковым номером этой работы в списке литературы с указанием на соответствующую страницу ([3, с. 12]).

• Список использованных источников в конце статьи составляется в соответствии с требованиями государственного стандарта Украины ДСТУ ГОСТ 7.1: 2006 «Система стандартов по информации, библиотечному и издательскому делу. Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления». Кроме того, в списке источников должно быть не менее пяти англоязычных ссылок.

• После списка литературы подаются аннотации и ключевые слова на трех языках (украинский, русский, английский).

• Аннотации должны содержать: фамилию и имя автора, название статьи на соответствующих языках. Кроме того, обращаем внимание авторов на то, что обязательно должна быть аннотация на английском языке на полторы страницы А-4 (отдельным файлом).

• Английский текст должен быть оформлен на профессиональном уровне владения языком. В случае подачи текста, переведенного, например, через Интернет-переводчик (Google и т.п.), либо непрофессионально, статья не будет принята к публикации.

• Файл статьи и аннотации на английском языке со статьей пересылать в таком формате:

- а) в начале имени ставится номер журнала (11, 4, 7 и т.д.);
- б) через точку после номера ставится сокращение года (14, 15 и т.д.);
- в) нижнее подчеркивание ( ) затем тип документа note – аннотация или topic – статья;
- г) после нижнее подчеркивание (которое разделяет шифр с именем автора), затем фамилия автора и инициалы на английском языке.

Пример: 11.14_note_Olenenko A.doc (где «note» – обозначение аннотации) или 11.14_topic_Olenenko A.doc. (где topic – обозначение статьи).

• Общий объем публикации (название статьи, сведения об авторе, текст статьи, использованные материалы, аннотации, ключевые слова) не должен превышать 20–30 тыс. знаков, в порядке исключения, не более 40 тыс. знаков.

К научной статье необходимо предоставить:

- электронный вариант статьи в формате MS Word (docx или doc);
- информационную справку об авторе на украинском и английском языках;
- фамилия, имя, отчество (полностью), научная степень, ученое звание, место работы и должность, почтовый адрес, контактный телефон;
- заявление с подписями автора (ов) о том, что присланная статья не публиковалась и не подана в любые другие издания;
- фото автора (ов) в формате jpg, tif;
- качественные иллюстративные материалы с названием и нумерацией, пригодные для сканирования;
- выписку из протокола заседания кафедры о рекомендации статьи к печати, заверенную надлежащим образом (со статьями кандидатов наук, аспирантов, адъюнктов и соискателей ученой степени).
- Статья, представленная в редакцию без соблюдения указанных требований, опубликована не будет.
- При подаче статьи обязательно указывать кратко сведения об авторе, телефон и собственный e-mail для удобства связи.

Редакция оставляет за собой право на рецензирование, редактирование, сокращение и отклонение статей.

За достоверность представленной информации ответственность несет автор.

Гонорар за публикацию не оплачивается.

Перепечатка публикуемых материалов журнала осуществляется только с разрешения автора и редакции.

Предоставленные материалы не возвращаются.

**ВУЗ «НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ УПРАВЛЕНИЯ»
НАУЧНЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ «ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА»**

03151, м. Киев, ул. Ушинского, 15

Тел.: (044) 242-10-84; (044) 242-10-74

SCIENTIFIC JOURNAL OF LAW «JURIDICAL SCIENCE»

UDC 34

Founded in 28.02.2011. Goes out every month.

Certificate of Registration: KB № 20692-10492 series of PR 28.04.2014.

ISSN 2222-5374

Journal April 20, 2011 recorded in the International Center of Periodicals (ISSN International Centre, m. Paris), the magazine recorded and indexed in such international scientometric directories and databases:

Index Copernicus – from 1 January 2014; Safetylit – from 17 August 2016;

Social Science Research Network (SSRN) – 17 October 2016;

HeinOnline (William S. Hein & Co., Inc.) – since 27/07/2017.

Ministry of Education and Science № 153 from 02.14.2014. «On approval of Attestation Collegium of the Ministry of Education decisions on the activities of specialized academic councils on February 14, 2014», according to points 35 and 36, paragraph 4 of the Ministry of Education and Science of Ukraine approved by the Decree of the President of Ukraine on April 25, 2013 № 240 Procedure for awarding academic degrees and awarding academic ranks of Senior Scientist, approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine of 24 July 2013 № 567, Regulations on specialized academic council, approved by the Ministry of Education and Science, Youth and Sports of Ukraine on September 14, 2011 № 1059, registered in the Attestation Collegium of the Ministry of Justice of Ukraine October 10, 2011 by № 1170/19908, Regulation of the Certifying Board of the Ministry of Education, Youth and Sports of Ukraine, approved by the Ministry of Education, Youth and Sports of Ukraine from September 14, 2011 № 1059, registered with the decree of the Ministry of Justice of Ukraine on October 10, 2011 by № 1169/19907, procedure for formation of the list of scientific professional editions of Ukraine, approved by the Ministry of Education, Youth and Sports of Ukraine on October 17, 2012 year number 1111, registered with the Ministry of Justice of Ukraine November 2, 2012 by № 1850/22162, and based on the decision of the Attestation Collegium of the Ministry of Education on February 14, 2014 – № 153.

Scientific Law Journal «Juridical science» is included into the list of scientific professional editions of Ukraine according to the list.

Founder and Publisher:

Higher Educational Institution «National Academy of Management»
03151, Ukraine, Kyiv, Ushyns'koho Street, 15

Chairman of the Editorial and Publishing Council of SA Erokhin
subject of publishing certificate № 4714 of 23/04/2014.

Editor: Valery K., Matviychuk

Doctor of Law, Professor, Honored Worker of Education of Ukraine,
Vice-Chancellor of the University «National Academy of Management»

Deputy Editor: Inna A., Khar

Doctor of Law, Associate Professor, Deputy Head of the Department of Criminal Law, Criminology, Civil and Commercial Law of the National Academy of Management»

EDITORIAL OFFICE ADDRESS:

03151, Ukraine, Kyiv, Ushyns'koho Street, 15

Tel.: (044) 242-10-84; (044) 242-10-74

Regarding the publication of their article, the authors need to communicate with the secretary of the journal

Savenkova Tatiana

E-mail: tanya_saven@ukr.net

www.legal.nam.edu.ua

INSTRUCTIONS TO AUTHORS OF THE «JURIDICAL SCIENCE» JOURNAL NEW REQUIREMENTS FOR ARTICLES

Articles sent to the Editor of «Juridical science», according to the Presidium of the Higher Attestation Commission of Ukraine decree №7D05/1 dated January 15, 2003 «On increasing demands for specialized issues listed in HAC of Ukraine» should include the following:

- A scientific article should be relevant, with clearly defined problematic issues, include scientific positions developed by the author, the conclusions of scientific and practical importance of scientific work; including determination of UDC.

- The paper should include the following elements:
  - a problem and its relation to important scientific and practical tasks;
  - analysis of recent researches and publications on the issue to be considered;
  - definition of specific issues that are not solved in the problem for research chosen;
  - formulation of the objectives of the article;
  - summary of the main conclusions of the study;
  - conclusions of this study;
  - in the article should be no less than 15 references;
  - internal structure – sections with names or selected parts.
- Name, surname and title of the article in addition to the Ukrainian language should be also in English.

- References to this or that research should be placed in brackets according to the number of mentioning in the list of references with indication of appropriate page ([3, p. 12]).

A list of sources at the end of the article are compiled in accordance with International Standard of Ukraine DSTU GOST 7.1:2006 «A System of Standards on Information, Librarianship and publishing. A Bibliographic Notation. A Bibliographic Description. General Requirements and Rules of Composition». Also in the source list has to be at least 5 English language references.

- After he references are added abstracts and keywords in three languages (Ukrainian, Russian and English).

- Abstracts should include: an author's name, a title of the article in (Ukrainian, Russian and English) languages. The authors should pay attention that there should be an abstract in English and half a page A-4 (in a separate file).

- The English text should be executed at the professional level of language proficiency. In the case of a text translated, for example, through the Internet Translator (Google, etc.), or unprofessional, the article will not be accepted for publication.

The article and the abstract should be named:

1. issue number should be placed before the name (11, 4, 7, etc.);
2. dot after the number of issue you should place 2 last figures of the year (14, 15, etc.);
3. underscores (_), then the type of document note – abstract topic – Article;
4. after the title of the articles, underscores (which separate code with the author's name) you should place the author's last name, name in English and initials.

Example: 11.14_note_Olenenko A.doc (where «note» – markS annotations) or 11.14_ topic _ Olenenko A.doc. (Where the topic – refer to the article).

- Publication (title, information about author, text, references, abstract, and keywords) should not exceed 20-30 000 signs.

Additions to the scientific article:

- An electronic version of the article in a format MS Word (docx or doc);
- Information about the author in Ukrainian and English (surname, first name, middle name (in full), academic degree, academic status, place of work and position, mailing address, telephone number);
- A statement signed by the author (s) that sent the article is had been not printed and have not given to any other editions;

- a photo of the author (s) in the format jpg, tif;

- Qualitative illustrative materials supplied by a name and number suitable for scanning;
- Extract from the minutes of the Department with recommendation of the article for publication, duly certified (for the Articles of Ph.D., graduate students and adjunct academic degree).

- An article submitted to the editor without complying with these requirements shall not be published.

- All the authors to note: when supplying article necessarily indicate a brief information about the author, telephone and your own e-mail to ease communication with authors.

Editors reserve the right to review, edit, and reduce decline articles.

For authenticity of the article the author is responsible for.

The royalties are not paid for the publication.

Reprints of published materials in the journal are made only with the permission of the author and the publisher.

Available materials are not returned.

**Higher education institution «National Academy of Management»
SCIENTIFIC JOURNAL OF LAW
«Juridical science»**

**03151, Ukraine, Kyiv, Ushyns'koho Street, 15
Тел.: (044) 242-10-84; (044) 242-10-74**